

СЛОВО

ЧАСОПИС ЗА

СРПСКИ ЈЕЗИК,
КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

ГОДИНА VI

БРОЈ

24

ДЕЦЕМБАР

2009.

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА
ЗАЈЕДНИЦА
СРБИЈЕ

ДОДЕЉУЈЕ
ИЗУЗЕТНУ

ВУКОВУ НАГРАДУ

АКТИВУ ПРОФЕСОРА И
НАСТАВНИКА СРПСКОГ ЈЕЗИКА
И КНИЖЕВНОСТИ СРЕДЊИХ И
ОСНОВНИХ ШКОЛА У НИКШИЋУ
ЗА ИЗУЗЕТНИ ДОПРИНОС
РАЗВОЈУ КУЛТУРЕ
У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ
И СВЕСРПСКОМ
КУЛТУРНОМ ПРОСТОРУ

ЖИРИ
ВУКОВЕ НАГРАДЕ
ПРЕДСЕДНИК

БЕОГРАД
2005.

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА
ЗАЈЕДНИЦА СРБИЈЕ
ПРЕДСЕДНИК

Radivoje Stokich

НВУ Актив професора српског језика
из Никшића чине 27 професора средњих школа
који су школске 2004/2005. године
разоткрили намеру црногорског режима
да ненаучно и незаконито
приименује српски језик у Црној Гори,
и због тога су отпуштени са посла
без могућности запошљавања

СЛОВО
НИКШИЋ
ДЕЦЕМБАР, 2009.

УМЈЕСТО УВОДНИКА

Патријарх Српски Павле 4

АКТУЕЛНО

Веселин Матовић: *О зајлијању, иређујкивању и «новом чииању» у новим гимназијским чиианкама* 10

ЈЕЗИК

Јелица Стојановић: *Њеиошев језик у (кон)ијексиу времена и времена* 32

Драга Бојовић: *Около једној сииаху у Горском вијенцу* 39

Ана Јањушевић: *Уиошреба вербалних иниензификаииора у Њеиошевом језику* 43

ЈЕЗИК И ПАМЋЕЊЕ

Милош Ђурић: *Видованска еиика* 58

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

Влајко Ђулафић 80

БЕЛЕТРИСТИКА

Никола Маловић: *Изложба фоииографија* 90

Миодраг Ђупић: *Поезија* 94

Славо Стојковић: *Чуваркућа* 99

Стојанка Радевић Петковић: *Поезија* 110

Драгиша Калезић: *То није никакво чудо* 114

Војислав Т. Караџић: *Поезија* 116

САДРЖАЈ

ЕСЕЈ

Митар Пешикан: <i>Црногорско име и наше доба</i>	122
Владимир Димитријевић: <i>Nomen est omen?</i>	135
Драган Дринчић: <i>Тоталиитаризам црногорској режима</i>	150

ИСТРАЖИВАЊА

Горан Комар: <i>322 године од млејачко-савезничкој заузећа херцеј новој</i>	160
Предраг Вукић: <i>Климајске йриликe у йодловћенском крају у сйваралашијву краља Николе</i>	173
Петар Рмуш: <i>Кулиј Црне Горе и срйски романијизам (6)</i>	177
Милорад П. Радусиновић: <i>Два сйара руска йраја о владици Данилу</i>	187

КРИТИКА

Светислав Пушоњић: <i>Производ нечеја грујо</i>	196
Зоран Лакић: <i>Ријеч о књијама Горана Ш. Комара</i>	205
Ђорђе Брујић: <i>Кадмо и хармонија, мий и йрича ...</i>	208
Сима Ђирковић: <i>Неодјонејнуји ойрошијај од ушйојје</i>	211
Петар Рмуш: <i>Духовна склонишйа у роману Склониште Славице Кнежевић</i>	214

ЗАПИСИ

Катарина Костић: <i>Дух словенсйва</i>	218
Момир Војводић: <i>Освета Њејошеве браће</i>	224
Јован Дујовић: <i>Змајев црногорски дневник</i>	230

КЊИГА СЛОВА

Буко Велаш: <i>Карневалски бјесови (6)</i>	236
--	-----

ФОТОГРАФИЈЕ: Чланови Акшйва код Пајријарха

Патријарх Српски ПАВЛЕ

И МЕНЕ СУ, НЕ ЈЕДАНПУТ, И ПИСМЕНО И УСМЕНО, ПРОГЛАШАВАЛИ НАРОДНИМ НЕПРИЈАТЕЉЕМ И РАТНИМ ЗЛОЧИНЦЕМ

(Поука Њејове Свештости Патријарха Српској Павла, казана двадесет првој октобра 2005, у Патријаршији у Београду, професорима из Никшића, који су због оштрија преименовању српској језика у црногорским школама, оштришени с посла, септембра 2005. године)

Међу људима добре воље увијек се има о чему добром разговарати, а у овако тешким временима – има се са свих страна. У оваквом свету који сав у злу лежи, неминовно човек треба да буде приправан да понесе крст свој, по речи Христовој – ко хоће да иде за мнош, нека узме крст свој и иде за мнош. Али тај који нам је говорио да треба да носимо крст, најпре је он понио свој крст на Голготу – на њему био распет и умро, али и васкрсао. Тако да он зна тежину крста и зна нашу моћ и силу, колико је имамо, и зна потребу да нам олакша крст кад он нађе за вредно. О томе се ради. Само треба имати у виду да, колико до нас стоји, будемо, по речи Христовој, тако «да се свети светлост ваша пред људима, да виде ваша добра дела и прославе Оца нашега који је на небесима».

То је оно што стоји пред свима нама, поготово пред нама свештеницима – да православље, православна хришћанска вера, не значи само знање јеванђељских истина, него значи познање, и знање, којим се уводи у живот, по којем се поступа и влада. Кад то знате, «блажени сте ако чините», рекао је Христос Господ. Да је то лако, није лако никада, а поготову у овако тешким временима.

Ја бих хтео да чујем, и да саслушам, од вас о тој ствари због које сте дошли овдје, да се, кажем, видимо, разговоримо и подржимо, да издржимо до краја на путу којим су и наши преци ишли у тешким временима кроз своју историју, Е, па да и ми будемо готови, јер ко издржи до краја, тај ће се спасити.

Мени је у тој ствари лакше, мислим – да издржимо до краја – јер ја сам монах, а ви сте оптерећени породицама и децом

и, разуме се, утолико вам је и теже. Али, сви носимо један крст, и ми смо као један организам који има разне органе, и ако сваки орган врши оно за шта је оспособљен најбоље што може, имајући у виду добро целог организма, он ће учинити оно што може. А и организам као целина, нема други интерес него добро сваког члана, управо – сваке ћелије. Ако једна ћелија у организму буде рак-ћелија, она ће уништити организам, уништиће и себе, а да тога није свесна. Е, ми смо свесна бића и зато треба да у тој ствари поступамо тако да будемо на добро целом организму и да на тај начин испунимо смисао наших живота и уопште смисао постојања на земљи. Е, у то име сте добро дошли и да Господ и наши преци свети помогну да издржимо до краја на путу уском и тешком који води у царство небеско. Ти су људи, наши преци, знали ко су и зашто су то што су, и шта значи за њих и језик којим они могу да износе о себи, док пре тога, док нису добили писмо, само су други могли о њима да пишу, а они нису то могли да чине. Е, нека Господ помогне и свети наши преци, а и ми да учинимо, као таленти Божји, оно што можемо.

Разуме се, ми смо као једна породица, свако на свом месту, да чинимо оно што можемо – свако на свом месту и положају. Без тешкоћа у оваквој свету се неће моћи. Апостол Павле, али не само он него и други, пише да је био у невољи од пријатеља-непријатеља, од лажне браће. Морамо бити спремни на те тешкоће, а и да и ми не будемо у том броју пријатеља-непријатеља, а камоли лажне браће. О томе се ради... (*Слијеге њоздравне ријечи и излајања њрофесора.*)

...Не једанпут, и мене су, у овим временима, и писмено и усмено, проглашавали и народним непријатељем и ратним злочинцем. Понижавати ме може ко хоће, а да ме понизи – то не може нико сем један, а тај један сам ја сам. У томе је ствар. Е да је лако, - коме је лако на овом свету? Да, нас не може нико понизити до ми сами, ако својим поступцима, не само речима, него и поступцима, будемо чинили супротно од онога што су и наши преци чинили и што треба и ми да чинимо. А на тешкоће, кажем, да будемо спремни. Понављам да је мени на земљи лакше, не само у годинама у којим сам, него и у положају у којем сам, у томе што сам монах...

Пре једно две-три године, био сам у Пећи, у манастиру, који је под управом Патријарха, као стагапилија, и беше једно десетак новинара из света. Ови другови ставиће ми питање, шта ја могу да кажем – има ли српски народ за шта да се каје и за шта

да моли за опроштење?! Има српски народ за шта да се каје и за шта да моли за опроштење! Али, имају за шта да се кају и моле за опроштење и Шиптари, а имају и Европа и Америка! Неколике године после тога, био сам у Бечу, на позив Романа Проди, да у једном неутралном месту, говоримо о приликама које су нас онда снашле. Говорио је и Проди, говорио је и његов помоћник, говорио бечки кардинал, па сам и ја рекао неколико речи. После тога је била конференција за штампу и мноштво тих новинара. И једна од новинарки ће да ми постави идентично питање, ни запету није променила: Шта ја могу да кажем, имају ли Срби за шта да се кају и моле за опроштење?! Имају за шта да се кају и моле за опроштење! Али, сагледајте мало и другу страну! У међувремену сам сазнао да је новинарка, не на српском него на хрватском поставила то питање. Била је из Загреба. Сагледајте мало и другу страну – рекао сам, јер је била реч о Србима и Хрватима у оним приликама. Е, о томе се ради.

Рећи ћу вам још једну ствар. Пре једно пет-шест година, пише ми један професор Музичке академије, доктор наука, и каже у томе отвореном писму: «Од како сте ви на том положају, српски народ и Српску Цркву само сналазе несреће. Нисте Ви за то, будите калуђер у манастиру, мичите се, одлазите!» Нисам му одговорио, али он је издао једну књигу, једно 400 страна, о својим житићима и прикљученијима, што би се рекло, у којој он пише јавно, поред осталог, са колико је старијих малолетница имао однос. Он не осећа колику је несрећу учинио тој деци, да у тим годинама почињу са абортусима. А не осећа ни каква је то несрећа на Косову и Метохији, гдје Шиптари јасно, пред светом, износе оно што јесте: да они имају највећи наталитет у Европи. Већи него и у Албанији. Што се тиче нас Срба, ту смо да говоримо истину, немамо куд, ми смо, ипак, народ, узевши уопште, који изумире. Ако тако могу да кажем...

Из Пећи, града Пећи, пре четири-пет година, протерани су, поред осталих, четворица браће. Први брат има осморо, други, електо инжењер, такође, осморо деце, трећи брат – четворо и четврти троје деце. Њих четворица двадесет троје деце имају! То је деце за једно село, за невољу, у тим нашим крајевима. Учинили смо колико смо могли са средствима која су нам додељивали из иностранства, па смо им купили куће у Мрчајевцима код Чачка. Платили прву 24000 марака и 13 ари земље, за другог брата купили смо кућу, одмах до те, новоградња на спрат 32000 марака и 13 ари земље...

Човек и жена из Краљева, нису избеглице, - деветоро деце. Они станују у контејнеру од 14м2. То им је и спаваћа соба, то им је и кухиња, то им је све. Долази ми жена и моли ме да пођем у Краљево председнику општине да га молим да им да стан. Па јесте ли Ви тамо ишли? – питам је. Каже јесам. Па? Па кад одем код оних чиновника и кад они чују да сам ја родила деветоро деце и да су све деветоро живи, они ће да кажу: Ти си, жено, потпуно луда. Имати деветоро деце у овом времену! А она каже: А шта да радим, кад је дете зачето, зар није природније и лакше да га родим него да ми га чупају из утробе? Муж је био прости радник. Падне му на ногу, ту у глежњу и сломи је, нека тежина. А пошто је био под гасом, био је пијаница, није добио ни одштету, ни пензију ни ништа. Пошаљем ја једног човека и једну жену да они то провере. Кад су отишли тамо, нашли су их, мало иза Краљева, на терену који је и подводан, немају ни струје ни воде, и та жена замете мало брашна за погачу и на плотни од шпорета, на то пече. Кад су дошли њих двоје и кад су сагледали све – горе бити не може. Е, учинили смо што смо могли. Купили смо и њима кућу у Мрчајевцима и 80 ари земље; 40 ари смо преписали тој породици, а 40 оној двојици браће са четворо и са троје деце, и дали им средства да подигну темеље, зидове и плочу, па ће једна хуманитарна организација из света да им осигура кров и тишљерај. Дошле ове санкције нове, отказали они. Ми сад купили греде, рогове, летве, цреп да се те куће покрију, а ове године да се изнутра малтеришу, уведе струја, вода и - редом...

Шта хоћу да кажем? Хоћу да кажем у каквим ли смо ми сви приликама. Е, то не значи да у новим невољама, које сналазе и нас и вас, не учинимо шта можемо. Само – тешко је - шта учинити? Треба, без обзира на све, и са тима који су на власти у Црној Гори, да видимо да се о тој вашој ствари људској поради. Да се види шта је људски, а шта нељудски. Уколико је то могуће. Разуме се, да ћемо се жалити властима и овде у земљи, али и према иностранству, да се уради оно што је људски. Ето..А да ће бити тешкоћа, то је већ јасно...

(Према аудио запису, за штампу приредио В. М.)

Ова фотографія се појавила на насловној страни подгоричкој Моншора са нашимом: "СПЦ САНУ и домаћи академици против Црне Горе"

АКТУЕЛНО

АКТУЕЛНО

Веселин МАТОВИЋ:

**О ЗАПЛИТАЊУ, ПРЕЋУТКИВАЊУ
И «НОВОМ ЧИТАЊУ» У НОВИМ
ГИМНАЗИЈСКИМ ЧИТАНКАМА**

Веселин МАТОВИЋ

О ЗАПЛИТАЊУ, ПРЕЋУТКИВАЊУ И «НОВОМ ЧИТАЊУ» У НОВИМ ГИМНАЗИЈСКИМ ЧИТАНКАМА¹

О "везивању лика за опуту". Начин на који аутори нових гимназијских читанки запетљавају питање именована књижевности у Црној Гори, и шта све, при том, проглашавају књижевним дјелима, да би, "везујући лик за опуту", створили привид каквог таквог континуитета њеног историјског развоја изван српске књижевности, је, најблаже речено, "ђетињаст".

У *Чишњанци за први разред* срећемо, наиме, ова поглавља (именовања): **Средњовјековна књижевност у Црној Гори**, и у њему - *Тестијамениј* Ђурђа Црнојевића, Средњовјековни статут Будве и Статути приморских општина – иако свако разуман зна да се приватна писма и текстови законика не сматрају књижевним дјелима, а не наводи се ни на ком језику је све то писано; затим - **Наша народна (усмена) књижевност** (маргинализована до непристојности – аутори су строго пазили да при избору из исте, не пређу новоустановљене граничне прелазе: Добраково, Кула, Божај, Илино брдо, Враћеновићи, Шћепан поље), и **Которска ренесанса** (Људевит Пасквалић – писао на италијанском језику). У *Чишњанци за други разред* имамо: **Барок у Боки Которској** (помињу се, уз краће информације о њима: Јероним Пима, Вицко Болица Кокољић, Андрија Змајевић, Трипо Скура и Живо Болица – писали "на матерњем" (али ком?) језику, а, прије тога, у оквиру поглавља **Барок у јужнословенским књижевностима** одломак из текста Крста Ивановића *Позоришне усјомене из Венеције*, такође писан на италијанском језику), па затим - **Просвјетитељство у Црној Гори** (Петар Први Петровић - одломак из *Законика ојшичеј црногорској и брдској* и двије *Посланице*, и Стјепан Зановић – писао на италијанском и француском језику), и онда - **Романтизам у црногорској књижевности** (Петар Други Петровић Његош и С. М. Љубиша; помиње се, али само помиње, и краљ Никола). Дакле, до

¹ Аутори: *Чишњанке за први разред* - Божена Јелушић и Татјана Бечановић; читанки за други, трећи и четврти разред – Миодраг Павловић и Божена Јелушић; издавач: Завода за уџбенике и наставна средства, Подгорица, 2006, 2007, 2008, 2009)

тог периода, **црногорске књижевности** нема, иако **књижевности на простору данашње Црне Горе** има, какве-такве (у средњем вијеку и у доба просвјетитељства, као и у Боки Которској – у доба ренесансе и барока), али, аутори не дају, одговор на питање: каква је (чија је) то књижевност, по језичком и националном одређењу? У питању је, разумије се, ситно лукавство: издвојивши ту књижевност, као уосталом и народну, из српске књижевности, што ниједан озбиљан научник досад није урадио, уз то прикупљајући и оно што је писано на туђим језицима, аутори су постигли задат им политички циљ (као, показали су како је у коријену самосвојне црногорске културе присутнији латински елеменат него византијско-српски), али су, наводно, тиме што је нијесу директно именовали ни као црногорску, сачували свој научнички интегритет.

А ја, ипак, мислим да се ту није сачувало ништа што треба чувати.

О националној дискриминацији. С друге стране, ако су ове читанке намијењене свим ученицима у Црној Гори који говоре истим језиком (без обзира на то како га ко, данас, именовао и какве му «правописе» подастирао), а јесу, и ако половина те популације Његоша и Љубишу, сматра писцима српске књижевности, «сапињање» ове двојице писаца само у «црногорску књижевност», није више питање ничијег научничког образа, већ чин увредљиве националне дискриминације? Јер, као што нико не може ускратити право једнима да их, по свом субјективном одређењу, називају црногорским, тако не може ни овим другима, да их, и по субјективном одређењу и на основу неспорних чињеница (између осталог и од самих ових писаца јасно посвједочено национално и језичко утемељење), дакле – објективно, називају српским писцима.

А читанке су, ваљда, књиге у којима би, кад већ не могу да се измире, субјективно требало да устукне пред објективним, тј. научним, или макар да га не игнорише.

У супротном, требало би их држати подаље од школских учионица.

Српских пјесника у Црној Гори и нема! Да су аутори, ипак, свјесни неутемељености термина *црногорска књижевност* (као реалитета изван српске књижевности и српског језика), тј. да су га, и у овом случају, тек «присилно» (из политичких разлога) и декларативно употрежили, говори нам чињеница да се та књижевност у њиховим читанкама, више нигдје не појављује као цјелина, осим што се у *Чишанци за први разред* (теоријски дио)

доноси *Избор из савремене црногорске лирике* (Ристо Ратковић, Мирко Бањевић, Радован Зоговић, Стефан Митровић, Душан Костић, Јеврем Брковић, Хусеин Башић, Младен Ломпар), за који се не може утврдити на основу којих критеријума је сачињен, а ни зашто се ту нашао. Судаћи по неким именима са тог списка, и њиховим стиховима, по књижевно-умјетничким вриједностима и књижевно-историјском значају, свакако није. Али без обзира на то, ко може и на основу чега, тврдити да су, рецимо, Р. Ратковић, Р. Зоговић, М. Бањевић и Д. Костић, себе видјели као пјеснике само црногорске, а не и српске лирике?

И даље, ако су ове читанке, опет, прављене за све ученике у Црној Гори који говоре истим језиком, зашто се на овом списку (или макар – неком паралелном) није нашао ниједан пјесник, који данас ствара у Црној Гори, или је рођен у Црној Гори, а који се, по језику на ком ствара и народу коме припада (а не држави у којој живи, или се у њој родио, или политици коју заступа), легитимише као српски пјесник? Да ли ови аутори сматрају како у Црној Гори и нема (нити их је икада било) српских пјесника (оних који стварају, и који су стварали, на српском језику), тешко је знати, али у овим њиховим читанкама нема ниједног ствараоца из Црне Горе који је именован као српски књижевник: све упокојене (изузимајући М. Булатовића и Б. Пекића које су оставили «нераспоређене»), означили су као црногорске, а оне који још стварају су прећутали! Тако, по њима, испаде да се у популацији (која чува свој српски језички и национални идентитет), у Црној Гори никада није родио ниједан књижевник!

Нема ниједног, чак ни у табели *Књижевности у њојкрејџу* – Црна Гора (*Чиштанка за четврти разред*, стр.322), гдје се набрајају: Зувдија Хоћић, Драган Радуловић, Балша Брковић, Огњен Спахић, Андреј Николаидис, Д. Крешенковић Брковић (њих сретамо и учитанкама за основну школу). Али нема, рецимо: Жарка Команина, Мира Вуксановића, Миодрага Ћупића, Новице Тадића, Илије Лакушића, Момира Војводића, Будимира Дубака, Милутина Мићовића, Радомира Уљаревића, Николе Маловића, Бориса Јовановића, Гара Јовановића, Беџира Вуковића, Милице Краљ..., итд. итд. (Нека ми опросте непоменути.)

Заобиђени су (јер су се, несумњиво, лоше политички позиционирали), између осталих, и Бранимир Шћепановић и Ранко Јововић, који су досад били заступљени у средњошколским програмима.

[У *Чиштанци за девети разред* основне школе отишло се још даље, и још ниже, и још грђе (други су аутори: Весна Вукићевић

– Јанковић, Владимир Војиновић и Сања Мишковић, али је калуп исти), па се само писци рођени на простору уже Србије означавају као српски, али они из Босне и Херцеговине, односно Републике Српске и Војводине, не. Рецимо, за Јована Дучића, Пера Зупца, Алексу Шантића, Ива Андрића, затим Мирослава Антића итд., каже се само да су пјесници или писци, али не и чије (које) књижевности, иако се то обавезно констатује за све друге, тј. за све оне које ови аутори сматрају црногорским, хрватским, српским, итд. писцима. На примјер: «Јован Дучић (1847 - 1943) пјесник је...», Мирослав Антић (1932 - 1986) пјесник је...», Иво Андрић (1892 - 1975) романописац је...», Перо Зубац (1945) пјесник је...», Миодраг Павловић (1928) пјесник је...», Милош Црњански (1983 – 1977) романописац је...», Добриша Цесарић (1902 – 1980) хрватски је пјесник...», Блажо Шћепановић (1934 - 1966) црногорски је пјесник, Радован Зоговић (1907 – 1986) црногорски је пјесник...» итд.]²

Отуда се намеће питање: да ли су ове читанке уопште и намијењене дјечи која говоре српским језиком, односно која се национално идентификују као Срби?

И једини логичан закључак: да су, пошто других, засад, у црногорским средњим школама нема, прављене управо с циљем да послуже као ефектно средство за спровођења језичке и националне дискриминације, а онда - и пресеминације, тог дијела омладинске популације у овој држави?!

О «црногорској» наспрам српске књижевности.

Послије епохе романтизма која је, дакле, по овим читанкама, припала наједном (ни из чега) изниклој (и ничим образложеној) «црногорској књижевности» (али, опет, аутори избјегавају да кажу на ком језику), што се тиче књижевности у Црној Гори, па и «црногорске», - наступа, као у мађионичарској игри «час га видиш - час га не видиш», празнина све до краја *Чишанке за шрећу разред*, која се завршава поглављем **Јужнословенска књижевност 20 вијека**, уз једно, у најмању руку чудно, објашњење, које личи на неку врсту извињења, односно вајкања, што је то тако: «Црна Гора је у другој половини 19. вијека национално слободна, али је

² Задивљује далековидост ових аутора (зли језици ће рећи – неко им је дошапнуо), који су, као што видимо, много прије усвајања новог Статута Војводине, оставили простор за уградњу неких његових готово извјесних импликација. Наравно, у наредном издању ове или неке сличне читанке, овдје засад језички и национално «нераспоређени» писци, рођени у Војводини, биће дозначени «војвођанском језику» и «војвођанској књижевности» који ће се, у међувремену, неминовно излећи у подрумима новоосноване Војвођанске Академије наука.

у друштвеном смислу још увијек у снажној племенској традицији. Такве околности доприносе да након Његоша и Љубише (код кога се преплићу романтизам и фолклорни реализам) у црногорској књижевности изостаје реализам као правац. Међутим, снажан развој реалистичке оријентације, удружен са модерним литерарним стремљењима, обиљежиће црногорску књижевност 20. вијека» (*Чишанка за друиу разред*, стр. 250). Међутим, те књижевности, нити било какве њене карактеризације, у читанкама за трећи и четврти разред (у којима је заступљена «књижевност 20. вијека»), као што видимо, ипак, нема (бар формацијски, као неке посебности), осим што, уз имена тројице писаца (Лалић, Зоговић и Асановић), стоји атрибут црногорски и што се она, у *Уводу* за *Чишанку за четврти разред*, помиње као један од три концентрична круга (*свјетска, јужнословенска и црногорска књижевности*) наводно обухваћена тим уџбеником.

А шта се уопште конкретизује том одредницом *јужнословенска књижевности*? Језичка блискост, културно-историјска повезаност, некадашње државно заједништво? И Источни Словени су живјели у државном заједништву исто колико и Јужни и језички су ближи једни другима од ових, па, ипак, говори ли ко о источнословенској или сјеверословенској књижевности? Мислим да је то, у ствари, само балдахин, под којим се неометано обавља црногорска културно-језичка трансвестисија. Прије неколико година разапет и над катедром за српски језик и књижевност у Никшићу, да би се испод њега, убрзо, излегла катедра за тзв. црногорски језик и јужнословенске књижевности. Користан изум, нема говора. Ето, на примјер, кад ти је «штета» и кад ти је «жао» Ива Андрића или Данила Киша, смјестити у «националистичку прљавштину» српске књижевности, ти само повучеш врпцу и над њима се спусти застор на коме пише: *јужнословенски књижевници*. Па ти онда буде у души мирније. С Крлежом, дапаче, то не мораш радити. Он се најљепше осјећа, ипак, под балдахином хрватске књижевности.

Индикативно је да се, сад - пошто, дакле, привремено «изостаје» **црногорска**, - српска књижевност епохе реализма ставља под балдахин **Јужнословенске књижевности**, а исто се чини и са том књижевношћу из епохе **модерне** и са оном из 20. вијека, иако су ту, на смотри, све редом, писци српске и тек понеки из хрватске књижевности. При томе се упорно инсистира на некаквом једнострано схваћеном «дисконтинуитету» јужнословенских књижевности, у смислу временске неподударности (диспаратета) развоја у њима одређених књижевних школа и праваца у односу на

европске књижевности, што је, с обзиром на релативност подјеле књижевности по књижевним правцима и периодима и колебања науке код дефинисања тих појмова и смјештања појединих књижевних дјела у њихове калупе, напросто нонсенс. Не може се, дакле, одређена књижевност категорисати као књижевност континуитета или дисконтинуитета по томе да ли се у њој појавила нека књижевна школа у одређено вријеме или није, него по томе да ли та књижевност има **непрекидност** трајања или нема.³ Тако да се тврдња о «дисконтинуитету јужнословенских књижевности» не може односити и на српску књижевност, која несумњиво има континуитет свог историјског развоја од Св. Саве до данас, што показују и њене бројне историје, и никада није књижила као своје ништа што је писано на туђем језику.⁴ А то што таквог (нити икаквог) континуитета немају «црногорска несрпска» и «црногорска антисрпска» књижевност што, ево, показују и ове читанке, није разлог да њихови аутори с њима у исти кош утрпавају и српску књижевност.

Објективно гледано, књижевност у Црној Гори, дакле, у границама данашње Црне Горе, условно (само по имену државе) означена као **црногорска књижевност**, подразумејева: **црногорску српску књижевност** (писану на српском језику), **црногорску несрпску књижевност** (писану, углавном на латинском и италијанском, односно албанском, као и турском и ромском језику, уколико такве има) и **црногорску антисрпску књижевност** (то је дио данашње књижевности у Црној Гори, чији аутори, субјективно, сматрају да пишу тзв. црногорским језиком, али која и даље није несрпска будући да се, објективно, пише на српском језику, него је само политички и идеолошки усмјерена против српског идентитета на овом простору, и у коју они хоће, силом на срамоту, да стрпају и двије претходне).

О реализму у «црногорској» књижевности. А што се тиче наведене тврдње о «изостанку реализма» у «црногорској» књижевности, ја не знам да ли је тамо било реализма или не, и да ли је «племенска традиција» била једини разлог његовог «изостанка»

---

3 Превиђа се, рецимо, да се појмови *просвјетљивост* и *ренесанса* друкчије разумијевају у визајтинском културном кругу у коме је настала српска књижевност (а који је из ових читанки искључен), нап. *ренесанса Палеолоја* (почетак 14. в.), него у западноевропском. Биће, по овим ауторима, да је и руска књижевност, књижевност дисконтинуитета.

4 ...»у извесним раздобљима сводила се на минимум, опадала готово до ишчезнућа, премда никада није сасвим замрла,..» (Ј. Деретић – *Историја српске књижевности*, стр. 16).

у тој књижевности, односно зашто тај разлог није омео Његоша и Љубишу, писце «црногорске српске» књижевности, и писце каснијех времена (будући да та «традиција» није ни данас нестала са ових простора, а, можда, никада није ни била дјелатнија, и то управо у овдје присутном сепаратном разумијевању црногорске књижевности, као посебности, изоловане из српске књижевности и српског језика, која, тако изглобљена, и није ништа друго до племенска књижевност), али је у Црној Гори, крајем 19.в. било књижевности српске (и то реалистичке и те како- по свим главним параметрима дефинисања реализма и као књижевног метода и као књижевног правца, па и по ономе који и сами ови аутори наводе: реализам «у књижевности (...) одликује схватање према којем је функција књижевности прије свега друштвена, аналитичка и сазнајна», *Читанка за групу разред*, стр.206). Као доказ за ову противврдњу довољно би било да наведемо само књижевно дјело Марка Миљанова, прије свега *Примјере чојсџива и јунашџива*, али, ако се то некоме чини недовољним, ето му и *Мемоара* краља Николе, *Мемоара* Сима Поповића, *Мемоара* Гавра Вукова, *Автобиографије* Кирила Цвјетковића (па – и дијела стваралаштва Сима Матавуља). Друга је ствар што ова дјела - а без неких међу њима не може се разумјети, ни ондашња, ни данашња Црна Гора, нити у културном, нити у историјском, нити у политичком смислу - за дивно чудо, и, из ко зна каквих разлога, аутори ових читанки - прескачу. И примјерно се брукају – и као стручњаци и као педагози! Наносећи, још једном, срачунато, с умишљајем, огромну штету «црногорској српској» књижевности и ђацима који у том смислу разумијевају књижевно наслеђе у Црној Гори. И за које су књижевноумјетничке и етичке вриједности и поруке тих дјела од непроцењивог значаја.

Јер, чак и када би се могло доказати, а не може, да дјело ових писаца по својој природи није реалистичко, оно је настало у том периоду, и јесте литература, и те каква.

Уосталом – неупоредиво вреднија, и више реалистичка него што је просветитељска она коју је писао Стјепан Зановић, на примјер.

О Зановићу, Миљанову и Св. Петру Цетињском. Но, у сваком случају, куд ће виша брука него што се у овим читанкама није нашло мјеста за Марка Миљанова и краља Николу, али јесте, са и те каквим уважањем (4 странице), за скаредне подметачине Стјепана Зановића, писане на италијанском и француском језику, и то у истој «фиоци» (*Просвјетитијелство у Црној Гори*), са *Посланицама* Св. Петра Цетињског (коме се посвећује 7 страница,

и одломак из романа *Поруке Чеда Вуковића*)!⁵ Они, дакле, који су и дјелом и пером посвједочили «примјере чојства и јунаштва» нијесу заслужили ни име да им се помене, али се бјелосвјетска скитница, преварант и свашточиња, који је као посљедњи лупеж скапао у неком казамату холандском, а коме је писање, тј. крађа и опонашање туђих текстова, служило као средство за превару и «стицање познанстава», у овим читанкама, производи у просвјетитеља црногорског, у равни са Св. Петром Цетињским! Па се ђацима даје чак и задатак: «Припреми се да на њему (тексту С. Зановића, прим. В. М.) уочиш посебности просвјетитељства као духа епохе (злога ли духа и наопаког ли просвјетитељства који ће их одатле обасјати!, прим. В. М.) и да их прокоментаришеш» (*Читанка за групу разред*, стр.44). Стјепан Зановић, дакле, јесте просвјетитељ и писац, а Марко Миљанов и краљ Никола, нијесу ни писци ни реалисти, а ни просвјетитељи, разумије се. Тачније симболике и потпунијег одраза етичке профилације данашње Црне Горе тешко се могло пронаћи. Овакво нешто, држим, ни сам Зановић, у тренуцима највеће концентрације цинизма, не би смислио. (Представљао се и као војвода, и као деспот српски, и као цар руски, али не вјерујем да би се усудио да, као писац и просветитељ, стане у исти ред са Св. Петром Цетињским.) Или су, можда, ови наши искусни дидактичари, мислили овако: Ако су Црногорци, просвећујући се, и посвећујући се, стотину година, а и неколико вјекова више, на «Примјерима чојства и јунаштва», постали овакви какви јесу, дај да пробамо неће ли, учећи се, убудуће, на «примјеру» Стјепана Зановића, који им је, очигледно, кудикамо ближи, (будући да је лажно представљање константа њиховог колективног идентитета), коликогод просвијетлити. Тим прије, што је Зановић нека врста њиховог претече «на путу европских интеграција», на ком су им, изгледа, холандски казамати, били и остали - из кога год времена и са којим год мотивом кренули, - крајње одредиште.

---

5 Не може се просветитељство Св. Петра Цетињског, и поред временске подударности, подвести под појам западноевропског просветитељства, како се то чини у овој читанци, и тиме он, безмало, доводи на праг атеизма, па се нигдје и не ослонљава са Св. Петар Цетињски, него само Петар Први Петровић. Он јесте просветитељ (и учитељ народни), итекако, али у оном смислу како се тај појам схвата у источноправославној духовности. (Ово је очит примјер робовања овјешталом шаблону периодизације западноевропске књижевности, и наше, инфериорношћу мотивисане, потребе да у њу уклапамо неуклопиво.) С друге стране, поставља се питање: с којим правом, у чије име и са чијим овлашћењем, се ови аутори, заобилажењем *Примјера чојства и јунаштва*, одричу најважнијег етичког кодекса Црне Горе?

А за који им дјела Марка Миљанова нијесу баш нека попутбина.

Ако ти је лице ружно, разбиј огледало. За изостављање Марка Миљанова криве су може бити и неке бриселске комисије које немају много разумијевања за наше «чојство и јунаштво», али зашто су аутори ових књига изоставили краља Николу, који своја најважнија дјела није писао у славу витешког оружја и јуначких подвига него у славу жене-Црногорке и њене жртвености, родољубља, постојаности и срчаности, створивши у драми *Балканска царица* један од најљепших женских ликова у свеколикој књижевности написаној на српском језику?

Због књижевноумјетничких и књижевноисторијских разлога свакако нијесу, јер се у овим њиховим кодексима нашло на десетине писаца чије је књижевно дјело у том погледу далеко испод онога што је краљ написао. Још мање то може бити његова недовољна укоријењеност, духовна и етичка, у историјско биће народа из кога је поникао, будући да, у том погледу, осим Његоша и евентуално М. Миљанова, он ни данас нема премца у српској књижевности. Није ни тематска непримјереност срдњошколском узрасту, пошто су све његове теме архетипског карактера (родољубље, издаја, властољубље, хероизам, љубав, морална постојаност итд.), а, наравно, ни стилскојезичка неприступност која би ометала успјешну рецепцију његовог дјела од стране ученика – аргуменат који се понекад крајње неоправдано потеже приликом елиминације неких књижевних дјела из школских програма. Дода ли се овоме чињеница да је, рецимо, *Балканска царица* једна од најбољих наших историјских драма (трагедија), којима, иначе, нијесмо нарочито богати, дјело овјенчано европском славом, које и данас држи рекорд по играности на европским позорницама, онда тек видимо колико је неоправдано њено изостављање из ових читанки.

По томе ће краљ остати јединствен примјер у нашој књижевности, - писац коме се, ево, скоро сто година, искључиво због идеолошко-политичке неподобности (критеријума за којим наши педагози, као што видимо, посежу чешће него у вријеме најтврђег комунистичког пуританизма), затварају врата школских учионица. До недавно, наиме, спорна је била његова државничко-историјска личност, па се онда он, као писац, ријетко и помињао у нашој уџбеничкој литератури. Али откако се, од прије десетак година, историјски препарирани, «уподобио» владајућем идеолошко-политичком опредјељењу Црне Горе, неподобно је, постало његово

књижевно дјело. Писано, до посљедњег ретка, са јасном свијешћу о припадности (по заједничком извору, традицији и имену) српској књижевности, оно се испоставило као најјачи доказ идеолошко-политичке неутемељености те и такве Црне Горе, која се тако нашла у парадоксалној ситуацији да је, својим књижевним дјелом, пориче управо онај кога она истиче као симбол свог постојања. Зато она и хоће да његове књиге остави затомљене у књижевним архивима, посебно оне (*Балканску царицу*, на примјер) које би је могле потказати долазећим генерацијама, а можа, у њима, своје лице препознати и понеки од њених обретника. У питању је једна крајње упрошћена, осорљива, али несумњиво савјешћу мучена памет која, вјероватно и без довољног увида у садржину Краљевог дјела, наслућује, по инстинкту самоодржања, да су његови књижевни јунаци (Даница - наша Антигона, Деспа, Хајдана, Фатима и Станко, можда најдосљедније и најпродубљеније изграђен лик издајника у српској књижевности) постојана одбрана оне Црне Горе коју је он утврдио на темељима косовског завјета, а коју би та памет, данас, све китећи се њеном славом и под њеним барјацима, да разметне до посљедње подумијенте. И чија логика каже: ако морамо трпјети Његошево, не морамо још и Краљево србовање.

О Његошу некад и сад. У свјетлу (а не свијетлу – како сретамо на страницама ових аламоде-књига, *Чишанка за друи разред*, стр.17) ових чињеница (изостављање *Примјера чојсџива и јунашиџива*, односно *Балканске царице*, и промовисање «мистификације» зване *Турска џисма С. Зановића*), као парадигме књижевно-естетских, научних, етичких и педагошких начела и мјерила, састављача ових читанки, најбоље ћемо разумјети и њихов књижевнотеоријски и дидактички приступ Његошевом дјелу и његово представљање (у *Чишанци за друи разред*), који по својој тенденцизности и идеолошком сапињању, али и површности, нимало не одудара од оних на које смо навикли у протеклих неколико деценија. Штавише – он је, у том погледу – још и убједљивији.

Ево и зашто.

Његош је, зна се, више од шездесет година, као највећа опасност за различите идеолошко-политичке концепције, под строгим надзором састављача наших школских програма и њихових налогодаваца. У комунистичком времену, био је превелик за прокрустовску постељу тзв. братства и јединства, па су му, ради братског поравнања, додјеливали исти простор (исти број часова) у настави као и „ одговарајућим“ књижевним величинама осталих народа и народности од Вардара па до Триглава. Ипак, у посљедњих

петнаестак година Његош се обрађивао (и налазио у одговарајућим читанкама) у другом и у четвртном разреду. Сад га, ево, сретамо само у *Чиианци за друји разред*, у којој му се даје скоро десет страница мање 23: 31 него Мирославу Крлежи - у *Чиианци за њрећи разред*, и мање него Шекспиру, нека је и Шекспир - у читанкама за први, други и четврти разред, или Данилу Кишу, и тек нешто мање него Чеду Вуковићу, које такође сретамо гдје и Шекспира, и који тако Његоша глатко остављају у другом разреду⁶. Онда је требало сакрити од ученика космичку, религијско-философску вертикалу његовог дјела, данас, ево, скривају – и национално-ослободилачку хоризонталу. Тада су га «прали» од религије, а данас још, како кажу, и од национализма, читај: српства. Онда су га скраћивали по висини, данас још и по ширини. Онда су му, заузврат, потурали паганство, политеизам, дуализам и, неизоставно – материјализам, наглашавали (као идеолошки безопасне), античке - старогрчке и римске – мотиве у њему, а библијске и јеванђељске проглашавали пјесничком наивношћу, данас хоће да га представе као «безазленог» пјесника првенствено љубавне поезије и «свеопштег хуманизма». Онда је у те њихове програмске преграде, и заграде, улазио само *Горски вијенац*, евентуално и пјесма *Ноћ скуља вијека*; остало, за њих, као да није ни постојало. Уз *Лучу микроkozма*, ако се и помињала, обавезно је ишла етикета филозофско-религиозни еп⁶, што је значило исто што и „не читати!“, а о *Шћејану Малом* и другим његовим дјелима, стварана је представа као о неким другоразредним остварењима, што се, ево, и данас чини. *Горски вијенац* им се дао како-тако угурати у њихове идеолошке калупе, чак је био и веома подесан за разне злоупотребе и кривотворења, понекад до бизарности, до голог стида. Сјетимо се само колико се у тадашњој настави, у читанкама и «прегледима» књижевности, инсистирало на социјално-класним коријенима народног отпора, алијас „народноослободилачке борбе“ Црногораца у том дјелу, затим – незнању и необразованости свештенства (поп Мићо), па игуман-Стефановом наводном нецрквеном понашању, безмало исмијавању црквених канона, - сад се инсистира на женским ликовима и «љубавној поезији», односно «снажним ријечима» и «лијепим мислима» у њему. *Ноћ скуља вијека* је, без увида у њену космичку и философску димензију, коришћена као доказ Његошеве

6 Најприсутнија, што ће рећи и најважнија, књига из свјетске литературе у данашњим читанкама у Црној Гори, је Шекспирова трагедија *Ромео и Јулија*. Сретамо је у *Чиианци за девети разред*, у *Чиианци за њри разред гимназије* (у првом и у другом дијелу) и у *Чиианци за друји разред гимназије*. Скоро истовјетан случај је и са Кишовим романом *Рани јади*.

етичке бивалентности и његовог паганско-хедонистичког живота; напосто се ликовало и махало том пјесмом као да је њен аутор, православни владика, „ухваћен на дјелу“, те, иако једна од најљепших те врсте у свјетској поезији, она је, рекло би се, уношена у школске програме само да би се њоме тобоже дезавуисао и Његош као владика и Црква у цјелини.

Његош «за дофенову употребу». То се, премда у нешто финијем руху, чини и у овој читанци, у којој су, опет, заступљени само та пјесма, на првом мјесту, и *Горски вијенац* – из кога су пробрани, «за дофенову употребу»: монолог Владике Данила *Ђе је зрно клицу замейнуло*, одломак из *Бадње вечери* са монологом Игумана Стефана, епизода са Вуком Мандушићем и његовим сломљеним цефердаром, ода Мустај-кадије Стамболу, «љубавне пјесме», како се овдје насловљавају, о снахи Милоњића бана из сна Вука Мандушића и о лијепој Фатими Мустај-кадије и одломак из епизоде *Драшко у Млецима*. О *Лучи* се каже тек неколико уопштених реченица, а *Шћейан Мали* се, ни у био-библиографском одјелку, не помиње, нити иједно друго Његошево дјело.

Овакав избор говори нам да су се они који су га сачинили више трудили како од ученика да сакрију, него како да им открију Његоша. Заиста, чудан неки сој људи: на једној страни запели, силом на срамоту, за «црногорску књижевност», претурили су сваки књижевни буцак од Котора до Венеције и Хага, не би ли ишчепркали било какав њен трзољак, а на другој – ни да се осврну на четири од пет најважнијих књига написаних у Црнј Гори: *Лучу микрокозма*, *Шћейана Малој*, *Балканску царицу* и *Примјере чојсџива и јунашџива*.

Које би чиниле част и једној руској или француској, а камоли црногорској, да не кажем српској, књижевности.⁷

Просто је невјероватно да се у *Чиианци за четврти разред* која је «посвећена репрезентативним примјерима лирике, епике и драме у свјетској, јужнословенској и црногорској књижевности» (*Увод*), није нашло мјеста за *Лучу микрокозма* или *Шћейана Малој*, али јесте за Сретена Асановића или Радована Зоговића (по други пут). И какав је то избор ако у њему нема ових остварења!?

Право је чудо што нема ни првобораца “за црногорску ствар”: Јеврема Брковића, Сретена Перовића, Бранка Бањевића, Момира М. Марковића, те касније им придружених Мирка Ковача (недавног добитника “Његошеве награде”) и Новака Килибарде,

---

7 Али не пропуштају прилику да промовишу код ученика *Давинчијев код*. “Мало људство куд си засл’јепило?”

као и још неких црногорских и дукљанских академика.

О политичко-идеолошкој подлози оваквог избора.

Очигледно: суочени са Његошевом незаобилазном косовском мишљу и његовим српским културно-језичким и националним упориштем, као главном препреком актуелној културно-државној концепцији нове Црне Горе, што је подразумијевало избацивање из читанки и *Горскої вијенца*, и свега што је Његош написао – до последњег писма и забиљешке, али пошто се, засад, нијесу усудили да оду толико далеко, састављачи нових школских програма и аутори ових читанки⁸ снашли су се да му доскоче, да га «оперу» од тога, на други начин. Па су, на вријеме, из корпуса народне књижевности, избацили косовски, покосовски и устанички епос (видјели смо како то изгледа у *Читанци за први разред*), дакле - оно што је у коријену Његошевог поетског надахнућа, и на чему су утемељене и његова емоција и његова етика; његова вјера и памћење, како би на тај начин ученике лишили улазнице у бит Његошевог дјела, а онда – и његове пјесничке поруке, а то је, рекло би се, и један од главних циљева нове, реформисане школе (чему су у потпуности подређене и ове читанке), у којој ће се „производити“ „нови Црногорци“ – бића без осјећаја за било какво историјско, културно и духовно наслеђе, и чија ће се културна и етичка профилација заснивати управо на презиру оних вриједности које су у Његошевом дјелу постављене као мјера и смисао човјековог живљења. Отуда имамо смијешну ситуацију да ови наши дидактичари, боље рећи специјализовани хигијеничари Његошеви, припремајући их за први сусрет са *Горским вијенцем*, препоручују ученицима да се наоружају присјећањем, не на *Косовску вечеру* или *Почейшак буне*

8 Божена Јелушић, један од аутора све четири читанке, била је и предсједник Комисије за израду програма *Мајерњи језик и књижевности за ошћу гимназију*. Судајући по неким произвољним формулацијама (као, рецимо, да су *Горски вијенац* и *Кањош Мацегоновић* класични примјери отуђења у формалистичком смислу»), као и правописним и граматичким грешкама (*ипроизлази* умјесто *ириозлази*, *иомијера* умјесто *иомјера*, *свијеишу* умјесто *свјеишу*, *иришовјејкама* умјесто *иришовјејкама*, *ученицин* умјесто *ученичин*, "С обзиром да су ученици...", умјесто: С обзиром *на шо*, односно *на неишо*, да су ученици...), које срећамо и у том тексту (издавачи: Министарство просвјете и науке и Завод за школство, Подгорица, 2005), и у овим читанкама, њој би се могла приписати пресудна улога у њиховом крајњем обликовању. Што, наравно, не умањује одговорност њених сарадника.

на *дахије*, него на *Кулук Петра Првога* и *Макијавелијевог Владаоца*, као да их припремају за посланички наступ у скупштини, а не за препуштање дражима "књижевне чаролије", и као да је на дневном реду *Горској вијенца* питање власти и успјешности владаоца, а не историјска драма народа.

Овој шпекулацији, наравно, претходиле су, као припрема, синхронизоване осуде у јавности Његошевог „србовања“ и наводног вјерско-националног („геноцидног“) радикализма, засноване на тобожњем теоријско-методолошком постулату по коме „велики писци за свако наредно покољење имају смисла само у искуству новог читања“. Друкчије казано: велики писци су само за једнократну употребу, па зато „Владику морамо вратити у његово вријеме и тамо га зувјек оставити“, како им то лијепо заповиједи један од њихових мондијалистичких учитеља, извјесни Банац, не питајући се да ли ће, рецимо, Енглези тако урадити са Шекспиром, или Њемци са Гетеом.

Наравно, то се могло, и може, радити само у одговарајућем, силом наметнутом, идеолошко-културолошком контексту у коме су управо два основна Његошева исходишта: библијско-јеванђељска онтологија и косовски завјет, била (на жалост, видимо, још увијек јесу) изложена негирању и презиру, а онда и потпуном непознавању, до те мјере да, све до скоро, највећи број средњошколских професора књижевности никада није прочитао чак ни једно *јеванђеље* (то се од њих није тражило на факултетима), а камоли да је имао другог знање о вјери, јудео-хришћанском наслеђу и *Библији*. Осим оне чувене формуле о религији као опијуму за народ. (А предавати, тј. тумачити Његоша са таквим образовањем, писати и рецензирати гимназијске читанке, није ли исто као када би неко обављао хируршке интервенције без икаквог знања из анатомије.)

Управо зато је и једна од најбољих, ако не и најбоља, студија о Његошевом дјелу, владике Николаја *Религија Њејошева* и дан-данас непостојећа не само за ученике него и за већину њихових професора.

У овој читанци не само што се не помиње *Религија Њејошева*, него се ученици не упућују ни на било ког познатог тумача Његошевог дјела: Павла Поповића, Исидору Секулић, Ива Андрића итд., него се, умјесто, рецимо, чувених Андрићевих есеја *Њејош као тираичан јунак косовске мисли* и *Њејошева човечности*, даје, опет одломак из романа Чеда Вуковића *Судилишће*, који о Његошу ништа суштински и не казује, као, уосталом, ни онај ранији о Св. Петру Цетињском.

Методичко "пражњење" Његоша. А крајњи циљ свега

тога јесте да се Његошу одузме право просуђивања о нашим оновременим искушењима и дилемама. Јер забога, "за многе који су књижевној чаролији невјешти *Горски вијенац* постаје историјски аргуменат, доказ исправности сопственог одређења (а зашто не: и *исправности* и *неисправности*, па не читамо, ваљда, Његоша само да бисмо брже заспали? прим. В. М.), формирања идентитета (а шта би то могло бити поузданије? прим. В. М.) и карактерисања других", како толкују састављачи ове читанке, стр. 147.⁹ Зато су се и потрудили да, својеврсном злоупотребом "раздвајања" умјетничке и историјске истине (при чему превиђају да је умјетничка истина "истина вишег реда" и да она, у суштини, никада не пориче историјску истину, него је само надилази и осмишљава), и формалног "унутрашњег приступа књижевном дјелу", у својој књизи, "брижљивим" избором стихова и одломака из *Горској вијенца*, који, што би се рекло, јесу Његошеви, али који, овако ишчупани из контекста, нијесу Његош, "заштите" ђаке од таквих искушења, али и од сваке дубље запитаности на коју упућује Његошево дјело. И зато овдје нема помена ни о Косову, ни о Карађорђу, ни о Милошу (мјери свеколиког жудског живљења), ни о Мићуновићу (кога "Српкиња још рађала није"), ни о "искри бесамртној", нити о "страшном људском паденију". Ученик из ове читанке, неће сазнати ни коме је *Горски вијенац* посвећен, ни зашто, ни у каквој је смисаоној вези та посвета са идејном и тематском основном дјела; неће срести ни Његошеву етногенетску концепцију Црне Горе као "збјега" преосталих косовских витезова, а која је вјековима чинила њену духовну и етичку кичму ("Истурчи се плахи и лакоми,/Млијeko их српско разгубало!/Што утече испод сабље турске,/Што се не хће у ланце везати,/То се збјежа у ове планине,/да гинемо и крв проливамо,/да јуначки аманет чувамо,/Дивно име и свету слободу!"), ни *кола* – глас народа, који осмишљава херојско жртвовање ("просте наше жртве свеколике..."), ни "сучељавање" три духовно, етички и егзистенцијално различита свијета: Црногорца, Турака и Млечана (који су истовремено - три могућа одговора на дату нам слободу избора како ћемо живјети на земљи), нити иједан путоказ помоћу кога ће сигурно проћи кроз тематску, идејну и мисаону слојевитост овога дјела. Заправо, иако се декларативно залажу за "унутрашњи приступ" (језик, стил, тема, мотивација, радња), аутори су баш то заобишли, тачније -

9 Иако су "теоријски дио" *Читанке за први разред* почели лијепо, Андрићевом приповијетком *Аска и вул*, они сад као да неће да разумију њену поруку да "умјетност није само ради умјетности", него и ради живота, и премда, «"лични на игру, ђаволски је озбиљна ствар".

заобишли су све најважније што се тиче *Горској вијенца*: тематику – са историјском основом, идеје и ликове као носиоце идеја (осим женских, које истурају у први план), мотивацију – са косовским предањем као исходишном тачком, драмску тензију (радњу) – са *колима* као покретачком енергијом, смисао..., а тиме и његошевску трагику, епику, етику и есхатологију. И то се не може правдати правом на субјективност при избору, јер кад се ради о избору репрезентативних мјеста из неког књижевног дјела у читанци, онај ко врши тај избор дужан је да се придржава основних постулата науке о књижевности, и дидактике наравно, и да своју субјективност усагласи са тим постулатима. Јер тај избор је, сам по себи, већ тумачење, усмјеравање читаоачеве/ученикове рецепције, управо – с обзиром на ауторитет читанке код ученика – то је пресудан моменат за њихово разумијевање књижевног дјела. И он мора бити нека врста заокруженог портрета или конкретног књижевног дјела, или аутора у цјелини. А, посебно, он мора бити осмишљен и мотивисан. Аутори читанке би требало тачно да знају како ће, као педагози, између осталог, и тим избором, увести ученике у срж књижевног дјела. При томе, морају добро пазити да буду водичи, а не спроводници, они који нуде и показују, а не они који диктирају и намећу.

Међутим, аутори ове читанке су имали друкчије циљеве, па се, у кратком уводу у *Горски вијенац*, овако обраћају читаоцу/ученику: "Пред тобом се налази неколико одломака из Његошевог дјела. Увјери се у снагу Његошеве ријечи, љепоту мисли и свеопшти хуманизам у његовим стиховима" (стр.147), заборављајући основну ствар: да књижевно дјело, па и Његошево, није писано да би се неко "увјеравао" у снагу његових ријечи нити љепоту његових мисли, него се тим ријечима нешто о нечему казује (снажно, сликовито и увјерљиво), и те мисли неке нешто "поручују" (важно, неку универзалну истину о животу и свијету, и баш зато понекад тешко докучиву), те да је циљ "уознавања", тј. проучавања књижевног дјела, и уопште, његовог укључивања у школске програме и читанке, да ученици проникну у значења и смисао тих порука и истина. Није довољно да ученик види, да се "увјери" у то како се нешто казује, него и да разумије шта се, и зашто се, то нешто баш тако, а не друкчије, казује.

(Сличан, и можда још изразитији, примјер тенденциозног избора имамо у овој читанци и у случају представљања Сима Матавуља, гдје је естетском, очигледно, претпостављен идеолошки - политичка подобност - критеријум, па је, умјесто његовог најбољег остварења и једне од неколико најбољих приповиједака написаних

на српском језику, *Пилијенге*, дата, додуше добро и духовито написана, али у суштини површна и забавног карактера, епизода из романа *Бакоња фра Брне, Како Пјевалица лијечи.*)

С друге стране, сви знамо да се којекваким прекомпоновањем и преслагањем, тзв. деконструкцијом, и од *Горској вијенца* могу направити, безмало, и љубавна прича, и феминизирана забавна сторија и комедија, међутим, оно што је, можда, дозвољено у кабареу, није и у гимназијској читанци. Ја разумијем настојање да се у читанкама, у представљању књижевних дјела, у што већој мјери примјењује тзв. лапурлартистичко становиште, схваћено као супротност политичкој прагми и утилитаризму, али ако се то ради опет са идеолошких позиција, и ако се тиме дира у «носеће стубове» књижевног дјела, као што се чини у овом случају, заобилажењем Његошове везаности за Косовско предање, Карађорђа и јунаке епске народне поезије, односно тематике, мотивације и смисаоности *Горској вијенца*, и представљањем Његоша као пјесника првенствено љубавне поезије, изван времена и простора, а све то да нови нараштатаји у његовом дјелу (понајприје у *Горском вијенцу* и *Шћепану Малом*) не би препознали управо оне вриједности и обавезујуће поруке, које се данас, од стране власти и њој послушног дијела интелигенције, систематски разарају и обесмишљавају у Црној Гори, онда је то утилитаризам најгоре врсте.

Или, прецизније – злоупотреба са далекосежним посљедицама.

Његош међу школском омладином. Разумије се, овако испражњеног, и обезнањеног, другоразредног, "де(кон)струисаног" Његоша, ђаци доживљавају као страног (преведеног) писца и анахроног мислиоца, у најбољем случају – као неког закашњелог европског романтичара, у коме, и када га – под присилом формалних школских обавеза – читају, не налазе себе, свој свијет и своја интересовања, и који их само иритирајуће асоцира на гусле – симбол њиховог рурално-пастирског социјалног поријекла, које и они и њихови родитељи, па чак и родитељи њихових родитеља, још увијек под теретом скоројевићевског комплекса (зачетог и систематски од стране власти потхрањиваног, у вријеме социјалистичке индустријализације и урбанизације), желе без остатка да забораве. Шта, рецимо, данас, један шеснаестогодишњак, перманентно изложен токсикацији (и при том опчињен) евроамеричким егоцентричним потрошачко-хедонистичким животним начелима, и вулгарним прагматизмом, из чијег су породичног а и ширег окружења одавно уклоњене и гусле и Вукове „пјесмарице“,

проналази у монолозима владике Данила или игумана Стефана, шта, рецимо, у пјесми о снахи Милоњића бана (још када се она прогласи обичном љубавном пјесмом), наспрам онога што му се упорно нуди са ТВ екрана и у диско клубовима, и која су то педагошко-методичка средства која ће му учинити ближим идеале В. Мићуновића (о преласку „с бојнијех пољана у весело царство пезије“), и В. Мандушића (“Благо Андрији ће је погинуо / дивне ли га очи оплакаше / дивна ли га уста ожалише“), од идеала њиховог антипода, Мустај-кадије (“О, Стамболе, земаљско весеље / Купо меда, горо од шећера“, „О, хурије очих плаветнијех / Те мислите са мном вјековати ..., “Благо одру на ком почине“ - љепотица Фатима), када су ови други већ одавно, у наметнутом им систему вриједности, у коме је родољубље проглашено ретроградном свијешћу, жртвеност – фанатизмом (или „пјанством неким прећераним“), пријатељство и љубав – наивношћу, херојство – злочинством, богољубље – непросвећеношћу итд., задобили побједу над првима?

Зато се не треба чудити ако ускоро Његош, код наше школске омладине, постане најнечитанији, а можда и најнесхваћенији писац. Ако већ није.

Уосталом, у овом узрасту (други разред средње школе), од ученика се (макар од већине) не може ни очекивати некакво дубље и свестраније разумијевање Његоша, зато је чудно да се аутори ових читанки и, наравно, састављачи ових програма, не враћају Његошу (а и Библији, рецимо), у програму и *Чињаници за четврти разред*, када то већ, с правом, чине, са Шекспиром, Андрићем или Данилом Кишом! Посебно, с обзиром на чињеницу да је *Чињанка за четврти разред*, још једном подвучимо, конципирана као избор «водећих остварења свјетске, јужнословенске и црногорске књижевности».

Психотерапеутска сеанса над "мртвим" Његошем. А кад се свему томе, умјесто стручне интерпретације бар тих "неколико одломака из Његошевог дјела", наметне, подокриљем "новог читања" и тзв. "унутрашњег приступа", још и једна права психотерапеутска сеанса, као методички манир ових аутора, у којој Његошеви стихови постају само подесан материјал за "илустрацију" ове или оне књижевнотеоријске методе, књижевне технике или стилске фигуре, и у којој су ученикова мисао и емоција, и цјелокупна ментална активност, стављени под строгу команду медијатора, и каналисани (то је, из странице у страницу, бескрајни низ психотерапеутских заповијести типа: сјети се, увјери се, присјети се, уочи, повежи, тумачи, размисли, процијени, примијети, размишљај, осјети ..., с намјером да се добије унапријед зацртан резултат тих активности,

као да се ученик-медијум налази на "психијатријском каучу", а не у школској клупи, и како је уопште могуће неке заповиједати да осјети, да уочи, да се увјери, тешко је разумијети), шта је то, онда, друго до једно обично школско "мантрање" и претурање „мртве тјелесине“, којој су извађени и срце, и мозак и очи, и закључани у музејске витрине? Ученика треба, добро осмишљеним питањем и на друге начине, навести, подстаћи, што ненаметљивије, да се присјети, да се увјери, да уочи, да размисли, да примијети, повеже и осјети, а не - присиљавати га на то!

Чему, на крају крајева, то дириговано, под командом, и изван контекста, прегризање Његошевих стихова; чему, пак, да ученици знају примијенити и све књижевно-теоријске методе на Његошево дјело: и биографску, и феноменолошку, и филолошку, и интерпретативну, и историјску, и компаративну, и психоаналитичку и структуралистичку; и спољашњи и унутрашњи приступ, ако их, због оваквих ванстварносних и ванживотних "представљања" и "завођења", руковођених, из позадине, захтјевима тренутних идеолошко-политичких опредјељења, из њега не осјене Његошев дух, Његошева емоција и Његошева етика?

Његошева човјечност!

Оптерећујући ове књиге обимном, али средњошколском узрасту непримјереном, често и неразумљивом и збуњујућом, књижевнотеоријском и схоластичком методичком апаратуром, испод које се само књижевно дјело понекад готово и не види, и која ученику не оставља простора за несметан доживљај, аутори су се, стиче се утисак, више трудили да покажу своју стручну обавијештеност него да ученицима помогну у ваљаном разумијевању књижевноумјетничког стваралаштва, и прије да код њих изазову одбојност него љубав према том стваралаштву. (Превиђајући да крајњи смисао "проучавања" књижевног дјела у наставно-образовном процесу, није књижевно дјело само за себе, него живот који нам се, згуснут, кроз њега пројављује.)

О нашој педагогији уопште. Овако казује анегдота коју сам чуо ових дана:

„Прочитај, сине, Његоша па ћеш видјети ко си и којим језиком говориш“ – савјетује дјед унука који му упорно доказује своје црногорство.

„Читао сам, ђеде, како нијесам читао...“

На то ће старац: „Можда си читао, али само да би знао одговорити на оно што те у школи питају“.

Ево, дакле, прецизне дијагнозе болести наше педагогије, и

ево прецизне оцјене приступа Његошевом дјелу у овој осакаћеној читанци и његовог стављања под стаклено звоно "новог читања", "а из главе цијела народа": „Читао си, али само да би знао одговорити на оно што те у школи питају“! Тачно у складу са „каталозима знања“ које је недавно узаконило Министарство просвјете, а у којима се – у духу најбруталнијег дневношићарцијског прагматизма – прописује шта ученици треба да знају и шта учитељи да их питају! А како знање ставити у каталоге и какво је то знање које је могуће ставити у каталоге?! Добро би било да је ово само логичка омашка педагошких стручњака окупљених у Министарству образовања, али није. Ово су технолошки савршено осмишљене штипавице за кастрацију, тј. прагматизацију младих људских мозгова, које су им се, онедавно, почеле качити већ и у шестогодишњем узрасту.

Баш како је давно казано: "Препусти ми дијете од шесте до дванаесте године, а последије ти га ето, оно ће увијек остати моје“.

Његош – ућуткани свједок. Својевремено је један пококоћени црногорски књижевник казао да Његоша „коначно треба ставити на хируршки сто“, циљајући на оно што ће мало касније, отворено рећи, иза скупштинске говорнице, један изведали професор књижевности, да је „Његош геноцидан пјесник“ – па би га, по његовим жељама и намјерама, требало „довести к’ познанију права“ и „милосрдних анђела“. Односно, и један и други су хтјели казати да је дошло вријеме да се коначно ослободимо културног и етичког концепта, и кодекса, који нам је Његош завјештао. (Па онда можемо радити шта хоћемо. И не морамо мислити «су чим ћемо изаћ’ пред Милоша и пред друге српске витезове».)

И, ево, то је учињено у овој читанци!

Тако је нова Црна Гора, у својим школама, напоскон, ућуткала Његоша – главног свједока њеног отпадништва. И одрекла се *Луче микрокозма*, *Лажној цара Шћейана Малој*, *Балканске царице* и *Примјера чојсјива и јунашћива* ("У кући објешеног, уже не помињи!")¹⁰. Што је, заједно са оним што је урађено у читанкама за први, трећи и четврти разред (избацивањем народне епске поезије, посебно пјесама из косовског, покосовског, хајдучког и устаничког

---

¹⁰ У Црној Гори је, изгледа, увелико завладао синдром Станка (Црнојевића) из *Балканске царице*, који, након што је увелико закорачио на пут издаје, два пута прекида гуслара, не желећи да слуша пјесме о издаји и проклетству издајника. Међутим, аутори ових читанки и не помишљају на то да, због "својих" пјесама, буду прекинути нити отјерани од трпезе, па се понашају "мудрије" од Станковог гуслара и војводе Баука из *Смрти Смаил-аге Ченџића*.

циклуса, Св. Саве и највећег дијела старе српске књижевности, паушалним, одока, и без икаквог образложења, распоређивањем писаца у црногорску или у српску књижевност, прећуткивањем писаца српског језика из Црне Горе или њиховим ретроактивним књижењем у црногорске писце и црногорску књижевност, протежирањем минорних писаца из Боке и Приморја, који су писали на латинском или италијанском језику, и других, навођење дјецe на идеолошки једнострано, и површно, разумијевање књижевних дјела, итд.), више него довољан доказ да се ради о изразито идеолошко-политички каналисаним и научно и педагошки неутемељеним књигама, - неприхватљивим у једном здравом, просвећеном и еманципованом друштву и образовању.

Разумије се, посебно за оне који су овдје, читаву деценију и више, изложени од власти програмираној субверзији њиховог националног, културног и језичког идентитета. Па им се, ево, намећу и читанке у којима се разним култур-трегерским методама настоји «доказати» њихова стваралачка и језичка инфериорност и неутемељеност на њиховом вјековном етничком и државном простору, а тиме непостојање и било каквог њиховог наслеђа и права која им по том основу припадају; читанке којима их неко «убјеђује» да чак и не постоје у сопственој држави. Јер - ако су Његош, С. М. Љубиша, М. Лалић, Р. Ратковић итд., само црногорски а не и српски писци, и ако у овим читанкама нема ниједног писца рођеног у Црној Гори, који је и српски, онда, у Црној Гори, нема ни српског језика, па самим тим, ни српског народа, нити га је било икада.

А «наука», која леже оваква кривотворства, тамо гдје се то посебно не смије радити – у школским учioniцама, није ништа друго до програмирано тровање будућности управо онима којима су ове читанке-смутљивице намијењене.

ЈЕЗИК

ЈЕЗИК

(Излагања са Округлог стола “Језик Петра II Петровића Његоша” одржаног, новембра 2008, у Никшићу, у оквиру “Дана Његошевих”, које организује Књижевно друштво “Његош”)

Јелица СТОЈАНОВИЋ:
Његошев језик у (кон)тексту
(не)времена и времена̄

Драга БОЈОВИЋ:
Около једног стиха у *Горском вијенцу*

Ана ЈАЊУШЕВИЋ:
Употреба вербалних интезификатора
у Његошевом језику

ЊЕГОШЕВ ЈЕЗИК У (КОН)ТЕКСТУ (НЕ)ВРЕМЕНА И ВРЕМЕНА

1. Циљ мог говорења, а (рекла бих) и овог скупа *Дани Њеџошеви* није неко ново, нити најновије читање и виђење Његоша, односно Његошева стваралаштва и језика (каква се у овом времену у Црној Гори потенцирају намећу и подмећу, - тј. читање Његоша без Његоша и великих Његошолога). Колико је интересовање за Његоша и Његошево дјело и колико је Његош дубоко, темељно и широко проучаван најбоље говори то што је тај опус добио статус једне праве и велике науке, која је добила име Његошологија. Не могу се сјетити да ли има још таквих писаца у српској књижевности, а ријетко и шире. Одрицање и бјежање од праве и истинске Његошологије и Његоша, зарад неког тзв. новог (из основе погрешног и кривог) читања и тумачења представља само спотицање и тумарање у тами.¹

Његош је одавно тема највећих филолога (србиста и слависта), књижевних критичара, историчара, филозофа... Правилно разумијевање и приступ Његошу могу бити релевантни једино

---

¹ О томе илустаривно говори скуп који су назвали *Њеџошеви дани*, који се по други пут одржава на Цетињу и чији је основни циљ „прекодирање“ Његошевог дјела, читање Његоше без Његоша. Основни „мото“ скупа одржаног 2009. године гласио је: „’Опрати Његоша од националистичке прљавштине (односно од свега онога што не одговара протагонистима ‘новог читања Његоша’ и што они прогласе ‘прљавштином’, Ј. С.) и претворити га у симбол интеркултурног дијалога и толеранције - то је сврха ’Његошевих дана’, који су осмишљени првенствено као сусрет и дијалог култура - казала је на отварању скупа професор Тајјана Бечановић, председница организационог одбора те манифестације“, *Њеџош - канонска вредност црногорске културе*, 27. август 2009. | 14:56 | Извор: Тањуг. „Ново читање“ можда треба да изгледа овако: „Мјесто Горског вијенца у црногорској традицији толико је стабилно, његове семантичке структуре су чврсте и аутоматизоване у оквиру црногорске књижевности у толикој мјери да их не може угрозити деканонизовано читање, па оне служе као корисна редуванца у оквиру нових семантичких система који су у актуелном метатекстуалном дијалогу са Горским вијенцем“, казала је Тајјана Бечановић, *Књижевно дјело као знак*. Међународни научни скуп „Њеџошеви дани“ на Цетињу, Вијести, 28. јун 2008, 2

ако проистичу и наслањају се на обимни и дубоки опус посвећен Његошу и његовом дјелу; и ако се, прије свега, ослањају на Његоша (а не на фалсификат и фалсификатима Његоша, - а и свега осталог што уз то иде и што је са тим повезано).

Његош је израстао из дубоке, оригиналне, неуништиве традиције, из богатства српског књижевног и језичког стваралаштва. Везано за то покушаћу да Његошев језик прикажем у (кон)тексту и континуитету дуге, непатворене и препознатљиве историје српског језика и језичких процеса; - што није ни мало тешко јер Његошев језик одсликава сву слојевитост, пуноћу и кретања унутар и око српског језика. Носи и репрезентује, како оно што собом подразумејива тзв. унутрашња историја српског језика (својим структурно-генетским и типолошким особеностима), тако и оно што представља спољашња историја српског језика (својим етнокултурним контекстом). Отуда проистиче и језичка слојевитост, богатство и пуноћа Његошевог језика и израза.

2. Српски језик је у дугој историји трајања и развитка одликовала функционална раслојеност, што се у историји српског језика манифестовало начелно постојањем два функционално раслојена и у знатној мјери диференцирана језичка типа и израза у писмености: један црквено-словенски, прије свега црквени и књижевни тип (тип везан за цркву, за књиге вјерске садржине, богослужбене текстове, дјелимично и црквену администрацију и књижевност) и, други, српски народни језик (који је паралелно коришћен и постојао и опстајао на цијелом српском говорном подручју од најстаријих писаних споменика па до Вука, и после Вука). Српски народни језик је имао свој постојан континуитет у писаној грађи (разноврсној и разноводној). Њиме су писане различите повеље, писма, правна акта, законици, даровнице, разна обраћања црквених великодостојника народу, текстови са пополарном и научнопопуларном садржином, белетристика и сл. Наравно, у многим текстовима карактеристично је преклапање (и мање или веће присуство) ова два језичка типа.

2.1. У дугој културној, књижевној и језичкој историји српски језик карактеришу четири типа књижевног језика (који су се /мање или више/ наслањали на живи српски народни језик). Прва, и најранија фаза представља **старословенски језик** и старословенско језичко наслеђе. Друга фаза јесте период **српскословенског**: то је српска редакција старословенског језика (настала негдје у 11. вијеку, као плод утицаја црквенословенског језика у српској говорној средини и прилагођена живим процесима српског народног језика). Ова фаза је трајала отприлике до почетка 18. вијека. Трећи тип

књижевног језика код Срба био је **славеносрпски** (настао након Велике сеобе Срба под Арсенијем Чарнојевићем). Четврти је период **Вуковог** и вуковског српског књижевног језика.²

2.2. Срби су и у XVIII вијек ушли са два језичка израза у писмености, српскословенским и народним. То двојство је око 1700. године имало већ петовјековну традицију... Од овог периода почиње уплив рускословенског језика. Након Велике сеобе, када је под патријархом Арсенијем 3. Чарнојевићем дошло до познате сеобе Срба (са југа) у предјеле сјеверно од Саве и Дунава, један дио Срба се нашао у оквиру Аустроугарске, хришћанске католичке земље, гдје се тежило и католизацији Срба и латинизацији писма. Увиђајући нову и другачију опасност по Српску православну цркву (у односу на ону под турским ропством) митрополит Мојсије Петровић се обратио словенској, православној и ћириличној Русији за помоћ која је подразумијевала слање књига, учитеља... Језичке промјене условљене су црквеним, националним, политичким и просвјетним разлозима. Усвајањем рускословенског није се прекинула пракса писања на српском народном језику.

Славеносрпски језик настао је као последица жеље српских стваралаца, прије свега књижевника, да пишу језиком који ће бити разумљив читаоцу. Разумљивост, сагледана у контексту дотад владајуће рускословенске писмености, морала је подразумијевати приближавање народном језику, тј. посрбљавање црквенословенског језика. То се огледало углавном у прилагођавању и превођењу рускословенских језичких елемената, прије свега лексике; најчешће је рускословенска или руска ријеч замјењивана српском или је фонетски и морфолошки адаптирана према српском језику, док је рјеђе замјењивана српскословенском ријечју. Србизирањем рускословенског језика настаје славеносрпски језик, који је (као богато наслеђе) задржао рускословенску апстрактну лексику. Иако се српскословенски у великој мјери напушта у 18. вијеку, он је, ипак, у знатној мјери учествовао у србизирању рускословенског језика.

---

² Правописне и језичке тенденције везане за црквени (књижевни) језик, без обзира у ком су преписивачком центру настале, брзо се шире и прихватају (негдје раније, негдје касније) на широком ареалу српског језика, док споменици писани народним језиком у знатној мјери носе црте говора (и дијалекта) на којем су настале; и истовремено, у знатној мјери, прате и одсликавају стање у књижевном језику. У црквеном и књижевном језику, такође, у мањој или већој мјери, могу се запазити и неке дијалекатске црте... И једно и друго подједнако су наслеђе српског језика.

Тако је управо и настао славеносрпски језик: мијешањем црта рускословенског језика и српских језичких елемената. Овај језички тип је, опет, уз значајне промјене, живио до коначне велике модификације – Вукове реформе. Сви језички процеси започети у неком већем (или за одређени период највећем) центру српске културе и писмениости, ширили су се на све српске земље и на цјелокупно српско језичко подручје (почев од рускословенског, преко рускословенског и славеносрпског, па до Вуковог српског језика). Тако се и рускословенки (а са њим и славеносрпски) у Црној Гори стабилизује у својој употреби током 18. вијека.

Дакле, у предвуковском, и предњегошевском, периоду језик се испољавао и остваривао на три донекле различита начина: као **црквени** (са доминацијом рускословенских елемената); **грађански** (славеносрпски) и **народни**.

2.3. **Вукова језичка реформа** значила је донекле одступање у односу на затечену књижевнојезичку ситуацију, али (највише) у односу на славеносрпски као језички образац који је доминирао прије свега у књигама црквене садржине, а у знатној мјери и у текстовима са књижевно-умјетничким садржајем. Вукова језичка реформа представљала је фаворизовање другог језичког типа (заснованог на народном говору).

Споменици писани народним језиком присутни су на свим просторима српског језика. Споменици писани народним језиком имају континуитет за све вријеме трајања како рускословенског периода, тако и славеносрпског. Сви ови типови, са благим варијацијама повезују цјелокупан простор српских земаља и српског језика (од Рашке, Зете / Црне Горе; Хума / Херцеговине, Босне; Дубровника) кроз дугу историју и традицију. Од самих почетака српске писмености народни језик се често употребљавао да би допунио, а каткада и замијенио црквену ријеч. Вук се умногоме, када је недостајала форма у народном говору користио црквенословенизмима, црпио је језичко благо из црквенословенског, надомјештао и удопуњавао „недовољност“ народног језика.

Према томе, Вукова реформа не представља некакав прекид са традицијом, нити рез, већ један донекле нови ток, односно фаворизовање једног од језичких типова, српског народног језика, који је дубоко израстао из историје српског језика и утемељен у њеној традицији. Наравно, Вук Стефановић Караџић, језик на чијој је норми и кодификацији радио, није именовано никако другачије него српски, назив српскохрватски дошао је и долазио са запада (зарад познатих пројеката и процеса разградње српског језика, и његовог имена).

3. **Његош** је једна од најљепших спона у српском језику - у простору и у времену. Сви поменути типови, изрази и слојеви присутни су и препознатљиви у Његошевом језику и дјелу. Оно што је сабрано у српском језику кроз времена па све до Његошевог времена најљепше је заискрило кроз Његошево дјело и језик. Његошев језик је бриљантна синтеза иначе тешко спојивих елемената: црквенословенског и народног језика. У Његошевом језику садржане су особине и српкословенског, и рускословенског, и славеносрпског и, више од свега, српског народног језика; - дакле, све што је српски језик кроз дугу историју сабрао и собом носио.³

3.1. Иако се, у знатној мјери, прекида континитет употребе **српкословенског** језика негдје од 18. вијека, српкословенски елементи су наставили да живе у језику и писмености уопште, а неки су постали одлика живог народног језика. Имамо их и у Његошевом језику. Тако, као српкословенизме можемо посматрати (*саиџорити, сајединити, сабор, Васкрсеније, ѿкајаније, биџије, Сачиниџељ, бесамртан, оџачасџво, мироџворац, вјенценосац; војс; рождесџво; освешџава; ѿамеџник; боѿморски; ѿромогржац; немоџити, оџити ѿворац; маџитаније; бденије; савезали...*). Није су ријетке комбинације српкословенских и српских народних елемената (нпр. *наслаждење; заблудење; ѿровешџење...*).

3.2. У Његошевом језику нијесу ријетке **рускословенске** форме (често комбиноване са српским народним језичким елементима, нпр): *возвишених душах; воздуџни; вознеси ме; слово... возљубљено; воџрос; воскреснула; Создаџељ; Сочиниџељ; совершенсџво; внуџреносџ; созда; боженсџвени, оџачесџво; божесџво; величесџво, љубезан, чесџ, љубов; љубовцах, зачатије; заџаџи, Јазическоје; учасник; Књажевсџво; књаз; жерџива, начерџана; волнама, ѿолкови; восхищаваџи; блисџаџелан, Славјанин; Воскрсење; восклицањем.*

3.3. Честе су, наравно, и **славеносрпке** особине: форме у којима имамо комбинацију рускословенских и српских језичких елемената: *восхиџава* (поред *восхишџава* и *восхищава*); *воображење, воскреснула; оџачесџво; ѿреосвџаџиџенсџво; сокровишџа; корабљекрушење; заблудење; ѿрочиџање...*

3.4. У четвртој и петој деценији 19. вијека, у вријеме кад су публикована Његошева дјела, у српском књижевном језику већ је увелико преовладао **народни језик**. Његошев језик је, прије свега, заснован на српском народном језику (у складу и са Вуковим

3 О слојевитости и разнообразности Његошевог језика видјети и: Радмило Маројевић, *Пеџар II Пеџровић Њеџиш, Горски вијенац. Криџичко издање. Тексџолоџија*, Подгорица 2005.

начелом о употреби народног језика, и народне ријечи, за потребе писмености и књижевности), са многим дијалекатским особинама: „Тако е најпречїй и единый начин, истиче Вук, - коим се може подигнути наша литература: да почне писати свакий Списатель онако, као што се говори у ономъ пределу, гдѣ се онъ родїо и узрастао“⁴. И иначе, дијалекатске црте у српском народном језику присутне су мање-више у бројним текстовима са широког српског језичког простора од најстаријих времена (кроз сву историју језика) - па и до Вуковог и Његошевог времена. Оне се могу срести (иако спорадично) и у текстовима црквене (и богослужбене) садржине. Зато су сасвим природн у Његошевом језику облици: *ђе, виђеѣи, ђевојка; овђе; виђеѣи, прађеговску* (вјеру), *ђеѣињаху, душе прађеговске; ѣе од куле ѣоћерасмо Турке; вадиѣи (очи живе), обидимо, ваѣренијех, бојнијех (ѣољана), кудијен; ѣице, сиѣље; Не кће Србин издѣи Србина; на знање ви ѣлавари с владиком; У ѣлаву им маѣлу ућерао; Чуј, народе, куд смо замѣиѣали: / Своју срећу ѣод ноѣ шурисмо / Да се с нама вас свијеѣ калижи... - дакле, дијалекатски облици српског језика који су и данас карактеристика (неки мање, неки више) широког ареала српских говора ијекавског типа: од Баније и Кордуна, Лике, преко Босне и Херцеговине, југозападне Србије, Црне Горе.*

5. И српкословенске, и рускословенске, и славеносрпске црте, и црте српског народног језика у Његошевом језику представљају показатељ богатог наслеђа и дуге историје и континуитета српског језика, одсликавају његову свеобухватност, разуђеност и богатство, - кроз времена и у Његошевом времену и дјелу.

Међутим, неријетко се у последње вријеме може чути од заговорника и одборника тзв. црногорског језика, да „црногорски језик“ јесте (и треба да буде) управо онај којим је Његош писао. А којим је језиком Његош писао види се и из претходног прегледа (и анализе). Којим се језиком говорило у Његошево вријеме и који је то језик био, и који јесте (и једино може бити) види се и по томе како се он и за Његошево вријеме (и прије Његоша; а и послѣје), - именовао... У првој деценији Његошевог владиковања на Цетињу је 1836. године штампан *Срѣски буквар ради учења младежи црквеному и гражданскому чѣињању*, а 1838. године Милаковићева *Срѣска грамаѣика сасѣављена за црнојорску младеж*. Име свог језика Његош је и стиховима опјевао, (у посвети на књизи *Вукова даница* из 1826. године): «*Срѣски ѣишем и зборим, сваком ѣромко ѣоворим: народносѣи ми србинска, ум и душа славјанска*».

Давно је речено (Ријечи су великог београдског лингвисте

4 Вук Стефановић Караѣић, *О језику и књижевносѣи*, књ. 1, Београд, 2001, 76.

из Орје Луке, Радослава Бошковића): „Нико није ћарио ко је Вука исправљао“, а тако се може рећи и - да нико није ћарио ко је Његоша исправљао, али јесте ко се Његошем исправљао и поправљао.

ОКОЛО ЈЕДНОГ СТИХА У ГОРСКОМ ВИЈЕНЦУ

(Гроб се њејов иройа на ша' свијеи)

Мало је стваралаца у језику и књижевности чији стихови или искази појединачно изазивају изнова запитаност, зачудност на књижевно-теоријском и, свакако, на језичком плану. Него, то су особености стваралаца генијалног духа који су своје тумаче даривали благодаћу наслеђа и увида и у етно, и васељенску културу.

У контексту овако назначене теме неопходним се показује општа карактеризација језика Његошевог, сагледавање макро и микро-етнокултурног концепта клетве, и на крају, што посебно изазива нашу пажњу, граматичко-семантичка структура овога стиха. Зашто баш њега, ако се ништа ни ново, ни друкчије неће рећи? Неподношљива, потресна из утробе па до небеских висина, семантичка снага исказа клетве и (не)вријеме које (не) подноси снагу језика владике и пјесника, управо због њихове откривењске моћи, опредијелили су за нас за овај микро-поглед.

Уз Вука је, каже академик Бранислав Остојић, Његош остао један од твораца нашег књижевног језика: „Његошев и Вуков књижевни језик у основи је исти – језик простога народа и језик народног стваралаштва са извјесним разликама индивидуално условљеним и с одређеним индивидуално условљеним творачким особеностима као незаобилазним конституентом језика у процесу уобличавања књижевног дјела и приближавања текста стварним основама живота“.¹

Истраживање садржаја и структуре клетви у Горском вијенцу могао би бити тема посебне студије, интердисциплинарнога приступа: језичког, филолошког, етнолошко-културошког, теолошког ...“Нужно би било утврдити да ли садржина и структура клетви у Његошеву дјелу лежи у литератури коју је Његош читао или народа који га је дао...Клетве су упућене великашима, главарима, па и саме владници...“²

1 Бранислав Остојић, *Њејошев књижевни језик у: Прилози о Њејошеву језику*, Никшић, 1997, 16.

2 *Исто*, 86.

Када узимамо у обзир шире тумачење овога стиха неопходно је сагледати и контекст употребе конструкције с глаголом *iproiasiti* и у Његошевом и у народном језику:

О iprokleia zemlja, iproiala se!“ (ГВ, 974)

Под ipobom se zemlja iprovalila..., као и сам контекст овога стиха:

...Ко издао, браћо, те јунаке

Који почну на наше крвнике -

Спопала га мука Бранковића,

Часне посте за пса испостио,

Grob se његов iproia na iia svijetii! (ГВ, 2425)

У критичком издању Горскога вијенца проф. Радмила Маројевић³ читамо објашњење: тај – показна зам. са дијалекатским губљењем ј, (...); фраз.: нека му се кости провале, до у подземни свијет (...), у сличном значењу су Вукове народне заклетве: **Тако ми се гроб не просјео као Арију безумноме!**(...), **Тако се не пропао као Арија безумни!** (У Црној Гори) (...)

У народноме језику који и у (за) клетвама чува теолошко-физички садржај симетрије присутне су форме: *Ovoia mi, i onoia svijetii, ... na ovome i onome sv(i)jetii...*

Маројевић⁴ даје сва објашњења овога стиха. Он тамо наводи погрешна тумачења (*Ковачевић, Барац, Младеновић*), и тачна објашњења и полазишта (*Ђукић, Радовић, Бошковић, Сивановић*).

И са становишта књижевно-теоријске интерпретације тешко се може прихватити да последице стиха *Часне iposie za iia isipositiio*, стихови *Grob se његов iproia na iia svijetii* могу значити: *Zemlja mu kostii isipurala* (избацивала). Барчево тумачење (*He imao ni ipoba na ovome svijetii*)- може бити у складу са правилним тумачењем, ако синтагму *ovaj svijetii* схватимо као *i ovaj, i onaj svijetii*, тј. гроб му у бездану био што има и контекстуалне потврде: *U ag (ipodzemni svijetii) mi se svijetii ipreitvorio, a svi ljudi ipaklени duhovi...*

Исправна⁵ објашњења Трифуна Ђукића и Ђузе Радовића „од издајнице не остао чак ни гроб, него и он нестало бестрага, пропао у земљу до *na iia svijetii*, до у пакао, тј. свијет „доњи“ могла би се сматрати образложеним на једном нивоу тумачења.

3 Петар II Петровић Његош, Горски вијенац, критичко издање, *Текстолошја*, редакција и коментар Радмила Маројевић, ЦИД, Подгорица, 2005, 191.

4 В.: *isio, Проблеми семантичке реконструкције, Фразеолошка реконструкција*, 639-643.

5 *Истио*, 639.

Овај стих тумачи Радосав Бошковић⁶. Он, каже Маројевић, „није знао за објашњења својих претходника(или их није сматрао образложеним тумачењима)“.⁷

„Могућа су –или немогуће–две интерпретације, овога израза–једна и једне врсте ако се пође с општејезичкога гледишта, друга и друкчија–ако се пође с покрајинскога гледишта“.⁸

Велики наш лингвиста, према нашем мишљењу, довољно не образлаже „ошшѣјезичко“ и „ѣокрајинско“ гледиште, тј. она би се могла међусобно замијенити: општејезичко: *црноѣорски акузатѣив=локатѣив*, *ѣај свијѣѣ=онајсвијѣѣ*, покрајинско *ѣај свијѣѣ=ѣодземни свијѣѣ Ошшѣјезичко* „гледиште“ није оно што је граматичка појава на дијалекатском плану, нити је „општејезичко гледиште“ тај свијет само онај свијет, нити је покрајинско *ѣај свијѣѣ=ѣодземни свијѣѣ*, који имплицира прави акузатив за мјеру. „Цео Његошев стих би, закључује Бошковић, значео да му се гроб провали неизмерно дубоко, до у подземни свијет“.⁹

Стога мислимо да одбацивање семантичке нијансе „до у пакао“ Н. Банашевића није сасвим оправдано, у контексту да се послужимо Бошковићевим ријечима „општејезичкога гледишта“. Није исправно Томовићево полазиште о томе да ли је обичан народ имао есхатолошку изграђену представу раја и пакла. У тумачењу Његошевог језика битно полазиште јесте оно што је њега образовало као пјесника, и интра и интеркултурално тумачење, а то је и познавање митологије древних народа и хришћанског, и народног предања, јер ако се свјетлост поистовјећује са животом и Богом, тада пакао значи одсуство Бога и живота.

Изузетно драгоцјено је Маројевићево истраживање потврде шире верзије фразеологизма (*Дабѣѣга му се ѣроб ѣроѣа(о)*)¹⁰. У народом језику живе клетве: *Под ѣобом се земља ѣровалила, О ѣроклеѣа земља, ѣроѣала се (несѣјало ѣе)*.

Осим тога, лијепо примјећује проф. Маројевић, „није сваки акузатив у Његошевом језику употријебљен у значењу локатива, па ни анализирани“¹¹. Питање је да ли се ради о дијалекатској употреби акузатива уз глаголе мировања (м. локатива): Све ћу ти их затворит у кућу, па у живи оѣањ изгорјети?(2214-15, В) које наводи Вушовић

6 Радосав Бошковић, *Око два стиха из Горској вијенца у: Одабра-ни чланци расѣраве*, Титоград, 1978, 265-267.

7 Маројевић, о. с, 639.

8 Бошковић, о.с, 265.

9 *Исѣо*.

10 Маројевић, о.с, 643.

11 *Исѣо*, 641.

у *О Њеџошевом језику*¹².

Умјесто сажетка, поменућемо да се конструкција Њеџошев језик, која је врело истраживачких подухвата, у задње вријеме, посебно болно за српски језик и културу у Црној Гори, и уопште културу, често злоупотребљава у покушајима стварања називи језика па се Њеџошев *језик* поистовјећује са тзв, *црногорским* [нпр. (не) извјесна Босиљка Канкараш, у Њеџошев језик ставља и синтаксичку особину акузатив умјесто локатива: *Живим у њеџо...*]. Њеџошев израз треба ревитализовати као црногорски језик, мисле неки народни посланици, Њеџошеви дани у организацији црногорске Владе, Њеџоша и његово стваралаштво узимају за основ развоја монтенегристике. А великану наше културе од овога се „*костии у њеџоу њеџо*“, -да останемо досљедни наслову овог кратког погледа.

---

12 Данило Вушовић, *О Њеџошевом језику*, Подгорица, 2004, 108.

УПОТРЕБА ВЕРБАЛНИХ ИНТЕНЗИФИКАТОРА У ЊЕГОШЕВОМ ЈЕЗИКУ

0.1. Под термином интензификатор у модерној лингвистици подразумевају се језичке јединице помоћу којих се појачава значење или експресивност неког елемента, односно јединице којима се комуникативно издваја један реченични дио у односу на остале [Кристал 1988: 257; Ковачевић: 1996: 70]. Функција интензификације примарно се везује за партикуле, које заједно са модалним ријечима припадају групи ријечци.

Партикуле немају исти статус у синхронији и дијахронији. Оно што ми данас зовемо партикулама најчешће су по своме поријеклу везници или прилози, док старих партикула, наслијеђених из прасловенског језика, према Белићевом мишљењу, у савременом српском језику заправо и нема [Белић 1998: 99–100]. Управо зато нам је драгоцјен Његошев језик у коме су се укрстиле синхронија и дијахронија, у коме налазимо и остатке старих партикула, али у коме се може пратити и процес настајања нових партикула од других врста ријечи.

0.2. Употребу вербалних интензификатора као средстава појачавања везаних за језичке јединице лексичког и фразеолошког нивоа испитивали смо на грађи узетој из *Шћейана Малої*¹, с обзиром на то да се ради о спјеву који је конципиран као драма, па се у њој све и одвија кроз дијалог у коме је посебно важна снага ријечи. Грађу смо подијелили у три групе. Првој припадају оне лексеме које су се већ оформиле као ријечце; другој – партикуле које воде поријекло од везника, док трећу групу чине различите врсте ријечи, међу којима су најчешћи прилози². Ове јединице стоје на периферији категорије појачавања, и њихов списак је отворен, пошто у одређеним синтаксичко-прагматичким условима

---

1 Као извор послужио нам је рукопис критичког издања *Шћейана Малої* у редакцији проф. др Радмила Маројевића.

2 У модерним граматикама страних језика као интензификатори наводе се скоро искључиво прилози, који поред своје основне службе одређивања глаголске радње могу појачавати и садржај реченичног дијела уз који стоје (то не мора бити, а најчешће и није глагол).

скоро све врсте ријечи могу постати интензификаторима. Чини нам се да је текст *Шћејана Малої* у домену употребе ‘периферних интензификатора’ и најзанимљивији, те ћемо се у овом раду бавити управо том врстом појачивача.

1.0. У савременом српском језику најчешћи интензификатори овог типа су прилози *врло*, *веома* и *мноіо*, којима се наглашава количина неке особине или појма. Код Његоша, изузев прилога *веома*, ове ријечи се не употребљавају у функцији појачавања, већ он користи друге језичке јединице, које савремени језик често и не познаје као интензификаторе.

1.1. За исказивање неуобичајеног степена заступљености одређене особине или радње или појмова обухваћених њоме, Његош користи прилоге *веома*, *госіа*, *јак*, *іако*, *ірно*, *сасвим*, *лісіом*.

Прилог *веома*³ у функцији појачавања другог прилошког садржаја регистровани смо у примјерима:

*Veoma sam °° malo*⁴ ° putovao [ШМ: 2581]⁵;

Te{ko bude veoma kwazu Dolgorukovu [ШМ: дидаскалија на почетку јављенија четвртог, дејствије четврто].

Прилог *госіа* употријебљен уз придјеве или прилоге може појачавати њихов садржај⁶. У *Шћејану Малом* у том значењу потврђен је са два примјера, док је у дјелима савремених српских писаца у грађи коју смо користили за једно шире истраживање интензификатора *веома* риједак⁷, мада засигурно у народним

3 У *Речнику Њеіошева језика* лексема *веома* се описује као прилог који се користи уз описне придјеве, прилоге и глаголе са значењем ‘у великој мјери, врло, много, јак’ [РЊЈ I: 68].

4 Курзивом обиљежавамо интензификатор, а јединицу коју он појачава истичемо подвлачењем.

5 Примјере наводимо према броју стиха онако како их је обиљежио редактор, проф. др Радмило Маројевић.

6 Прилог *госіа*, према лексикографском опису, употријебљен уз именичке ријечи има значење ‘велики број, велика количина, много, пуно’ [РЊЈ I: 180]. Мислимо да му је управо то значење омогућило прелазак у категорију интензификатора у одређеним контекстуалним условима, с обзиром на то да се интензификација, према тумачењу представника петроградске функционалне граматике, посматра као количинска модификација квалитета [Радионова 2005: 154–157].

7 Пронашли смо свега неколика примјера, и то код Михаила Лалића и Миодрага Булатовића.

говорима постоји:

a qudske su °° dosta ° sile slabe [ШМ: 1164];

A ja znadem °° jedan ° dosta laki [начин]—
primite ga °° da se ° ne kajete! [ШМ: 1212–1213].

Прилогом *јак* у Његошњевом језику (као и у дјелима савремених писаца) појачава се садржај уз који стоји ова ријеч (најчешће су то прилози и придјиви, као и радни и трпни глаголски придјев)⁸:

Bogu sam se °° jako ° zarekao
da na srcu °° ne dr`im ° taine [ШМ: 2286–2287];

Kwaz Dolgorukov, jako razqu`en na Crnogorce,
stane nekoliko dana^h u Crnoj Gori [ШМ: дидаскалија на
крају дејствија четвртог].

Интересантна је код Његоша употреба прилога *їрдно*⁹, који у великом броју случајева представља вербални појачивач. Језик савремених српских писаца у тој улози прилог *їрдно* скоро и не познаје¹⁰.

kad su svoje °° grdno ° gubavilo
sad kazali °° cijeloj ° Evropi [ШМ: 2432–2433];

ti si grdni °° krivac ° pred zakonom [ШМ: 2871];

Ba{ se jesam °° grdno ° utrudio,
{to nijesam °° nikad ° u `ivotu [ШМ: 3703–3704].

1.2. Уколико жели исказати да је неки садржај у потпуности обухваћен глаголском радњом, и то издвојити као најважнији дио исказа, Његош користи прилог *сасвим*¹¹, који је у тој функцији

8 У значењу под б. у РЊЈ каже се да *јак* значи ‘у великој мјери, веома, врло много, одвећ, претјерано’ [РЊЈ I: 307].

9 Осим значења ‘страшно’, према опису у *Речнику Њејошева језика*, *їрдно* може да значи и ‘ружно’, као и ‘гадно, одвратно’ [РЊЈ I:123]. Р. Маројевић, међутим, истиче да је основно значење овог прилога у Његошевом језику ‘много’, преко кога се развило и значење ‘тешко, страшно’ [Маројевић 2005: 399]. И овдје количинско прилошко значење, према нашем мишљењу, омогућава појаву интензификације.

10 У том значењу пронађен је једино у језику Миодрага Булатовића.

11 Према опису у РЊЈ прилог *сасвим* има значења ‘потпуно, посве’ и ‘апсолутно’ [РЊЈ II: 255].

фреквентан и у савременом српском језику:

KARAMAN-PA[A %DUKA\INSKI]
 Veliko je °° ovo ~udo, ° kne`e:
 Crnogorci °° nikud ° ne izlaze
 u svijetu °° iz ovijeh ° gora^h.
 %KNEZŠ LAZO BOGDANOVI]
 Sasvim malo, °° pa{o-°Karamane [ШМ: 1601–1604];
 U Tursku je °° danas ° sasvim drugo,
 nije ono °° {to je pre|e ° bilo [ШМ: 2752–2753].

Много је чешћи у поменутој функцији код Његоша архаични прилог *листом*, који, према тумачењу датом у РЊЈ, значи ‘сви до једнога’, ‘све без изузетка’ [РЊЈ I: 408]:

Pomrzje|e °° listom ° nas glavare
 ako glavom °° ne plate ° kauri [ШМ: 1673–1674];
 Silna ti se °° Bosna sle`e
na granice °° listom na|e [ШМ: 2413 (123)];
 i donese °° iz Moskve ° fermane
 te podjari °° listom ° Crnogorce
 na zlo na|e °° i na pakost ° te{ku [ШМ: 3514–3516].

1.3. За наглашавање неуобичајеног трајања радње у *Шћејану Малом* користи се прилог *једнако*¹², који у тој функцији није потврђен у језику савремених писаца¹³, мада у народним говорима постоји:

razje~a|e se i ustreso|e gore crnogorske,
 znak da vojska turska ide jednako — grme ne prestaju
 [дидаскалија испред 815. стиха];
 ovo bje|e °° kavurska ° svetiwa
 spram koje se °° sve sedam ° kra|eva^h
 i gospoda °° sedam ° kra|evina^h
 bez prestanka °° jednako ° kr}ahu [ШМ:1573–1576].

Уз прилог *никад* у одричним конструкцијама у функцији наглашавања дужине трајања радње Његош употребљава прилог —

¹² Ово периферно значење прилога *једнако* забиљежено је и у РЊЈ под 4. [РЊЈ I: 214]

¹³ Једино смо код Момчила Настасијевића, писца старије генерације, забиљежили неколика примјера у којима се интензификатором *једнако* наглашава трајање радње.

veћ(e) са архаичним значењем ‘више’¹⁴:

Ja ve} nikad °° u mome ° `ivotu
dana sla|eg °° do`ivjeti ° ne}u [ШМ: 2357–2358];

strah je turski °° krv moju ° smrzao —
ja ne mogu °° ve} nikad ° imati
powatija °° o tome ° pravoga [ШМ: 616–618];

Mi smo ono °° danas ° izgubili
{to nikada °° ve} ste}i ° ne}emo [ШМ: 3200–3201].

1.4. За појачавање тврдње Његош користи прилоге који се у савременом српском језику у тој функцији скоро и не употребљавају. Уз потврдне предикате у употреби су интензификатори: *добро, из најбоље, цијело, чисто, збиљски* и *лавом*.

Прилог *добро* у значењу ‘заиста, баш’¹⁵ забиљежили смо у више примјера, а наводимо сљедеће:

dobro ste se °° dogovorit ° mogli
da nam i taj °° kola~ ° otpravite! [ШМ: 911–912];

Znadi dobro °° stari ° kalu|ere:
ne poma`u °° sve kuke ° za muke [ШМ: 1031–1032]

al se ~uvaj °° dobro ° besputice [ШМ: 1215]

Љјте добро °° {to }u vi ° kazati [ШМ: 2925]

Nego su se °° dobro ° upla}ili —
`ivot im se °° za paru ° ne mili,
ali }e im °° dobro milo ° biti
{to si cara °° vrga ° u tavnicu [ШМ: 3118–3121].

У истом значењу Његош користи и прилог *изнајбоље*¹⁶:

Treba sva{to °° radit ° {to se mo`e,
ali treba °° pazit ° iz najboqe
i na ono °° {to se ° dogaja|alo — [ШМ: 3723–3725].

Прилог *цијело* употријебљен у значењу ‘зацијело, заиста’¹⁷

14 Исп. значење под 3. у РЊЈ I: 70.

15 Ово значење није забиљежено у РЊЈ, док је значење ‘јак, врло много, веома’ забиљежено под 1.е. [РЊЈ I: 166–167].

16 У РЊЈ наводи се наш примјер као потврда за дијалектизам *изнајбоље* са значењем ‘најбоље што се може’ [РЊЈ I: 283]. Мислимо да овдје ипак претеже нијанса значења ‘заиста, посебно’, којим се посебно наглашава допунски глагол у склопу модалног предиката.

17 Исп. ријеч *цијело* у РЊЈ II: 486.

има вриједност интензификатора у сљедећим стиховима из *Шћејана Малої*:

Ali sada °° cijelo ° vjerujem
da ti svijet °° ništa ° ne pridi`e [ШМ: 2910–2911].

Посебно је интересантна употреба прилога *чиство* у значењу ‘заиста, стварно’¹⁸, када се овим прилогом не одређује по квалитету начин вршења радње, већ се наглашава неки од глагола запажања:

Ako i{ta °° o~i ° pomagaju
i ako je °° ig|e i{ta ° bilo,
~isto znadi °° o~e-°igumane —
car je ruski °° danas ° na Cetiwu! [ШМ: 36–39];

Po ~em tako °° ti poznade ° ~isto
cara glavom °° u toga ° ~ovjeka? [ШМ: 43–44];

Car je – car je °° (~isto sмо ° vi|eli) [ШМ: 184];

Ja sam ~isto °° znao ° i mislio —
to }e biti °° ali ne{to ° takvo! [ШМ: 935–936]

Ja sam ~isto °° znao ° i mislio —
to }e biti °° ali ne{to ° takvo! [ШМ: 935–936].

Прилог *збиљски* у *Речнику Његошева језика* одређује се као прилог и ријечца са значењем ‘озбиљно, стварно’ [РЊЈ I: 250]. У примјерима које смо пронашли у *Шћејану малом*:

Ne zame}i, °° zbiqski, ° vojevodo
jer iz ko`e °° `ivi ° poskakasmo,
no nam ka`i °° za svu ° pogibiju [ШМ: 1775–1777];

Ja, poklonik °° pravde ° i svobode,
zbiqski, care, °° i tebe se ° klawam [ШМ: 2059–2060] –

мислимо да је у питању прилог у функцији појачавања тврдње, а има значење ‘заиста/стварно’.

Његош често користи и прилог *љавом*¹⁹ да би појачао појам уз који стоји ова ријеч, када прилог о коме је ријеч има значење

18 У примјерима у којима ми препознајемо ово значење, у РЊЈ прилог *чиство* се семантизује као ‘јасно, поуздано, одређено’ [РЊЈ II: 503].

19 У РЊЈ описан је у склопу лексеме *љава* у значењу под 8. као прилог са значењем ‘лично’ [РЊЈ I: 114], док се у РСАНУ описује међу ‘изразима’ уз исту лексему, а поред значења ‘лично, сам’ наводи се и значење ‘управо, баш’ [РСАНУ, књ. 3: 276], које смо ми препознали у примјерима из *Шћејана Малої*.

‘заиста, управо, баш’²⁰:

По ~em тако °° ti poznade ° ~isto
cara glavom °° u toga ° ~ovjeka? [ШМ: 43–44];

ka`ite nam °° bistro ° i lijepo:
 je li ovo °° glavom ° car rusi`inski? [ШМ: 164–165];

i on glavom °° ispred svoga ° dvora
 {eta{e se °° tamo ° i ovamo [ШМ: 171–172];

tatarin sam °° vezira ° Azama —
 u wegove °° prebivam ° saraje,
 uprav glavom °° u Visoku ° Portu [ШМ: 658–660].

У конструкцијама са одричним предикатом, да би појачао тврдњу, Његош користи прилог *засвијет*²¹ са значењем ‘нипошто, уопште’:

zavijet ga °° niko vej ° ina~e
zvat ne smije °° do Ђepane Mali [ШМ: 2001–2002].

2.0. Појачавање се може остварити и употребом појединих именских ријечи, првенствено замјеница, али у одређеним контекстима и придјева и бројева.

2.1. Ријеч *сам*, када је употријебљена уз личне замјенице, дефинише се као замјеница за свако лице, а служи за наглашавање појма уз који стоји [РМС, књ. 5: 618–619]. И у Његошевом језику њоме се истиче да се радња предиката тиче *ујраво* појма уз који стоји ова ријеч, али се њоме може остварити и само комуникативно наглашавање без неког посебног значења:

zabave ti °° druge ° ne imadem
 do jednoga °° sama ° razgovora [ШМ: 2604–2605];

zlo wihovo °° Bog za dobro ° prima —
 Bog je wima °° to dopu{ta ° samim
 sve za hajter °° staroga ° axije [ШМ: 1642–1644];

otvorte se °° vite{ke ° grobnice,
 sama slavo, °° samo ° pribje`ifte,
 по Kosovu, °° srbskijeh ° junaka^h [ШМ: 10–12].

У функцији појачавања захтјева исказаног одричном

²⁰ Сличне примјере нашли смо и код Бранка Ћопића.

²¹ У РЊЈ примјер који наведено узет је као потврда значења ‘ни по коју цијену’, ‘нипошто’ [РЊЈ I: 242].

императивном формом код Његоша се среће и одрична замјеница *нишџа*, која у том случају добија прилошко значење ‘ни најмање’, ‘ниуколико’, ‘нимало’ [РЊЈ II: 528–529]:

De tako ti °° tvoje crne ° vjere,
ni{ta nemoj °° okoli{at ° tako [ШМ: 1407–1408];
Uzmi kwa`e, °° ne ne}kaj se ° ni{ta! [ШМ: 2528].

И замјенички прилози *никако*²² и *нишошџо*²³ у Његошевом језику могу бити употријебљени у функцији интензификатора у одричним конструкцијама, при чему наведени замјенички прилози имају вриједност интензификатора ‘уопште’:

Crnogorci °° `eqet ° ne umiju
sa Tur~inom °° mira ° ni qubavi,
dobra turskog °° nikako ° ne ho}e. [ШМ: 3154–3156];

Jer razloge °° cijele ° imaju
da nipo{to °° ovamo ° ne do}y [ШМ: 1007–1008];

Ja nijesam °° (Bog mi ° ne sudio),
begler-be`e, °° nipo{to ° bezbo`an [ШМ: 1453–1454].

За наглашавање бројности, односно количине нечега може бити употријебљена и придјевска замјеница *џолики*²⁴:

Ima sam ja °° u mojoj ° gvardiji
kowanika^h °° tolike ° tisu}e [ШМ: 2255–2256],

док се замјеничким прилогом *џако* исказује висок степен особине²⁵:

Pora{ta su °° jedni ° Crnogorci,
kako ka`e{, °° tako ° nepob}jedni? [ШМ: 1511–1512];
gore na{e °° tako su ° uzane — [ШМ: 3360–3362];
ti s o~ima °° tako ° bistrije}ma [ШМ: 115].

22 Замјеница *никако* у значењу под б. у РЊЈ семантизује се прилогом ‘нипошто’, односно прилошким изразима ‘ни у ком случају’, ‘ни по коју цену’ [РЊЈ I: 526–527]

23 Исп. објашњење у РЊЈ према коме *нишошџо* значи ‘ни у ком случају’, ‘ни по коју цијену’, ‘никако’ [РЊЈ I: 527–528]. У свим наведеним синонимима саджан је интензификатор *ни*, којим се најчешће и појачава неки од елемената одричне реченичне конструкције.

24 Упореди значење под 2. у РЊЈ II: 387.

25 Значења ‘у толикој мјери’, ‘толико јако’, ‘толико много’ описана су, као секундарна, у склопу значења ријечи *џако* [РЊЈ II: 368].

У функцији само комуникативног издвајања, без уношења посебне нијансе значења у реченицу, Његош често употребљава **етички датив**:

To je huka °° glupoga ° naroda —
ja ti za to °° pjan poigra ° ne bih [ШМ: 71–72];

Ama {to je °° vojska ° rumeli'nska,
ona ti je °° listom ° izginula [ШМ: 2084–2085].

Све наведене замјенице, изузев замјенице *нишија*, чести су интензификатори и у савременом српском језику.

2.2. Придјевом *џуки*, забиљеженим у *Шћејану Малом*, не одређује се по особини именица уз коју стоји, већ се она у нашем примјеру њиме наглашава²⁶:

Ta ono je °° jedna la'a ° puka [ШМ: 3125].

Придјев *џуки* има вриједност модалне ријечи ‘заиста’ којом се потврђује истинитост исказа, што значи да и интензификатор о коме је ријеч има фактивни карактер.

За наглашавање именице у вокативу, приликом обраћања, Његош користи и придјев *болан*, чије је придјевско значење изблиједјело²⁷. Код Његоша, као и у савременом српском језику (обично у разговорном стилу) облик *болан* функционише као партикула за истицање апелатива уз који стоји:

a vidi{ li °° bolan ° kalu|ere —
ovdje mjesta °° ni `ivqewa ° ne 'ma [ШМ: 1396–1397];

Kako nije °° bolan ° kalu|ere! [ШМ: 1487].

2.3. Употријебљен уз именицу без означавања количине или пак њене неодређености број *jegan* може вршити функцију интензификатора²⁸, при чему су чешћи случајеви у којима се

26 И у РЊЈ лексема *џуки* окарактерисана је као атрибут којим се појачава особина појма с именом уз које стоји [РЊЈ II: 196].

27 У значењу под 2. у РЊЈ болаан се описује као ‘узречица’ која се користи при емоционалнијем обраћању или саопштавању [РЊЈ I: 45]. И у РМС *болан се* (у значењу под 5.) третира као ‘узречица’ а семантизује се лексемом ‘јадан’ [РМС, књ. 1: 245].

28 У РЊЈ у значењу под 6. за број један каже се да служи „за наглашавање својства појма уз који стоји (са избледелим основним значењем): прави, истински, аутентичан“ [РЊЈ I: 311]. Од савремених писаца, само Лалић користи ову лексему у својству наглашавања именице уз коју стоји.

овај интензификатор употребљава уз именицу којој се придаје пежоративна конотација:

Ko je slijep, °° jedan ° pustiwa~e [ШМ: 1635];

[to budali{ °° jedna ° Bo{wa~ino [ШМ: 1670];

Ko je ikad °° na svijet ° do~eka

a od lece °° jedne ° raspuftene

{to god drugo °° do vje~ite ° muke? [ШМ: 2021–2023];

Pora{ta su °° jedni ° Crnogorci,

kako ka`e{, °° tako ° nepobijedni? [ШМ: 1511–1512];

Mrko<j>°vi} je °° jedan ~ovjek ° vrli [ШМ: 1963];

[to hojete °° zemaqski ° glavari,

{to se starcem °° jednijem ° brukate? [ШМ: 1977–1978].

3. Мислимо да и предлог *go* уз акузатив и вокатив у стиховима који слиједи није употријебљен само из метричких разлога ради употпуњавања броја слогова, већ он у тим случајевима примарно има улогу интензификатора:

vode %os{ sobom °° do dva pa{e

i Turaka^h °° glavnih trista [ШМ: 2248 (96)];

Blago vama °° do {est ° vitezova^h

te vodiste °° u boj ° Crnogorce [ШМ: 2481–2482].

Употреба предлога *go* у овом контексту честа је и у српским народним пјесмама. Сматрамо да у наведеним ситуацијама предлог *go* прекорачује границе свог граматичког значења и функције који му налажу употребу уз генитив, чиме заправо губи и своју предлошку функцију, а прима функцију партикуле-појачивача. Да се ради о интензификатору, потврђује и перифрастичка интензификаторска конструкција *није нишиџа go* + номинатив (исп. тачку 4.3.).

4.0. У тексту *Шћейана Малої* забиљежили смо и неке перифрастичке (описне) интензификаторе, састављене од више компоненти које тек у својој укупности имају вриједност појачивача.

4.1. Перифрастички интензификатор *мимо иџе* у значењу ‘посебно’ посвједочен је у примјеру:

u Crnu su °° Goru ° mimo igje

prejevtini °° starci ° do zla boga! [ШМ: 1248–1249]

У истом примјеру подвлачимо и интензификатор *до зла боја*²⁹ у значењу ‘сувише’, ‘нарочито’ којим се појачава придјев *и́рејевѝини*.

4.2. Перифрастичким интензификаторима *и́ше какав* и *али какав* састављеним од конјунктора *и́ше*, односно *али* и замјенице *какав*³⁰ појачава се садржај исказан именицом:

Ja se ~udim, °° lijepе mi ° Јабе,
(takvi qudi, °° kako ° govorite)
te kudite °° {to se kudit ° ne da
i {to ima °° te kakvu ° cijenu! [ШМ: 3351–3354];

ja sam po|oh °° s mojim ° pa{alukom
i satrijeh °° Gr~ku ° do temeqa —
bje{e muke, °° ali kakve ° muke! [ШМ: 3836–3838].

4.3. Његош користи и описни интензификатор *грујо нишѝа*, који се у савременом српском језику употребљава са ексцептивним лексемама *до, осим сем, нејо – нишѝа грухо до/осим/нејо* – у значењу ‘управо’³¹:

Na{ ~estiti °° devlet ° i padi{a
ho}e imat °° u svojim ° rukama
la`u onu °° te se carem ° zove:
to je wina °° (drugo ni{ta) ° `eqa —
devletu je °° on muha ° u nosu [ШМ: 3871–3875].

Слична наведеном интензификатору јесте и конструкција састављена од одричног презента глагола *биѝи* уз који стоји предикатив (*нишѝа*) *до* + *номинаѝив*, при чему цијела конструкција има заправо потврдну вриједност. Примјери:

Ovo nije °° ni{ta ° do nesre}e [ШМ: 377];

a to nije °° do jedna ° budala [ШМ: 870] –

заправо значе: ‘ово је само/управо несрећа’, односно: ‘а то је само/управо једна будала’.

²⁹ Израз *до зла боја* није описан у *Речнику Њејошева језика*.

³⁰ Овај израз у чијој је основи лексема *какав* у *Речнику Њејошева језика* описује се помоћу интензификатора *и и́ше какав*, уобичајеног за савремени српски језик, односно помоћу придјева ‘особит’, ‘посебан’ [РЊЈ I: 333].

³¹ О перифрастичким интензификаторима овог типа в. Ковачевић 1996: 70–85.

5.0. Не само поједине ријечи и синтагме него и оформљене реченице, када су уметнуте у исказ могу функционисати као његови интензификатори.

5.1. Често средство појачавања, наглашавања садржаја у Његошевом језику јесу клетве и заклетве. Уметнуте у исказ, оне заустављају, „ремете“ основну мисао да би заправо скренуле пажњу на дио који слиједи иза њих. То илуструју примјери из *Шћејана Малої*:

A eto mu °° oblik ° pod Majine:
da l nijeste °° wega ° iznosili
i vijeli °° (o~i vam ° ispale!)
svekoliko °° {to je ° i kako je? [ШМ: 180–183];

Ne 'ma ~o:j°eka ° koliko ° planine,
ali ne 'ma, °° tako mi ° musafa,
kaluјera °° ka tebe ° bezbo`na [ШМ: 1450–1452];

Ja nijesam °° (Bog mi ° ne sudio),
begler-be`e, °° nipo{to ° bezbo`an,
nego imam °° o~i ° za gledawe [ШМ: 1453–1455];

Ko }e ka Bog °° (da mu je ° za slavu!):
tek na Turke °° zorom ° udarismo,
Bog im zeca °° u srce ° uјera [ШМ: 1791–1793].

5.2. У истој функцији могу бити употријебљени и фразеологизми са компонентом *Бої* и императивом *сачувај*, *јомози*, *оїросїи* или пак сам вокатив *Боже*:

Lak{e pope, °° kud si ° zagazio!
A evo si, °° oprosti mi ° Bo`e,
kada s Bogom °° pravdu ° zapo~eo [ШМ: 539–541];

Sa~uvaj me °° Bo`e, ° igumane,
da bih smio °° protiv prave ° vјere
ja zlo~esto °° i{ta ° pomisliti,
a kamo li °° usta ° rasklopiti [ШМ: 2189–2192];

Bo`e dragi, °° sre}e ° ne~ujene! [ШМ: 1809].

5.3. Уметањем модалних израза којима се показује лични став говорника такође се постиже наглашавање дијела исказа који слиједи, што потврђује примјер:

Ne krije se °° (a {to bi se ° krio?),

nego sjedi °° u manastir ° jedan
te se moli °° Bogu ° po zakonu [ШМ: 1089–1091].

9. Појава интензификације која се обично везује за савремени језик, и то најчешће за његов разговорни стил, или пак за књижевна дјела у којима он доминира, може се пратити и у Његошевом језику. Богатство и разноврсност вербалних интензификатора пронађених у *Шћејану Малом*, показује да Његошев језик у том погледу ни најмање не заостаје за дјелима савремених српских писаца; напротив, може се чак рећи да је Његошев језик чак и отворенији када је у питању укључивање различитих врста ријечи у категорију вербалних интензификатора него што је то случај са савременим српским језиком, посебно језиком лијепе књижевности. Најчешћи ‘периферни интензификатори’ у *Шћејану Малом* јесу прилози, и то они са значењем неуобичајене, прекомјерне количине, али се појачавање, како је показала спроведена анализа, може постићи и придјевима, када они не исказују особину садржану у појму, већ управо појачавају укупни садржај појма. Такође, интензификатори могу постати и друге врсте ријечи, али и фразеологизми и уопште све јединице којима се појачава садржај појма или исказа у цјелини или пак којима се на комуникативном плану издваја најважнија информација.

Литература:

- [БЕЛИЋ 1998] Белић, Александар: *Опшћа линџвистика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд
- [КОВАЧЕВИЋ 1996] Ковачевић, Милош: „О једном типу интензификаторске партикуле“, *Ријеч*, II, 1–2, Никшић, 70–85.
- [КРИСТАЛ 1988] Кристал, Дејвид: *Енциклопедијски речник модерне линџвистике*, Нолит, Београд
- [МАРОЈЕВИЋ 2005] Маројевић, Радмило: *Текстолоџија Горској вијенца: Горски вијенац* (критичко издање, текстологија), редакција и коментар Радмило Маројевић, ЦИД, Подгорица
- [РАДИОНОВА 2005] Радионова, С. Е.: „Семантика интензивности и ее выражение в современном русском языке“, у књизи: *Проблемы функциональной тарммайики: Полевые стируктури*, „Наука“, 150–168.
- [РЊЈ I, II] *Речник Њејошева језика*, књ. I–II, уредник Михаило Стевановић, Београд–Титоград–Цетиње, 1983.
- [РМС] *Речник срјскохрџајској књижевној језика*, I–VI, Матица српска, Нови Сад
- [РСАНУ] *Речник срјскохрџајској књижевној и народној језика*, Српска академија наука и уметности, Београд, књ. I–XVI

ЈЕЗИК И ПАМЋЕЊЕ

ЈЕЗИК И ПАМЋЕЊЕ

Милош БУРИЋ:

ВИДОВДАНСКА ЕТИКА

У овом одјелку доносићемо убудуће избор шексцова наших најзначајнијих стваралаца, из ближе и даље прошлости, који су, - иако се у њима, често, најдубље и најјасније расвјетљавају биће и памћење српског народа, а шиме и многе његове дилеме у нашем времену, - на жалост, у вишедеценијској халабуци самозваних националних вођа и страначких шићарџија, - остали неирочивани или несхваћени - широј јавности и сасвим нејознати.

ВИДОВДАНСКА ЕТИКА

(одломак)

Пријатељима Гаври Милошевићу и Владимиру Черини

II

“Многих народа, који су губили своју политичку самосталност, своју државу, нестало би сасвим, да им нису њихова религија и њихова поезија преносиле с колена на колена успомене прошлости њихове, загревајући им душе, дајући им снаге да истрају у несрећи и ропству и одушевљавајући их у борби за слободу те су биле од најмоћнијих историјских веза нараштаја и чувара националне свести”.¹ И заиста, ретко је у којег народа његова поезија имала тако позитивнога утицаја на формацију националнога му осећања, била тако моћна хисторијска снага, тако снажна чуварка националне свести и заједничкога националнога поноса, вековима тако јак елеменат у животним борбама као у нашега. И кроз своје народне песме, дао је наш народ човечанству једну царску мудрост излучио је из свога покосовскога живота Видовданску Филозофију Национализма, и њену основну мисао казаћемо речима вође Нових Срба и филозофа етичара Нове Југославије, Г. Васе Стајића: „И кад освајачи заробе тело једнога народа, душу нека чува, њу само нека не изгуби. Све дотле је живо царство, докле га народ чува у својој души, докле га се не одрече. И још више је учинио наш народ: он није своју мисао лепо изрекао (тако лепо изразио, да од њене лепоте живи Српска Уметност), него ју је и доказао, осветивши и покајавши Косово. Јер, данас сви ми благосиљамо честитога Кнеза што се није мирио са ропством, што није веровао у вечито трајање турскога царства, а веровао у победу Видовданске Мисли над њим”². То је најкрупнија и најдебља, светемељна мисао Видовданске Идеологије која има етичку снагу да вида националне болове свима подјармљеним народима, да огњеви њиних осећања подјарује и међе националне вере у њима да раширује; моћ која има да светлошћу вишег, небеског живота задоји и росом нове, зрачније лепоте да освежи све садашње и будуће

1 Божа Кнежевић: Принципи Историје, књ. II. — Београд 1901. Стр. 110

2 Српска Просвета 1914, бр. 2. стр. 34.

синтагме животне. Она је κτήμα εἰς αἰεί како би рекао Тукидид. Изразивши, дакле, у класичном изразу идеална осећања, идеалне тежње народне, имала је народна песма ту високу част да буде мајка и најлепшим потоњим еманацијама југославенске душе. Као и грчке народне јуначке песме, они кругови прича о тројанским бојевима, тебанско коло традиција о судбинама потомства Кадмова, па Хомерови епи, — као те песме што су биле чесма најбољих уметничких концепција грчких, извор у коме су налазили врелих естетских инспирација скулптор Фидија и сликар Полигнот, и велики лиричар Пиндар, и славна тријада трагедије: Есхил, Софокло, Еврипид, - тако је и народна наша песма била она никад неисцрпна руда из које се извадило много злато уметности наше, апотелестичке и практичне, и биће, и за потоње уметничке пасове, још моћан корен из којег ће се, као Venus Anadyomene из дубина, извити многи естетски изрази наше душе. За народном су се песмом заносили наши сликари, и велики песници хероји као Његош, Л. Костић, И. Мажуранић. У духу наше народне женске и севдалијске лирике певали су лиричари Џоре Држић, Бранко Радичевић, Јован Илић, као што су дражима народне лирске поезије опчињени били велики лиричари као Goethe, Heine, Bürger, Burns и други. Као оне свете животињице што купе из липина цвета сокове медљане па их у слатки мед прерађују, тако су и они купили најлепше пасаже, бирали најживље драматске елементе, најкласичније детаље лирске, купили то из народних песама, тих богатих липика медовитих, па отуда градили самостална дела. Народ један живи највише у својим делима уметничким, јер те објаве духа људскога преживљују све остале, не умирући с народом и временом у коме поникоше, па трају и онда кад се живот осталих угаси. Све пролази: краљевине и царевине теку као секунди; као вејавица у зими што витла беле пахуљице једну за другом, тако ветар времена разноси куле, дворе, градове; као одећа овештају и најдубљи филозофијски системи и најтоплије религије охладне као занос; и народа нестаје као сна. Трајна је само национална уметност једнога народа. А ње не може бити ако нема националног живота. Ми је имамо и можемо је стварати јер смо имали свој националан живот. И она овековечује. Стари песници и данас имају естетских конзумента, и дела њина чине интегрални део идеалне културе свевременске. Она се за неко доба забораве, нестају под кором времена да се касније опет у новој снази јаве и новим сјајем да засветле као река Алфеј, што под море зађе и тече да се као Аретуза опет на дивоту белог дана помоли. Тако је, да се вратимо на предмет, и с гусларским песмама. Као из каквога централнога врела, разливале су се гусларске лепоте у

многобројне потоке, у богате скале поетских жанрова; из тога ће врела црпсти окрепу за духовну стваралачку снагу и непрегледне армије сјутрашњих и најдаљих иза нас поета у звуковима, и речима, и шарама, и мраморима. Тако, и у садашњости наши најбољи уметници свих родова надахњују се најскупљом и најблагодетнијом нашом националном успоменом која се зове Видовдан, Косово. Оно је инспирисало многе предкумановске лепоте, оне крпке, класичне, као алем драге строфе Г. Милана Ракића у циклусу На Косову, и многе дивне мелиористичке беседе Г. Николе Велимировића. Милим духом те неуелке руже запојен је и освојен Г. Иван Мештровић. Као Фидија што је из она три стиха Хомерова:

ή, και κυανέησιν ἐπ' ὄφρῦσι νεῦσε Κρονίων
 ἀμβρόσια δ' ἀραχαῖται ἐπερρώσαντο
 ἀνακτος κρατός ἀπ' ἀ^ανάτοιο·μέγαν δ' ἔλέλιξεν
 Ολυμπον.

Кад то рече боже Кроновићу,
 намигну јој мрким обрвама,
 просу му се коса амбросијска
 владаоцу са бесмртне главе
 сав се Олимп големи потресе.
 (Лаза Костић),

истесао онај големи кип, оно бујно достојанство панхеленскога дива у храму у Олимпији, тако је и Мештровић, из оних различних комада, оних разасутих фрагмената видовданске епопеје, магијском снагом укаменио за Видовдански Храм радовања и боловања наших богова и божица земаљских, у камену опевао дивоту наших вечних вредности, и белим лепотама наших намера и жеља, руменим чарима наших врелих завета и снова и студени мрамор запленио.

И, да сведемо све, завршимо ово разматрање овом истином: док су све наше књижевности пре 19. века биле локалне и конфесионалне, копије страних: тако, средњовековна је рефлекс црквено-византијске, дубровачка и далматинска зрцало талијанске, босанска и славонска копије католичких, и док нису имале позитивнога утицаја на стварање и развитак нове, дотле је народна поезија, поникавши самосвојно из самога народа као што ниче „хлеб из земље”, и одржавајући се у сфери истинске лепоте, у регијонима народнога духа и живота, једина утицала на развиће и своје и народно и њена је уметничка улога у нашој књижевности једна од најлепших, њено посланство у народном животу једно

од најблагословенијих. Певана и за оне који стоје на највишим врховима културе, а на њих се пењу само поједини аристократи духа, само поједини коленовићи ума, и певана и за оне који стоје на подножју њеном где живе најшире масе, народна је песма везала најинтезивнијим и најекстензивнијим социјалним симпатијама све класе народне, и елиту и пук, и, с те стране, она је, поред Његошева Горског Вијенца, наша највећа поетска уметност коју смо до сада дали, у поетској нашој градини најгранатија и вечно зелена бора вита, под којом ће боравити уморни борци и витези југословенски, одмарати се и крепити да им се на свежој, зеленој души бора не набере, и лепо одморени и окрепљени, спремати се за даље лепе борбе. У њој су уживали наша оци и мајке наше; у лепотама њиним уживали смо и уживамо ми, и уживаће генерације што ће за нама доћи. И оно што им дуг живот осигурава, то је што им је народ најосновније дао од својега живота, најприсније тонове своје душе у њих унио, обелоданио своје мисли и свој дух објавио. А дух не умире, он живи вечно.

III

Казавши, у кратко, у чему је културно-социолошко значење гусларскога дела, покушајмо сада говорити о филозофској страни једне косовске песме. Народне песме проматране су у нашој књижевности са различитих својих страна. Али, једна од најважнијих њихових страна, естетска и етичка, филозофска дакле, као да је најмање, или бар није у довољној мери, досад истицана. А филозофска је страна један од најважнијих елемената целокупне вредности гусларских умотворина. Но пре него пређемо на то проматрање, потребно је да се запитамо где лежи важност, сврха и потреба овакога филозофскога разматрања. На ово питање могли бисмо одговорити питањем о важности саме практичне филозофије. А сама напомена о уској вези између практичне филозофије и живота довољна је па да се одмах нађе одговор на горње питање. По необичној интересантности и дубокој озбиљности психолошких проблема што су, каткад, у њима изнесени, и по планинској филозофији о животу, по реткој снази горскога морала што је у њима, понекад, нашао необично дивнога израза и који карактерише дубока љубав за заједин, - по тим прегнантним одликама имају продукти простонародне Музе много разлога да им филозоф пажњу поклони. И у најновије доба, наши научари позивају се на њину моралну садржину која је често бесцених квалитета. (...)

У вези с тиме, вреди истаћи и васпитну снагу наше народне поезије, снагу која је од вредности неоцењиве. Кад заставник плоднијег југославенског рада и аранђео богатијег југославенског живота, Г. Васа Стајић, хоће новим коленима да да канонску књигу најсрпскије садржине којом би сјајнији, херојскији стил животима својим дали, кад југославенским духовима хоће да пружи основну и сталну душевну храну од најнационалнијих састојака, да, упијајући ту храну, што лепше и сретније раде око етернизације свога индивидуалног живота, он им с великим разлозима пружа Српску Народну Песму, јер „узвишена осећања, изражена у њој, имају апсолутну етичку вредност; да су та осећања одиста оно што ће човечанству вазда требати, што одржава свежину и даје смисао његову животу; мисаони њен садржај да је тако близу проблемима наших дана, нашој борби за слободу које смо толико жељни, гладни и жедни”. О тој одгојној моћи народне песме и о животној филозофији у њој и о вредности видовданских расположења у националном нашем раду уверена је и Госпођа Исидора Секулићева, и зато и лепо говори она хрватским, словеначким и српским сестрама: „Научи некога да чита и да пише; заволи и растурај једну књигу, ма целог живота једну једиту књигу; разуми и певај и говори једну родољубиву песму, ма целог живота једну једиту песму; научи да је Видовдан исто што и Крсна слава и рођендан твог јединца - и то је доста. Све је то национална филозофија, националан рад, национални живот”.

Ту неискоришћавану вредност васпитну треба народни васпитачи да честито употребљавају. Ту вредност имају и уметничке наше песме, али у рељефном и пластичном приказивању основних и најлепших гестова у животу, оне далеко заостају за народнима. Као жарке искре што их је из кремена српскога човештва и српске душевности извабио тешки буздован судбинске свирепости, садржаји народне песме најзгоднији су да омладину национално одваспитавају и херојски је усавршавају; они су непресушна дојка, пуна небескога пића, да се надмемо оним бесним и неукротљивим националним страстима за истинитијом и богатијом човечношћу и за достојнијим животом; и као мајка Земља што је сину своме цину Антеју кад се, уморан и сустао, ње додиривао давала нову стихијску снагу и опорављење за нове напоре, они су најмоћнији сокови да нас приправљају за јаче полете и још веће успехе, и свеже снаге да нам дају за бујање оних махнитих жеља и процветавање оних царских способности да сами управљамо барком свог националног живота и националну своју срећу да сами течемо и, напослетку, тако радимо да се код ковања судбине овога света и

југославенске руке замах осети и југославенског чекића јек чује. А и кад прођу све беде, кад нестане наших тешких културних несрећа и политичких јада, кад заспали богови у свим горама устану и васкрсну пресвисле виле у свим планинама, те освану румене зоре свих наших еупраксија: индивидуалних, социјалних и политичких, и свих наших културно-националних еуритмија роде се родни дани, - и онда ће књижевност наших барда имати услова да нам духу помаже у приближавању ка боговима својим, и вољу да нам јача и снагу крилати у неуморном пењању да своје звезде дохваћамо. И ако се не буде тада проповедало и практиковало јунаштво бојно и ратно, она ће опет моћи, као што је вазда могла и може, да ствара у нама несавитљиве оне мирнодопске воље за оне бескрвне косовске гестове, за она голема дела мирнодопска што дижу човека до дугих висина, јер свевремска је њене велике и славне проповеди језгра: употреба сила у служби виших идеја.

Даље, по естетичким драгоценим и јединственим својим врлинама, заслужују народне песме особиту пажњу људи филозофскога *interieur*-а. Јер, као што гусенице лептира дудара што из прескупих капљица својих жлезда праве своје драге продукте — преду свилене нити, као они мадагаскарски златни паукови што извлаче из себе жице и плету златне мреже, а да ни сами не знају какве вредности дају, тако су и ови некултурни слепци, ови генијални варвари дали, у понеким случајевима, неслућених и психолошких лепота какве, кроз инстинкт, дају само најсавршенији егземплари уметника, само највећи благословеници богова, и те су ствари таким неодољивим чарима освајања знали прелити каквима у екстази стварања преливају своје божје творевине богодуховности оних славујски и суверенства оних орловски расположених, оних као сунце моћних песника визионара што их рађају Земља и Дух. Н. пр. оне величанствене визије небеских прилика у Почетку буне против дахија, па она метемпсихоза ђулова мириса, разливање Омерове душе у ружин и оно претварање косе његове у каранфилов мирис у оној до небеса болној, од чежње рајске сазданој, свом побожношћу каранфила и свом страшћу расцветаних ђула и зумбула задахнутој балади Смрт Омера и Мериме, што је најдивнији одсев најлирскијег у сељачкој души, одблесак најтананијег естетичког осећања пучког; то конкретизовање иматеријалних, светих стихија спиритуалних у томе гусларском топлом пледоајеу за права љубави ради младости и милине, за права љубави ради срца и душе. Где је жарко еротичко осећање српски диференцовано и где се сексуална сфера сублимује до најфинијих и најнежнијих тенденаца момачке природе, до

најпитомијих, најмилијих гестова, до оних бесмртних грација миришљаве девојачке душе која заволи љубављу што нигда не умире.

На основу тога, ми никако не можемо прихватити мишљење Г. Д-ра Томе Маретића, што га је изнео у предговору своме делу *Наша народна епика*, а гласи: „Што ја народне наше пјесме не проматрам с етичке стране, т. ј. што не гледам, колико је народ у њему показао своје назоре о врлини и злоћи, то је зато, јер држим, да се у том погледу не би могло наћи у нашим јуначким пјесмама ништа, што би било карактеристично за наш народ. Не смијемо бити наивни и романтични те држати, да су Хрвати и Срби бољи и племенитији од других народа, јер наш народ нити је бољи нити је гори, него је у главном онакав, као што су и други народи. Ако се у нашим народним пјесмама слави и награђује н. пр. вјерност, правичност и друге врлине, то ћемо исто наћи, да и други народи у својим пјесмама осуђују н. пр. издају, насиље и друга зла дјела онако, како осуђује и наш народ.”³ Из наведенога места видимо да Г. Маретић мисли да је садржина моралне свести у нас у главном онаква каква је и у других народа, дакле, да у нас нема оригиналних начела моралних, па, према томе, није потребно испитивати простонародну епику с етичке јој стране. Али, проматрање етичке свести наше, колико има свога исказа у народним продуктима, и не тражи се као нешто нарочито, јер ко вели да није онако како каже Г. Маретић. Него друга је ствар у питању.

Кад се упореди наша традиционална поезија с традиционалним поезијама осталих народа, надвисује она све ове обиљем садржаја и многострукошћу мотива, и разноликошћу белих и црних етичких принципа. Лаза Костић био је, поред Г. Фрање Марковића, за својега доба наш највећи помазани витез у естетици уопште и у гусларској напосе. Линкејевим очима, свога ума најфиније и најдраже особине наше душе он је знао опазити, и био је најгенијалнији познавалац најтајнијих, најтананијих емоција наше народне психе. И он је, приказујући Јакшићеву драму *Јелисавета*, кнегиња црногорска, рекао ово: „Нема песника, нема народа у историји света, који би имао међу створовима свога духа тако силовите женске карактере, тако размакнуту скалу женске душевности, као што је има Србин у својој песми. Између Косовке девојке и мајке Јевросиме до мајке „дјетета Јована”, која убија свог јединца сина најгрозовитијим мукама, само да се може рахат љубити са дивским старешином, стоји читав свет женскога

---

3 *Наша народна епика*. Знанствена дјела за опћу наобразбу. На свијет издаје Југослав. академија знаности и умјетности. Књига IV. У Загребу 1909.. стр.

срца, и проћи тим светом значи проћи од рајског врхунца, од божјег престола па до најгрубљег пакла тог неизмерног срца. У тим пакленим дубљинама леже најцрњи, ал' и најзгоднији облици за трагичне јуначице."⁴ Откуд у нас та тако размакнута скала женске душевности.

Треба имати на уму да традиционалне поетске уметности, поред свих њихових големих различитости имају и нечега општега и заједничкога, нечега сличнога, нарочито у погледу на мотиве, предмете, и то се тумачи као тековина из древних времена заједничкога живота у прапостојбини, објашњује се доношењем једних мотива из ње, па позајмљивањем. Г. Милан Будисављевић у својој расправи Илијада у огледалу косовских пјесама (Школски Вјесник 1903.) упоређивао је Хомерову Илијаду с народним нашим косовским песмама, и ми се запањујемо пред големим сличностима што их он приказује у јединству радње, у експозицији, проемију, у појединим ситуацијама и мотивима, у сталним облицима епске фразеологије. Али, мада се и ово наводи, те сличности не морају бити увек узете него независно постале из простог разлога што сви људи *in ultima analysi* имају једнаке сензације и емоције, јер су сви од једнаке анатомске и физиолошке структуре, само се разликују у ступњу цивилизације и културе; и што је већи тај степен те цивилизације и културе, то су осећања развијенија, компликованија експресије естетичкије, уметничке сврхе више. Као што су сви првобитни органски створови у примитивним сферама живота једнолики, јер су и спољашњи медијуми такви, а истом касније разлике међу њима настају, у доцнијим фазама развитка и начинима живота — тако и све расе, сви људи живе испрва монотоним, једноликим животом, имају иста осећања и рађају једнаке погледе на свет, а тек доцније, у току постепеног слободнијега и независнијега живота и вишега развитка духа, јављају се дубље, унутрашњије потребе и тежње више и разноличније. Па тако стоји ствар и с поезијом. И поезија је стара свуда једнака, тек доцније, кад се поједине расе и поједина племена селе и духовно расту, и поезија њина бива шира и разноврснија, бива народна, век према утицају друкчијих биолошких и социолошких околина, које њине потребе диференцују и реакције унутрашње модификују. Тако, резултат је нарочите средине живота и нарочитог васпитања и других услова хисторијских то да је души традиционална поезија наша ближа него традиционалне поезије осталих народа, богатија квалитативношћу емоционалних стања, њиним интимнијим нијансама и тоновима диференцованијим.

Тој разноликости психичког живота узрок су тако различне физиоетнолошке особине наше расе: „Естетски интересантној, живописној спољашности и физичкој свежини Словена одговара и здрава психа; нијансе у спољашности, етнографско и физиоетнолошко шаренило, ујемчавају многостраност психичког живота и индивидуалног мишљења и стварања, које с једне стране богати културу а с друге чува да у њој не наступе нивелисања и једностраност”⁵⁷. Даље, као што се интелектуалне и моралне особине појединаца могу развити до различних степена културности, тако се и особине колективних душа у различних народа могу различно развити - слободније или неслободније - већ према социјалним приликама и околини што условљава то развијање, диференцованије или недиференцованије могу се развити, већ према процесима прогреса који прате то диференцовање. Осипанско песништво пуно је страховитих вихора и тмастих облака. Кратки, задихани стил тог песништва са својим смелим оригиналним компарацијама носи карактер магловитог неба каледонскога, има у њему нечега од оних мрких кршева морвенских, нечега од бучних, бурних борејских валова што бију оне суморне, сурове, северне стамене стене, док у нашем стилу има ведрине и јасноће од плавога јужнога неба, под којим се родио Хомер и Филип Вишњић. А што у Српској Народној Песми нарочиту вредност имају принципи етички, то је за то што су оне зачињене драгим соковима пре-чисте филозофије Голготскога Мученика. У Илијади се бојеви бију ради личне користи, гине се за краљевску моћ, живи се за личну славу. Сећамо се речи Хекторових : τὸ δ' ἑρὸν κλέος οὐ ποτ' ὀλεῖται.

А моја слава не пропаде нигда.

(Илијада, VII, 91.)

А у нашој се народној епопеји за заједин живи, за потомство; један треба да се одриче личних пролазних пријатности ради виших социјалних сврха, живот лични мора да буде имовина народна, а та је идеја најимпозантније симболизована у Марку Краљевићу, који „за све свадбарину плати”, и који је био херој не једнога тренутка него, као и народ његов, херој целог живота. Чернишевски је, оцењујући 1854. у Москви изашлу Бергову књигу Песме различних народа, рекао да наше песме нису мање лепе но грчке, а како је високо мишљење о њима имао J. Grimm, види се из његове изјаве: „Unsere deutsche Volkslieder müssen sich alle davon verkriechen”.

---

5 Д-р Нико Жупанић: Le systeme d'anthropologie historique des peuples du Balkan par -У Београду 1909.

Дакле, на основу свега тога, ми смо уверења да има разлога знати меру интелектуалне живости, интензивности и боју емоционалности народне, степен моралнога сензибилитета, начин реаговања на појаве субјективнога и објективнога света, структуру народне психе, колико је у гусларским креацијама изражена, и остале особине што индивидуалитет народни одређују, а то све није код свих народа једнако. И, што се те стране тиче, има у нас појава каквих нема у других народа, а које поносом нас испуњавају, има крупних карактеристичних и специфичних особина које треба потенцирати и које, модерно потенциране, слободно могу ући у рој наших оригиналних израза и с успехом поднети и оно мерило које све проматра *sub specie aeternitatis*. И друге су исполинке мајке ретким етичким господством поднеле губитак својих синова као мајка Југовића, и у свој души трептале једном силном националном емоцијом, али која је своје национално осећање на исти начин изказала. У питању је, дакле, естетски изражај моралних емоција, интензитет и екстензитет емоција тих, филозофија у нашим интерпретацијама света и живота и поезија у нашим концепцијама о моралним вредностима у гусларској уметности. И што много оправдава испитивање филозофске стране у гусларскоме делу, то је факат да је у њему дана права овејана стварност, жива, процеђена кроз уметничку душу, кроз естетску свест благокрвне расе гусларске, и живот хисторијски да је истински дан, преломљен кроз призму народне психе, и претопљен у нови живот који више вреди од онога реалнога, јер у томе новоме животу цео народ вечно живи. Међутим, да се боље разумемо : далеко смо од старинских мишљења да, као наши бескрајно цвркутави, бурно и пијано расположени романтичари, тражимо у народној песми „извор и утоку мудрости, сву етику и естетику, замену религије и упут за сувремени живот, алфу и омегу свега знања и уметности” (Јован Скерлић). Али, мислимо да треба истаћи специфичне и маркантне ствари у систему гусларске филозофије, ако је прилика тако рећи, јер се културна вредност једнога народа најбоље види из његовог филозофског разматрања о судбини света и човека. Према томе, кад се ради о темељној вредности Српске Народне Песме, прву реч имају мудрости поетскога естетичара и филозофскога етичара, а онда тек филолошке, хисторијске, фолклорске воље осталих научара. По томе, погрешан је и назив књиге Г. Маретића, јер филолошке и друге ствари не могу бити еквивалент за поетске и филозофске.

То су ето побуде које нас покрећу да се позабавимо разматрањем филозофске стране у народним песмама, и ови су

мотиви тим јаче поткрепљени што су оне заиста верно огледало у коме се огледа народно срце и народна душа, народна воља и народни дух; стара наша слава и величина; греси и мане; страдања и патње; душа земље наше, лепота наших пејзажа (лирски опис околине скадарске). Огледало, велимо, јер народни песници нису имали разлога да сликају људе друкчије него што су у истини били. И, као што данас историјски антрополог на основу извесних својстава што карактеришу фосиле, остеолошке остатке народа из најдубље таме далеке прошлости, из које не постоје писана врела, и на основу лубања, тих кутија древних психа, може да утврди њихово давно постање, сеобе, анатомске им и друге особине, тако би се, кад би голема каква елементарна несрећа уништила нашу културу, из народних песама могла верно реконституисати слика свих фундаменталних и бизарних контура по којима се индивидуалитет Југославенске Нације разликује од индивидуалитета осталих нација.

IV

У редовима што следе, узели смо, за сад, у задатак да косовску песму Смрт мајке Југовића (Вук II, 47) промотримо с њене филозофске стране. Карактер мајке Југовића покушао је расветлити стари естетичар Јанко Јурковић у својој расправи: О женских карактерих у народних наших пјесмах (Рад, 30, стр. 10 и даље), па Г. Стојан Новаковић у својој студији Српске народне песме о боју на Косову (Годишњица Николе Чупића II, стр. 163 и даље). Осим њих, још су писали о њој Г. Антоније Хацић у делу Српкиња у народу и са светом (Јавор 1883, стр. 35 и 36) и Г. Јосип Милаковић у радњи Мајка у нашој народној песми, Грађа за народну педагогију (Нада 1895, стр. 389 и 390). Последња двојица нису казала ништа ново, него просто препричавају оно што су рекли Ј. Јурковић и Г. С. Новаковић. Али, како у нашем схватању ове песме има момената који до сада нису били опажени, а у њима баш лежи кључ за потпуно разумевање песме, ми ћемо покушати да укажемо на те моменте који заслужују да се нарочито истакну у још већој мери него они што су до сад истицани. Том приликом, разјасниће се сцена руке Дамјанове, сцена која није јасна Г. Павлу Поповићу и коју он додирује у свом Прегледу Српске Књижевности, кад место о мајци Југовића завршује овим редовима: „Тек призор мртве руке синовље изазива прве тужне речи материне и њену смрт; да ли зато што тај призор долази после свих осталих и превршује меру жалости, или зато што детаљ утиче каткад јаче и непосредније него целина, није јасно. Ваља приметити да мајка Југовића ни тада не плаче: она пресвисне од ужасног напона бола

у њој, и песма тачно и ако ружним изразом црта то кад каже за њу „надула се па се и распаде.“⁶ Психолошком анализом песминога садржаја покушаћемо уклонити ту нејасноћу и познати сву лепоту ове од чуда и бола, од неизрецивог и несхвативог саздане песме. Та нејасноћа долази с једног особитог манира гусларске поетике. Јер, народни певач у композицији која значи распредање и разграњавање замисли, моделисање изабранога материјала, не зна за нијансовање свих карактеристичних психичких појединости, за њихово каузално удруживање и тесно везање, не развија оне суптилитете важних каузално-генетичких душевних појава него обично ради у дебелим потезима, ограничавајући се на симболе (крила лабудова, очи соколове, па она два гаврана као еквивалент за судбину); зауставља се код онога што видљиво представља његово расположење, и чини, при томе, празнине и скокове, па ствар, на први мах, изгледа често без логичне везе и тешко разумљива.

У тој песми, показао је народни песник своје интелектуалне и емоционалне способности, снагу свога поетског стварања у највећој мери. То је најчудеснија и најпродорнија песма између чудесних и красних оних песама у којима су свом живошћу израза и дискретном питомошћу тонова опевани утисци после косовске погибије, у овој утисци у једној јакој етократској породици дубокога националнога осећања. То је песма у којој је, на гусларски начин, јединственог поетског израза нашло оно што је најлеше у националној нашој души, најхуманије у нашој човечанствености и најотменије у нашој раси за онај свет што је морална вредност најдрагоценија, најспиритуалније што је у националној нашој специјалности и ради чега је и најдивније и најгордије бити син Југославијин. Јер, то је права песма оне земље у којој се гине више волећи слободу планине и част и понос народа него мајку и љубу и сестру, и у неизрецивој дивоти умире завет предајући. Једна од оних песама којима приступамо с оним религиозним расположењем Христа кад се пењао на Голготу, једна од оних што певају о краљевскоме умирању, о излажењу из тамнице тела, о ослобођивању од ускости на земљи, о победи живота над смрћу, о убијању смрти вољом, радом и стварањем. Голготство мајке Југовића то је видовданство Српског Народа, коме је видовданству Г. Стојан Новаковић дао ово значење: „Косовски бој Срби су материјално изгубили, али је у духовном животу српскога народа косовски бој морална победа, силнија, трајнија и роднија него многе праве материјалне победе. Духовни живот тога догађаја алем

6 Преглед Српске Књижевности, Београд 1909, стр. 107 и 108.

је камен у духовноме животу народа српског.⁷⁷ И та филозофија видовданског догађаја, филозофија која значи претпостављање небеских вредности земаљским, подвргавање плотских снага духовнима; која значи вредност мушког сагоревања и јуначке смрти ради циновског васкрсења; вредност индивидуалнога прегора ради потоње боље среће колективне; потребу мучеништва ради зора белих што ће потомству свањивати; лепоту рада, плодност жртве и смисленост страдања ради ружа што ће цвасти позним нараштајима; та видовданска животна филозофија коју представља мисао изражена у светим речима Честитога Цара, који се одрекао царства земаљскога и приволео царству небескоме, јер

„Земаљско је за малена царство,
А небеско увек и довека”

– што колорише оно религиозно, оно спиритуално расположење у свих осталих косовских мученика; та косовска нобилна етика сублимне резигнације која трепти вером у потоњу победу правде, у потоњи тријумф светлости, топлоте, добра, а у одступ мрака, студени, зла, и с којом се ништа из осталих песништава народних не може да барабари — нашла је свог нарочитог израза у овој песми о мајци Југовића, у песми плодног пчеловања, снажног орловања и ведрога човековања са смислом, у тој мистичкој трагедији једне жене, којој је сав живот био горда, света служба лепоти највише женске части, небеско-земаљска служба Нацији и Човечанству.

Ступите у непропадљиви, од свих народа подигнути пантеон у коме царује елита најузвишенијих мајака, од којих око сваке лебди надземаљска ауреола нарочитог сјаја, да светошву своје материнске љубави плене душу представницима сваког рода људског, да за рајевитост своје женствености добивају истински трибут највише адмирације и најврелијег ентузијазма од изабраника свију времена, ступите у тај торжествени пантеон, у ту општу славну задужбину, у којој струји чистота најхуманије хуманости, која мирише мирисима најдушевније душевности, погледајте земаљске те богиње свију родова, свију векова, па ћете видети да је мајци Југовића запало једно од најодличнијих места. И осим Јевросиме, бесмртне родитељке Краљевића Марка, за којом једва подскакују Тетида, сребронога владарка подморских краљевина, и Ниоба, охоло царица тебанска, такмачица лепокосе Лете, и Јеврејка Леја, и Римљанка Волтурнија, и она Спартанка, - осим Јевросиме,

---

7 Духовни живот. Годишњица Николе Чупића књ. IV.

те пребеле и премилостиве израјанке, те оваплоћености идеала апсолутног материнства, нема међу свим женским фигурама, што се извише из душе наших аеда, нема, можда, ни једне, која би достојанственија била, ни једне која би чинила већу част моралној лепоти српских мајака што су, у оним дивљења достојним и по енергију у трпљењу карактеристичним вековима, рађале и одгајале херојске нараштаје „за пјесну створене”, нема, велим, ни једне која би грандиознија, импозантнија била него фигура мајке Југовића, карактер те благословене Доне што је донела девет Југовића, те великонамернице, те великосветице и великомученице једне заветне мисли ради дела једног бескрајно светог и безмерног божанственог. Фигура дана у овој генијалној и дубокој српскохрватској песми, запојеној вечито свежим чаром онога што трајно душу људску покреће: непоколебљивом, неодрживом љубави према животу, животодавној љубави према Роду и Небеској Постојбини.

Основни утисак што га даје ова песма, то је осећање нечега прометејски тужног и болног; има нечег што подсећа на једну дивну слику Guau-ову, на птицу коју је у високом лету стрела погодила, и која зрак испуњава својим болним криком, умире и још лебди у висинама; има нечега што нас гони у метафизичке рефлексије о мистерију живота и смрти. Песма опева чудо једно: судбину једне силно синергичне задружне куће и једне мајке, снажног стожера куће те. И велико је то чудо коме се не можемо дочудити, необично херојско дело кад југословенски аед зазива милога Бога да му помогне, као оно грчки гуслар што се на почетку певања обраћамолбом богињи Музи, и казује о чему ће да пева:

Мили Боже, чуда великога!

Тај стих, тај запевак, заиста, није само почетак стереотипни који често долази у јуначким песмама, него запевак сличан хомеровском запевку који је у тесном савезу са садржајем песме.

Песник је хтео да у целој скали болова прикаже необичну јакост материнскога срца, надчовечну борбу, сукоб између жене и мајке с једне и осећања дужности према Роду и Отаџбини с друге стране. Изнесен је проблем: однос индивидуалног према социјалном, основни проблем филозофије живота: однос земље и неба у човеку. Сукобљава се основно животно начело Guau- ово: љубав према ближњему, и Nietzsche-ово основно животно начело: љубав према најдаљему. И схватањем тога питања, попео се гуслар на оне сфере узвишености које постижу велики песници равних и неравних бораба против мањева кивне судбине, против равнодушности јаве и свирепости природе, песници као Есхил у Окованом Прометеју, песник Библије, Шекспир у Хамлету, Бајрон

у Кајину, Његош у Горском Вијенцу.

У ставу који је пун светитељске величанствености, пун отменог поноса моралног, отимајући се ауторитету црне стварности, борени се против зле воље свирепог суверенитета судбине, мајка не ће да плаче, савлађује и заташкава свој тешки бол за све девет изгубљених синова и десетого старога господара свог. Као благородни витезови бораху се за слободу рода и одбрану отаџбине са осталом војском Цара Мученика, правећи потоке од проклете крви халапљивих Агарјана, што се попут градоносне олује свирепо спустише преко срушене Византије да заклоне сунце самосталности српске; бораху се у витешким ставовима док се, напоскон, и сами у те потоке не свалише. Тако их васпитала, и на Косово их отпратила с благословом, с вером у потребу голему борбе њихне па и смрти. Онима што су им живот дали славно се одужили још славније задуживши потомство. То је мајци утеха, то најбољи мелем на љуту јој рану. И под топлотом те мисли узима коње, лавове и соколове, па се враћа двору беломе.

И кад стиже кући, дочека је деветеро удовица и плач деветеро сирочади, деветеро нејаке унучади. И она зар да плаче? Зар она да плаче па да још више, у тој преболној и судбоносној атмосфери, омалодуши те удовице које треба да су жене више сада него икада пре? Треба неговати сад и однеговати унучад, то непроцвало цвеће за цватење и листање лепше будућности. На узбурканоме мору, за душепотресних олуја, крај непрегоривих губитака с којих су до очајно тешког положаја дошле лађе породичних живота, бродови самосталности народне и среће, то је компас, то звезда поларница. И то је оно што јој даје активне снаге и моћи да загосподари мучном ситуацијом у коју је врже тајанствена сила Судбине. Једне су наде пале на Косову, а ово су друге, веће. И осећање потребе васпитаности узданица тих, непресушење тог врела нових јачих снага, то је појачало њену моћ над животом чију вредност нигда није тако осећала као сад.⁸

---

8 И у псеудогусларској песми Погибија Југовића из књиге Мартић-Јукаћеве, у песми која иначе нема сувише естетских претензија и која својом поетском вредношћу није ни до колена Вуковој, мајка овако удовице соколи:

„Не лудујте, моје невјестице!
Богу хвала на његову дару,
Па их млада ни родила нијесам,
Да ми леже на меку душеку,
Већ да бране земљу од душмана,
Не плачите, моје кћерце драге,
Ак’ и јесу одлетјели ждрали,

Треба да потоњи нараштаји знају како су им стари гинули за част и самосталност народу. А треба да знају и грехе предака с којих очеви њини страдаше, па да пред ситне мрњавчевићевске интересе постављају високе интересе свесаздатељке Нације. Мајка Српкиња, племенита неимарка народне будућности, већа је од мајке родитељке. И колико је душевна борба њен болни мук толико је и благослов и акција, смишљена и енергична, израз силне воље за радом, за сокољењем. Попуштање и плач значи неопростив грех за савест њену национално васпитачку, срамотан и кукавички пад, тријумф Слабости, Неодлучности. Својим актом храбрости, тешком латентификацијом бола хоће да снаге да и херојства да улије у обудовеле снахе. Само тако неће клонути циркулација у организму задруге и само тако ће се одржати ведрина духа у њој. Воља за рад, племена и дубока вера у потребу рада за срећу оних који остају иза погинулих јој синова и који ће још доћи и окренути ток историје дижући срушено царство, покајавајући кости предачке, - очеличили су јој срце. Сва њена етика збила се у рад за срећу потоњих колена, а то је најлепша, златна сврха живота. У њиховој срећи не види само наставак, продужење свога живота, него и овековечење предака, оних који јесу и којих још нема.

И кад зеленко Дамјанов зарже, мајка мисли на тимарење. Као цвет онај што се у мрачној ноћи окреће према небу где ће се родити јарко јутарње сунце, она се, у језивој ноћи, у мрачној тишини коју прекида очајни врисак вернога коња, обраћа свеизлечној богињи која се зове Акција. Акција је свелек јој, последња реч живота у тим црним тренуцима, у раду јој лежи тајна свих спасења, свих успеха. Далеко јој је од увиђања да је вриштање Дамјанова коња бол жестоки једне животиње која се научила на господара свог, и која жали за њим као чељаде. То материно сналажење себе, осећање потребе бити непоколебив и не давати срцу на вољу, постаје у ње ствар некога новог несавладљивог инстинкта, ствар једне благородне страсти максималне јакости која свест њену чини затвореном за све болне представе које могу да шкоде. Она заборавља своју индивидуалну егзистенцију, почиње замирати

Остали су птићи ждраловићи;
 Хранит ћемо птиће ждраловиће,
 Наше племе погинути не ће,
 Наши двори остат пусти не ће.“

Да ова Мартић-Јукићева потрагушка песма пати од литерарног спартанизма, извештаченог јапанизма мишљења су и Лаза Костић, Стојан Новаковић, Elodie Lawton и други. Што се неки наши западни писци (Павић, Дрекслер) за овом песмом заносе, изгледа нам то као оно благо што се троши на лажне дијаманте.

у њој осећање властитог субјективитета, огањ индивидуалног осећања као да се утрнуо под интензивним осећањем величине објективних сврха, под свешћу о преласку у једно царство виших позива: тако је свом великом душом што је има утонула у религију социјално етичких дужности, свим животом који има уронила у религију активитета једног животодавнога. Уз уверење о вредности живота уопште, о големој потреби баш њена живота напосе сада, као да се развио у ње неки нови орган, неко ново чуло за схватање ситуације, за реакцију на свануле исполинске моралне сукобе. И у томе лудоме расипању себе, махнитоме жртвовању себе у службу вишим вредностима изнад рођених снага, лежи величина хероизма индивидуалитета материног, али и трагика тог пасивног хероизма који у својој пасивности хоће да буде активан. То даје хероизму томе карактер хероизма највећег стила.

Али, кад јој у крило пане рука синовља, настаје у души њеној преокрет, и нагла перипетија температуре њенога душевнога стања узрокује катастрофу. Гаврани доносе Дамјанову руку и прекидају материно излажење из сфере индивидуализма. И рука изазива у њеној души једну живу резонанцу, пречемерну и преболну, рука разбија окове што су индивидуално сапињали и то даје маха свој ерупцији свих заспалих енергија најдубљих инстиката материнства, свој експанзији ослобођених струја елементарних, примарних афеката материнске љубави. Јер то није само она рука што се неуморно и радосно борила за крст часни и слободу златну, него је то и она рука што је у топлој крилу мајчиному расла и драгу мајку благодарно грлила и миловала. Ту она тежња за бесконачним утоњавањем у каузалност социјалног малакше, и јакост до сад непоколебљиве воље и несломивог срца у мајке Српкиње пада. И мајка, пре сва организована од живог актуелног осећања, од воље силне као правда и дубоке као разлог човечанства, сва од савесности социјалне, или да, место филозофског, употребимо поетски говор, сва од елана једног неодољивог, више него херојског, од елана горе да се звезда убере, од гесте сва титанске, више него прометејске огњеносне - клоне сада као росно цвеће под мразом студеним. И до сад горда као гранитна пирамида, непобедна као тајанствена каква градина, сад се осећа срушена, обурвана: у крилу јој кост од кости, крв од крви њене; и душу јој прелије тешки талас бола непремучнога; па и онако већ пренапете жице њеног срца забрује тужном, претужном аријом срцекидног бола за погинулом срећом, аријом неизјадних јада због изгубљеног смисла: та драга рука, још нежалењена, дошла с нежалењеног, несахрањеног тела; пуца јој пред очима минулост среће да је

била мајка моћних деветоро Југовића и љуба хероја Југа Богдана, којих више у животу нема, који на разбојишту леже несахрањени, неоплакани. И увиђа један непреплов, непрелазност бездана једног страшног, сазнаје недоборивост своје борбе. И на кулминацији страдања, на зениту бола кад је заболи у све атоме што нема више оних у које би прелила сву ту гранулу љубав, кад нема оних које би огрејала гранулим, васкрслим сунцима бескрајних милости — налази одушка, избављености неке од свих тих непреплова, бездана, недобора, налази спасења неког у бесеђењу тихом са дна душе, у бесеђењу последњих тренутака када срце пуца:

„Моја руко, зелена јабуко!
Гдје си расла, гдје л' си устргнута!
А расла си на криоцу моме,
Устргнута на Косову равном!”
Ессе mater!

Индивидуалноосећање, пробуђено донеском руке Дамјанове, венчаним прстеном на руци (како вешто одабран символ да изазове најзлатније успомене, најлепше представе о најдражим часовима и најинтимнијим радостима из прошлости!) потисне социјално, и пребол поразно делује на и онако физиолошки изнемогли материн организам, па песник тачним и ако непоетским изразом каже: надула се па се и распаде.

Како је кратко, па ипак својом јакошћу израза, како је просто, па опет никад неизречном лепотом, свом енергијом класичне пластике изречен у матерним последњим речима, у овој голој, високо лирској, чемерној, прекрасној апострофи, изречен сав индивидуални роман или, боље, сва индивидуална биографија сретне родиле, племените мајке и, на послетку, сва трагика високонамерне удовице!

Осим тога, ту се дира у вечну сфингу, у вечно питање човеково: питање судбине света и људскога живота. У којој је колективној поетској уметности на такав начин и тако дивном симболиком приказана најтрагичнија ствар: умирање светова, цветање и већење земаља и звезда, њихово утоњавање и ишчезавање у трептећим безданима свемирских океана, и последња судбина прометејских, икарских и марковских човечанстава што их оне рађају и што их, на крају свега, поред свих пурпура њихових бескрајних чежња, чека, као руку Дамјанову крило материно, вечни мир и покој у крилу Свемајке Земље.

С друге стране проматрано, решава се то питање мелиористички. Поглед на живот и смрт, конкретисан мајком Југовића, то је поглед мелиористички. Мелиоризам, то је оно чиме се карактерише

фундаментална, примарна тежња филозофије живота у народној нашој песми. Живот, то је рад, то је цветање, то је сунцовање: не живети само да се живи, него живот сматрати као средство за неку вишу сврху; животну енергију треба са смислом утрошити; па онда, кад се примакне време полагања у оне крајеве где асфодели цвату, растанак са земним животом неће бити везан за осећање болова, јер неће бити сличан јаловом свршетку смокве која се сече што плода не доноси, него ће благо нестајати у пријатном горењу као сунце кад за гору запада у преливању сјајних боја; као животворно сунце, што је преко дана облагородило мирисаво цвеће, равна поља, високе горе, сребропене реке, широка мора, божанствене зракове, недокучива безмерја. Мајка Југовића умире земним животом да, с Југом Богданом и синовима, у ставу Богородице вечито престолује у души народној, и, као принцип снаге и живота, као принцип морала, да буде побуда, мотор прегнућа, да буде врело за духовну окрепу, и калем за оплемењивање и појачавање слабих душа.

Филозофија Косова - то је филозофија феникс-птице, филозофија Голготе, подигнута од опште вредности до народне специфичне. Даље, филозофија високо културна, етика ведрa, несебична, пунолетна; исто толико национална колико човечанска; етнолошка, али са свим потребним условима, са етикетом да залази у свечовечанску, да једном новом, свежом бојом обогати палету светске душе. Јер, народно наше искуство показује од колике је вредности мучеништво и бол у моделисању нашег националног живота, а то је такве ноте да може бити врлина и у дизању линије свеживота, врлина у стилизовању светске, екуменске душе, снага у економији духована свега културнога света.

(Преузето из истоимене књиге, *Издање Српској академској друштва Њеиош из Зајреба*, Загреб, 1914)

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

Влајко ЋУЛАФИЋ

Влајко Тулафић је рођен 18. јануара 1957. године у Горњим Лугама, код Андријевице. Завршио је Беранску гимназију и дипломирао на Филолошком факултету (група за општу књижевност и теорију књижевности) у Београду.

Објавио је поетске књиге: *Проклеије* (1995), *О, Јове, реци* (2000), *Узлавница* (2002), *Доба без јеванђеља* (2004), *Ушва златоокрила* (2007), *Небеска шашија* (2008), као и збирке афоризама: *Зечји шпрн* (2000) и *Пилошина* (2002).

Изабране пјесме и поеме, под насловом *Доба без јеванђеља*, објавио је 2005. године.

Добитник је награде „Вуко Безаревић“, за сатиричну причу, 2007. године, и награде „Бошко Пушоњић“, Удружења новинара Црне Горе, за најбољу репортажу, такође 2007. године.

Ради у Радио Беранама. Главни је и одговорни уредник *Свевића*, листа Епархије Будимљанско-никшићке. Члан је Удружења новинара, и Удружења књижевника Црне Горе.

ДОБА БЕЗ ЈЕВАНЂЕЉА

(одломак из поеме)

1.

Покољења се нижу, о, Саваоте, нова,
А ништа се не преноси с кољена на кољено.
Свако је почетник, и родоначелник, свој
(Без поријекла, без родослова).
Поричу дјело Твоје, глас заглушују, Твој.
Затиру отиске Царева и Сеоба,
Затиру све што руком, њиховом, није обиљежено.

А благовјести ниоткуд, наду, макар, да пружи,
Нит гласа анђеоског, с поруком Твојом, Оче.
Навиру мутне воде, падају слане и иње.
Снови кошмарни, само, испуњавају ноћи,
Само страх кружи, Творче:
Из утробе ће матерње
(Из епрувете, све чешће) наказа на свијет доћи,
А од Духа Светога ништа се не зачиње.

УТВА ЗЛАТОКРИЛА

(Мајисџирале)

У доба ово срамно, доба лажи и силе,
Таворе Срби: нишчи, распети, расијани...
Вјекови се збирају, кроз њих, страдални цвиле,
Ад зинуо, и ала – режи на свакој страни.

Златни се распада вез на повељама царским,
Лебди пепео Свеца, мрзну се капи мира,
А рђа попала по штитовима себарским,
Точи, умјесто вина, љут оцат из кондира.

Одлазе, јатима, ждралови у маглу сиву,
Крици остају, само, у празним гнијездима,
Руке преља грче се, смршене у плетиву,

Извори бистри сахну, жедних све мање има,
Лук и стријелу држи, и затеже тетиву,
Аждаја – нишани душу нам на небесима.

О, ЈОВЕ, РЕЦИ
(Одломак из поеме)

8.
Кад нас сјетују, разни
(У гријех, наш, убјеђују),
И кажу да охоли смо,
Пред Богом, осiooni,
Па пркос, наш, препознају
И у пчелињем зују,
Кад мржња у њима буја,
Зато што нисмо – Они,

Кад нећемо да будемо други,
У ствари – нико,
А казну примамо сваку,
Ћутке, као мелем на рану,
И не узвраћамо на злобу,
Никад, ничим, и ником,
И радујемо се, с лободом у устима,
У патњи, сваком дану,

Кад нам све путеве раскопају
И у благо увале,
И два ока нам у глави,
Преко носа, заваде,
Вапаји, наши кад су –
Једино чиме се сладе,
А чун нам гурају, крхки, к пучини,
Све даље од обале,

Док нас прождиру буре,
Уз њихов грохотан смијех,

Кад нам је и смрт, наша,
Неопростиви гријех,
Кад су нам разорена знамења,
И пореци,
Чиме да удовољимо, још, Свевишњем,
О, Јове, реци?!

ГОРГОНА

Кад се слеже Тука и Манцука,
Да те сажди, раздробљени доме,
Рече Лазар (а тица закука):
- *Цар воледе царстџу небескоме.*

Небескоме царству цар воледе,
И с Косова у небо се вину,
За њим Србљи и дан-данас греде,
А царство им земно – у нигдину.

Отишла им земља у содоме,
Чавке очи витезима кљују,
Акрепи им вита ребра ломе,
И комаде по пучини бљују.

Међу се се хоће да ѿморе
(А ка небу граби брат за братом),
Царске им је запосјела дворе,
Она што је, с пререзаним вратом,

Крвљу својом заразила мора,
А пустиње змијским накотима,
Па изишла из Хадових двора,
И обрела, стравна, међу њима,

Те претреса олтаре и душе,
И шета им кроз златне одаје,
Један другог док држе за гуше,
С исуканим ножем, из потаје.

НЕБЕСКА ТАПИЈА
(Одломци из поеме)

Слушам вас, одавно,
Слушам вас, непрестано,
Одзвања глас ваш, силни, у слуху вјекова мојих,
И гледа, одавно,
Гледа вас, непрестано,
Око вјекова мојих,
Око недремано,
И око с фреске, са зида Грачанице,
Симонидино око ископано,
Док телалите: ташти, надмени, упарађени...
Како ће туђа да буде (и други да је посвоји),
Та земља у којој је све моје,
И сви моји,
И мртви и нерођени,
Земља на којој сам, једино пред Богом, падао ничице,
И којом, једино Он, господарио је.

.....

Кажеш, да узећеш ми све то, слушам ти глас пријетећи,
И видим: башкариш се, већ, иза граничне жице,
И мислиш да спржио си све, моје, у мојој Пећи,
И искапио воду из Лаба и Ситнице,
И прогнао ме голог, с голеша и Чечана,
Са јеванђеља, мога, стргао корице,
Здимио тапије, и књиге инџијеле,
Оглувио ме за звона Љевишке и Грачанице,
Обездушио за Душанове Свете Архангеле,
И Патријаршију крај брзе Бистрице,
Заклонио олтаре Бањске и Дечана,
И мислиш: све је у хљебу, у класу пшенице зреле,
И, тиме обезумљен, алачеш, са свих страна,
А, запосједнеш ли, ту земљу, моју, свету,
Остаћеш гладне душе (ничим је заситит' нећеш),
И носићеш је, празну, носићеш је проклету
Отетим хљебом, и вином, за моје причешће.

.....

Не знаш: обезнањен вршљањем по свемиру,
Заглибљен у пороке (ала ти, у срцу, урла,
Зијева на туђе благо, и све би да прогута),
Да сам и у водама што, тамо, извиру, и увиру,
Да ми је у вину – крв, да ми је у класју – душа,
И глас, у гласу сојке, и у олтару, са дна
Вјере моје, молитве, и заклетве, и бунтовања
Сва, моја, одатле да су, и, моја, мирбожања,
И да сам и у млијеку што се у штругљи груша,
У смоници, спеченој у циглу и ћерамиду,
У црву што сврдла под кором церовог пања,
У кречу, у малтеру – у сваком кућном зиду,
У софри, и хљебу што се на софри мрви,
У пласту сијена, под којим се грчи миш,
У свему, у свему што мислиш да поклониш,
Мисао пулсира, моја, и врело, моје, крви,
Срасли су са том Земљом, у бусен, у квргу руде,
Ти ништа, своје, не можеш да јој даш, да буде
Питома, јер је газиш дивље, корак ти је насилан,
За њу нијеси син, за њу си курвин копиљан,
Кидисаће на тебе, из мојих гробова црви.

.....

Слушам их, одавно,
Слушам их, непрестано,
Одзвања глас њин, силни, у слуху вјекова мојих,
И гледа их, одавно,
Гледа их, непрестано,
Око вјекова мојих,
Око недремано,
Гледам их, нетремице, с висова Проклетија,
И слушам, и гледам, и питам – док оргија,
У моме царском двору, разуздана ордија,
И слави дар, уз ватру, на коју, слуђено, баца
Крстове освештане, моје, и иконе светаца,
И слади се, подригла, комађем живог меса,
Зар тако да ми узму Косово и Метохију,
Кад све што имам тамо – власништво је небеса,
И на све то имам небеску тапију,

Једино је ја могу саждити, и одрећи се
Печата, да на тој земљи – немам од Бога исе,
Па, ако то учиним, ако дар од Неба сатрем,
Господе, нека ме нема, све моје нак се затре!

Беране, 6-11 јул 2007. године

ФРУЛА И ПЛАЧ
СВЕТОГ ВЛАДИКЕ НИКОЛАЈА

Владика Николај, Охридски и Жички,
Онај Златоусти пастир српског рода,
Којега су нашли, како лежи – нички,
У својој келији, мртав, насред пода,

С раном на потиљку, с главом – ка прозору,
И са бројаницом, у ноћној пицами,
Дуго је, ноћима, пред посљедњу зору,
Свирао у фрулу, старац, у осами.

Владимир Мајевски свједочи о томе,
И о акордима чобанских пјесама,
Што је извијао, Он, кога си, Доче,
Натјерао да их залива сузама:

Дубљим од онога океана – преко
Чијих је обала, одлучен, странствовао,
Гласнијим од оног што је, уман, реко,
Теби, роде српски, - стадо Исусово.

Ал то Јагње, што си одбила од сисе
(Мајко, земљо српска, јеси ли маћеха?!),
Не нагна: да за те, вјечно, не моли се,
И не узме на се – сноп и твог гријеха.

И сад, кад зацвили вјетар – кроз шуме ти,
И плусак те заспе, с неба мргоднога,
Свира ли, то, можда, и плаче ли – Свети,
За те, пред престолом - Цара Небескога!?

ИДЕШ ЛИ, РОДЕ

Преко змијања и коловрата,
Кроз мећаве и непроходе,
Док се, сустао, за маглу хватам,
Чујем однекуд: *Идеш ли, роде?*

Гласка ли ми се, то, стари Реља,
Из оне твоје жалобне приче,
Кроз коју се род, наш, сав, кобеља,
Или ме ти, Петре, несрећниче,

Дозиваш – слутњама распамећен,
Док ћутим, затечен у недоба,
У смету, што га насу стољеће
Које преко твога мину гроба,

И запријечи нам све проходе.
Одасвуд неко запомаже,
Одасвуд чујем: *Идеш ли, роде?*
А, нит могу, нит знам - шта да кажем:

Идем ли, не идем... живи јесмо л',
И ја, и род мој? Који је вака?
Реци, помрчино, бар ти: гдје смо? –
Док у те бленем, нијем и сакат.

БЕЛЕТРИСТИКА

БЕЛЕТИСТИКА

Никола Маловић:
ИЗЛОЖБА ФОТОГРАФИЈА

Миодраг Ћупић:
ПОЕЗИЈА

Славо Стојковић:
ЧУВАРКУЋА

Стојанка Радевић Петковић:
ПОЕЗИЈА

Драгиша Калезић:
ТО НИЈЕ НИКАКВО ЧУДО

Војислав Т. Караџић:
ПОЕЗИЈА

Никола МАЛОВИЋ

ИЗЛОЖБА ФОТОГРАФИЈА

Много ме коштала моја нова изложба.

Сад, да ли сам самостално излагао фотографије 86 или 88 пута, не знам, јер сам се неких одрекао, као на примјер изложбе „Бока Которска и Црна Гора“ из политичких разлога, и „Мириша мора“ из еколошких разлога...

Каријеру сам започео средином минулог вијека, тако што сам радосне туристе усликавао поред магарца изнајмљеног у те сврхе. Црно-бијели се посао потом разиграо по свим бојама спектра, и донио ми не само могућност да закупим локал у Старом граду – по дефолту прескупи – него и то да други посад раде за мене. Дјеце, нажалост, нисам имао, па да бих могао претпостављеног сина да вучем за уши као оно туристи што су годинама једног магарца Добрила, укопаног, имаће томе тридесетак година. Него сам шегрте потезао све до једног и негодовао: - Магарче, ниси добро дозирао растварач и фиксир! Како мислиш да слика буде савршена!?

До поплаве дигиталних времена стигао сам да стекнем ланац фото-радњи, и у свакој радњи најбољег од свих некадашњих калфа, што ће рећи мајстора. Коначно сам се, крајем минулог вијека, ја могао да посветим јединој љубави. Умјетничкој фотографији.

О изложби „Моја жена“ писали су 1999. сви медији. Колико се то од бомби могло да у јавности чује, разумије се, премда је посљедња фотографија приказивала моју супругу гдје с гајгеровим бројачем читава 66 пута већу радиоактивност од нормалне, након 333. бомбардовања заливског рта Арза, онда када је током кампање „Милосрдни анђео“ пројектилима с осиромашеним уранијумом чашћена медитеранска честица наше земље. Прва фотографија из серијала „Моја жена“ приказује црно-бијелу моју супругу како се огледа у пречистом мору. На тој се слици, фоторефлексијом, јасно види букет најплодније медитеранске шкољке из плићака, Мутилус галлопровинциалис, у предјелу жениног стомака. Та је фотографија,

показало се, била више ујетнички симболична неголи пророчка.

Најновија изложба, рекох ли, много ме коштала.

Под окриљем ноћи тако су ме пребили, начисто поломили, док сам на мрачном паркингу откључавао кола, безболкама и шпицевима службених цокула, да данас једва ходам. Срећом па ми страначки југендовци нису поломили језик. Прсте јесу, те молим да ми се опрости ако би се у причи пуној слика и нашла каква словна грешка.

Изложбу с које сам изашао, медијски усликаван све у 16, насловио сам „Метри квадратни“. Била је то серија од 1001 фотографије с бокељском тематиком. Изложба је третирала феномен ужурбане и ничим оправдане продаје српске обалне медитеранске *земље* странцима, почев од јутарње једне разјапљене вилице херцеговског рибара у тренутку када је, запрепаштен, он у другом плану, видио да је на сучелишном полуострву, преко ноћи, готово почићен, освануо големи простор, хиљаде квадрата пута хиљаде квадрата.

На мјесту гдје је до јуче била зелена приморска шума, макија, сада је све било голо, спремно за градњу. Просторни план није постојао, па су се тајкуни и могли да разигравају.

Остале фотографије из серијала приказују конкретне људе, Љуба, Марка, Божа, Гојка..., како *на шерену*, за ситне новце моторним пилама припремају земљиште. Усликао сам Љуба с три прста на челу како се крсти прије атака на цијелу шуму ловора; Марка, радника, како с обје шаке према небу слуги високоградњу и напредак; Божа, гдје марендује сендвич са сиром, мортаделом и полулитарским пивом; Гојка, с леђа, како мокри уз храст који намјерава да поштеди, јер му је речено да би такви хлад могао да се нађе згодан поред претпостављене виле, по пројекту изграђене тик, неким енглеским или руско-јеврејским парама...

На серијалу фотографија виде се мјештани, Бокељи. Неке у црно одјевене старемајке плачу и у објектив казују, премда се не чује: - Ко је био метар до мора, сада тражи спаса километар узбрдо. Селимо се, мили. Повлачимо се *нагоре*.

Фотографије надаље приказују сасушену љетњу траву, из обијести поломљена галебичина јаја, прегажене блаворе, гомиле

расутог ПВЦ ђубрета, спарушене кондоме, огребане допуне, људски и животињски измет. Ето на изложби и црно-бијелог багеристе Миомира, који пробија пут до забачених заселака. На портретској фотографији мисли да је ред смијешти се слици свеопште распродаје земље. У устима му ријетки зуби и поодмакли гингивитис. Иза Миомировог *смајла* у првом плану, види се залазак сунца од милион долара...

На фотографији бр. 88 посјетиоци Изложбе гуркали су се лактовима. Опазили су раднике оба пола друштвене фирме „Плантажа – Камено“, чак и неке сроднике, како у колони ступају козјом стазом на путу за Видиоково, да би тамо, током радног времена, кулучили на посједу првака са изборне локалне листе. Фото-деталј ручног сата једног од радника „Плантажа“ сједочи да се све збило током радног времена. Сказаљке су се сложиле у минут до 12, на начин да се прекопута Залива виде запуштене Плантаже на Каменом.

Објективом сам ушао, плативши масно, у виле енглеских и ирских земљишњих велепосједника, у предсезони, док власници нису били ту. Гориле из обезбјеђења имале су само један захтјев, да им на фотографијама замути лице, а позе које су предузимали са студенткињама локалних факултета, слободно да користим. На изложби се највећа гужва свјетине сабирала око управо овог дијела фото-серијала наше свакодневице. Једна је мала, и на фотографији, имала препознатљиви младеж. Чуо сам сашаптавања по којима се наводно спознало чија је презименом та малољетна кћи. Нико није опазио да су актери водили љубав на кревету од маслиновог дрвета. А маслиново је дрво законом забрањено да се користи у фурнитурне сврхе. Намјештај од маслиновог дрвета недопустив је луксуз.

Финална серија слика приказује потписе челника који су омогућили да се за будућност распрода сва земља. Ако ништа друго, ти су ми потписи дошли главе. Под окриљем ноћи тако су ме пребили док сам на мрачном паркингу, по свршетку изложбе откључавао кола, начисто поломили, безболкама и шпицевима службених цокула, да данас једва ходам. Срећом па ми страначки југендовци нису поломили језик. Прсте јесу, те молим да ми се опрости ако би се у причи и нашла каква словна грешка.

Хоћу ли и даље да сликам свијет око себе?, питали су ме у превијалишту. И на улици су, многи, неки злурадо, неки искрено.

Наравно да хоћу, казивао сам. Дјеце немам да бих због њих морао да правим било каква уступак у вези са истином. Истина је ова, да има нешто труло у држави данаске. Много тога што кроз фотообјектив видим, не ваља.

Туристичке мотиве, на којима је све бајно, одавно сам престао да опајам. Из гнушања. Данас не бих потписао *цамп-панораму*, млијечнобијелу фотографију идиличне плаже на којој се види тек неколико срећних купача. Јер су такве слике увијек лажне. У сезони, наиме, све ври. Далеко од тога да је купач од купача пристојно удаљен. Летује се под условима недостојним дјетета и човјека. Људи се бију за метар пешкиром освојеног пијеска. Простора је мало. Пренасељени смо. Више је људи од дрвећа. Од птица и цвјетова.

Стекли су се услови – политичком фразом каже ли се – да данас умјетничка фотографија не може да опстане. Свеједно, ја и даље држим фото-час.

Миодраг ЋУПИЋ

ГОРОЦВЕТ

Мирисала си свим мирисима трава,
зеленико, зимзелену и зеленкадо моја,
зимолисте зимни што испод снега спава,
горобиљем горним одисала је младост твоја.

Била си планински здравиш, дивљи глог и горно цвеће,
јаглика, каћун, висисаба и љубичица нежна,
милоглед и трноружица били су део наше среће –
док су се смењивали пролећни лахор и олуја снежна.

Наслађивала си се свиме што угођај нуди,
плела живописне венце од сваковрсног биља,
тражила чудесну траву која заштиту пружа,
па кад је нађеш – плакала од среће и од миља.

Била си мирисни и усправни гороцвет
којим си китила наше радости и наше чемерне дане,
ал' однесе те опаки вјетар и потамне свет;
да л' ће у неко доба нова зора да сване?

ЈА, ВЕТАР И ПАС

Цвилимо ветар, пас и ја кроз ноћ позну
а побледеле звезде на космичкој цвокоћу студи,
хоћемо ли издржати ову ноћ грозну
или ће нас заобићи овај очај луди?

Пас искренуо ћушу навише а у оку му љеска луна,
невидљив ветар ветрицу давну призива своју,
а ја кроз снеговиту ноћ бројим небеска бела руна
и предајем се, стар, свом неспокоју.

Опустелим просторима наш цвилеж одзвања,
ослушкују га небеса и смрзнута васиона,
ал' помоћи нам нема док топлина дана
не огласи своја утихнула звона.

Ноћ се отегла, дуга, пуста и спора,
невидљива рука диригента знак даје,
у сложном трију ветар, пас и ја
братски јецамо, уз смрзнуте уздисаје.

О, МЛАДОСТИ

Враћате ми се лица избледела,
детињи снови и безбрижни дани,
младост и њена свитања бела,
тренуци кроз сито душе просејани.

Цветају пролећа, злаћане јесени руде,
блешти заносна белина ноћи снежних,
летњи разбуктали жар врелине буди,
наступа време сањарија нежних.

Постајем поново дечак загладан у далеке видике
иза којих се крије срећа неизмерна,
призивам у мислима избледеле слике,
јутарња свитања и сањарења вечерња.

Дозивам те, посустао, о младости,
да вратиш лепоту која је цвала у мени,
очекујућ твоје негдашње милости
и да ми вратиш избледеле сени.

ДАЛЕКО СУ АНГЛЕТЕРИ

Невид-госпа, црна госпа
уз прозор ми стално чучи
па ме прати и стражари,
понор без дна у њој хучи.

безрука је, безуба је,
без очију и без гласа
а иза ње црна река
без обала и таласа.

Нити прети нит' се смеје,
нит' ликује нити пева,
из уста јој црн снег веје
док пакао у њој сева.

Бежи, госпо, црна госпо,
мени јоште време није
узела си што си хтела
ороз мрачни расплет крије.

Повуци се и нестани,
дах ледени преусмери,
урони у таму своју –
далеко су англетери.

У ЦЕВИ МЕТАК ЗРИ

Костреши се ноћ ноћевна,
излегли се ноћодави,
разлегла се песма сневна –
то црна смрт нешто слави.

Зинули су сви понори,
засвиткале безданице,
а ветар се с Врагом бори,
не помаља ни дан лице.

Смех ми – моћни чудотворац
из дубина црних ври,
на столу ми белокорац
и у њему метак зри.

Ноћ ноћевна ноћевита
своју црну песму снива,
равнодушна и не пита
шта се са мношћем збива.

ПОДИГНУТА ЧАША

Уз ручак сам ти стално наздрављао
и, дижући чашу, говорио: «Гледај ме у очи!»
При том сам ти топле пољупце слао –
за време добрих и горких дана и ноћи.

Дизао сам чашу и док си се лечила у болници,
преко мобилног понављао оне исте речи,
а у галви су ми одзвањали немушти крици –
слутећи да Хипократово племе не може да те излечи.

Ових дана и месеци, најмање једанпут дневно
подигнем чашу према твојој фотографији на зиду
и понављам оне речи нежно, али гневно,
док ми се твој лик губи у замагљеном виду.

«Гледај ме у очи!» - постало је навика моја,
а ти загледана у даљину не чујеш ове речи,
у морним просторима мога неспокоја
подигнута чаша болне ране лечи.

НЕБЕСКА ТРИБИНА

Ја нисам песник, ал' све бих дао на овом свету
да ми испод пера запевају детињство и младост моја,
давне године, рана туга, сета док гледам ждралове у лету,
и све оно што се збивало у часовима радости и неспокоја.

Да проговори просута бела месечина давних лета,
зацвиле зимски ветрови и вејавица ноћи снежних,
да зароморе и поплачу јесење кише, благе као сета,
да забруји узаврела, чежњива крв пролећа нежних.

Да засвитају видици и давни далеки непочин-пути,
завоне негдашње жеље, надања, затрепере слике избледеле,
једном заувек из крви да ишчезну очај и бол љути,
и да одсањам за крај жељену срећу и неоткривене пределе.

Ал' остарео сам, подрхтава ми перо у руци,
потамнеле су наде, затворили се путеи, згасли видици,
из нигдине, из моје крви, ниоткуд, допиру немушти јауци –
то живота промашеног одзвањају све утишанији крици.

Ја нисам песник, али се надам, ил' ми се тако чини,
да ћу написати песму коју нико никад испевао није,
и изговорити је на посебном месту, на небеској трибини –
осећам: тешки, подмукли чекић у грудима ми жестоко бије.

У ПОСТЕЉИ ЋЕ ДА СЕ МРЕ (2)

Мислио сам: умрећу поред неког грма, неке реке,
да ме закопају испод зеленог бусена, негде уз кућицу мрава,
стрепо сам да не умрем у постељи, па да ме испрате уз лелеке,
да међу четири цементна зида почине моја глава.

Ал' нека буде што ће бити: гром срца или ороз мрачни,
нећу бити сам – биће ми топлије поред Горофиљке моје,
гаси се полако светлост, трну путеви зрачни,
и наша тела умрла и душе наше заувек ће да се споје.

ЧУВАРКУЋА

“Постоји неколико начина да се човјек не роди.
Један од њих је да се врати у родни крај”
(Милан Милишић: “Унутрашње ствари”)

Одјекнуо је хитац и Мирослав се бацио на земљу. Стена повише њега се распрснула и ваздух је испунио мирис сагорелог кречњака. Прислонио је лице на земљу. Влажна и млака, испаравала је на пролећном сунцу. Узнемирене мушице су заиграле а птице прхнуле из жбуња. Један мрав се зауставио на каменој стени и подигао ситну црну главу. Двоумио се да ли да настави пут или да се врати у маховином обрасли отвор у камену.

Начас му се све учинило нестварно, али чињенице су биле готово опипљиве: пролећно сунчано преподне, обала поред мора, пуцањ и камен који се распрскава, сув мирис кречњачког праха у ноздрвама.

Подигао је главу и угледао човека. Клечао је на коленима држећи полуаутоматску пушку. Био је одевен у пепељасто жуту маскирну униформу. Исту такву боју имале су човекове очи, трепавице, обрве, длаке на необријаном лицу и коса. Широки опасач сирово-жуте боје придржавао му је набрекли стомак. Могао је да има четрдесет, можда и неку годину више.

У прорезу ревера блузе блистао је јарко црвени каранфил.

- Лези!

Поново је уронио лице у земљу. Осећао је свраб у трепавицама и ноздрвама. Оне силне мушице лепиле су му се по лицу и челу. Мора да их је привлачио мирис зноја.

Човек у униформи је одложио пушку и кренуо према њему ослањајући се на руке у изношеним жуто белим заштитним рукавицама. Остатак тела вукао је за собом. Ноге су се завршавале на коленима, заштићеним наглавцима од грубо плетене домаће вуне.

- Шта тражиш овде?

Застао је часак и вратио се, бауљајући, по пушку. Окачио је о раме.

- Овде сам рођен. Дуго ме није било.

Чупавом подлактицом обрисао је чело, сео на шљунак и поново одложио пушку. Уста је држао полуотворена као да му је зачепљен нос.

- Морам да размишљам. После ми пуца глава. Верујеш ли у Бога?

- Верујем.

- Онда ћемо у цркву... Устани, шта чекаш!

Чуо је како се ситно камење иза њега котрља, али није хтео да се окрене. Бојао се да угледа човека који се за њим пузајући вукао на рукама и патрљцима ногу.

Гледао је руинирану и опљачкану цркву. Којем је свецу била посвећена?

Тридесетак метара западно од цркве блистала је нова бела кућа са исто тако белим терасама, сводовима и кровом од крваво црвених црепова. На угловима бетонске терасе блештале су пластичне фигуре лавова у природној величини. Њихова бела тела, разјапљена уста и гриве личила су на заборављене играчке голијата. Цео предео био је блиставо чист, као реклама за детергент.

- Ја све ово овде чувам од таквих као што си ти - рекао је човек у маскирној униформи. - А живим тамо.

Усправио се на патрљке ногу и показао бараку од наслаганих сивих бетонских блокова покривену таласастим салонитом. На више места поред зидова бараке расла је чуваркућа, зељаста биљка сочних листова са зеленим цвастима који тек што се нису отворили. Каранфил с десетак црвених цветова подсећао је на заборављени букет.

Врховима кажипрста обе руке човек је притискао слепоочнице, ћутао неколико часака и онда се, с пушком око врата, вешто скотрљао низбрдо према оној својој кућици.

Мирослав је остао на узвишици, испод тамнозеленог чемпреса с наранџастим сувим врхом од удара грома. Црква је била мала, не већа од шест-седам квадратних метара. На каменој трпези у полукружном олтарском делу лежало је неколико мањих каменова, вероватно палих са некадашње таванице. Ткиво трулих греда од иконостаса распадало се на поду. Све је било засуто отпацама белог малтера и кречњачком прашином. По зидовима су се могли уочити трагови плаве и жуте боје на ољуштеним фрескама чију старост није могао одредити.

У празној дупљи црквеног торња мала црна птица је кљуном ударала по ластавичијем гнезду. Чиопа, ајкула ваздуха, како су је чешће звали. Поистовећивали су је с ластом, некад с детлићем, чак

и врапцем, а по ситним неделима које је чинила и са кукавицом. Разбијала је туђа гнезда и у њих полагала јаја. За разлику од кукавице лежала је на својим јајима иако у туђој кући.

Човек у маскирној униформи враћао се носећи канап. Ослањао се на руке, одмахивао главом, помицао усне и о нечему шапћући размишљао.

- Дошао си да ми правиш проблеме. Хоће човек да посети родни крај. И сад ја треба да му верујем.

- Како те воља.

- Ти мене стално тераш да мислим.

Усправио се на колена, везао му руке на леђа, а други крај канапа учврстио за алку у каменом зиду поред црквених врата.

- Прошетај...

Корачао је колико му је допуштала дужина канапа.

- Не занима те како се ја зovem?

- Кад ћеш да ме пустиш?

- Кад одлучи Спасоје.

- Ко ти је тај Спасоје?

- То сам ја.

Закикотао се грленим смехом. Није крио задовољство оним што је смислио.

- Добро сам се сетио, а? А како тебе зову?

- Мирослав.

Прилазио је магарац са звоном око врата. Кад би старог магарца пустили у шуму да умре само је звук звона подсећао да је још жив. У Боки никада нису убијали старе магарце. Умирала су од старости попут шампионских коња са хиподрома. У слободном простору пратили су их шакали али нису прилазили. Овај је корачао споро и несигурно и није тешко било уочити да је стар.

Мирни предео потресла је снажна експлозија. Авион је летео ниско прилазећи аеродрому Тиват. Спасоје је покрио главу рукама и бацио се на земљу. Магарац је влажном црном губицом мирно прелазио преко бусена свеже траве. Губица је подрхтавала као да се спрема да заплаче. Одмах потом уследио је јаук шакала, дубок и влажан као у народним причама. Плашили су се авиона, а туристе у летњим месецима излуђивали јауцима. Престрављене мајке су на плажама умотавале децу у огромне пешкире и привлачиле их на груди и немоћно гледале око себе.

Магарац је пришао Мирославу, прислонио му губицу на skut црних фармерки и мирисао. Мирослав му је дланом прелазио преко тамних чекиња на леђима распоређеним у знаку крста као захвалност Христу. Није Христ у Јерусалим ујахао ни на коњу ни

на камили него на магарцу, говорили су стари Бокелји.

- Командант ми је нашао посао овде на мору. Чувам Газдину кућу. Ја о томе не волим да причам. Не бих ни теби, али ти си мој заробљеник и сад могу да радим шта ме воља.

Причао је о Сокобањској улици у Београду, изнад Маракане. У инвалидским колицима слушао је како Звездени фудбалери играју утакмицу, није му био потребан транзистор да би пратио резултат, све се збивало само стотинак и нешто више метара ниже. Као да је из свог села дошао на утакмицу и остао пред улазом на трибине, све је било необично, необичније од безуспешних настојања да научи да хода на тврдим протезама, са штакама које је користио само у присуству лекара и док је одлазио до купатила. У Сокобањској је чекао да се негде скраси, све његово било је побијено и спаљено; једног сунчаног јесењег дана су наишли Командант и Газда, сестра у белом наредила му је да хода на протезама ослањајући се на штаке, корачао је тешко, болеле су га ноге и онај део тела испод колена, одсечен и иструнуо ко зна где. Командант му је пришао, упитао га за јединицу којој је припадао, имао је чврст стисак руке, и очи су му биле стиснуте, једва су се виделе између тешких, као од несанице набрекних капака, рекао је да не очајава, ако је изгубио ноге остале су руке, човечанство је напредовало захваљујући људским рукама а не ногама, нешто је шапнуо Газди, потапшао га по рамену, још једном му чврсто сувим длановима стиснуо руку, онда га упознао с Газдом, снажним човеком, очију сличним Командантовим и знатно мекшим стиском руке. Идемо на море, рекао је Газда, у нови живот, одвешћу те тамо за дан-два, све је сређено. Отишли су, а младић са суседног кревета, без руку и с једном целом ногом, рекао му је да треба да буде срећан као срећно дете из Звечанске, какве Звечанске, упитао је, Сокобањска је изнад стадиона Звезде а Звечанска испод стадиона Партизана, махнуо му је руком одлазећи, у томе је разлика, али не само у томе, у Сокобањској је складиште живих ратних отпадака, у Звечанској деца отпала од породице, срећан ти пут на море, Спасоје. Газда је одржао реч, у црни цип Пајеро, оклопљен попут тенка потрпао је њега, протезе, штаке. Замолио је Газду за колица, јевтинија, од алуминијумских цеви и наслоњача од чврстог, ојачаног платна, али Газда је одговорио да мора да вежба ре-ха-би-ли-та-ци-ју или нешто тако слично, био је у праву јер на овој стеновитој обали нема простора ни за каква колица. Поновио је наредбу да не скида протезе и да стално вежба, стално вежба, оставио му је пушку и рекао да пази и чува, да пуца само ако мора. На Мирослава није морао да пуца, рукама би га задавио као птицу, хтео је само да га мало уплаши...

Завукао је десну руку у простор између униформе и вуненог џемпера. Извукао је нож. Сунце је преламало светлост на оштрици. Светлост је била плавичаста. Окретао је нож у руци пратећи ритмичне одблеске сунца на оштрици.

- Газда се жалио Команданту да пуцам на цивилне авионе. Као да сви авиони нису исти, цивилни или војни, свеједно. Газда није био у рату и не зна како је то.

Испружио је руку и показао према врху брежуљка. Стари шакал, сиво-црвене длаке, стајао је на узвишици, мирно, питоמו попут кућног љубимца.

- Чека да умре. Прошле зиме заклали су троје живих магараца.

Мирослав је кренуо према шакалу с рукама на леђима све док му је дужина канапа то дозвољавала. Шакал је окренуо главу, али се није помакао. Спасоје је пришао и ножем одсекао чвор канапа на Мирослављевим рукама. Шакал је замакао у ниску шуму.

Спуштали су се према оној његовој кућици од бетона. Чуло се како се обрушава камење. То се Спасоје вукао натрашке. Снажне руке су му служиле као кочница.

На другој обали црвенели су се кровови у зеленилу вртова. Чамци су лежали на малим плажама, заборављени попут старих сандука за кекс и поврће.

Настојао је да схвати место и положај у свему овоме што је затекао. У Торонто је на препоруку професора физике отишао уочи самог рата на после дипломске студије. Магистрирао је и запослио се у фирми чији се власник није особито трудио да га подстиче на научни рад. Један канадски пријатељ уступио му је своју повратну авионску карту до Дубровника, награду тамошње туристичке агенције.

На аеродром је слетео око попне, а у Новом је све до вечери са терасе готово празног хотела на обали гледао копно преко пута. Осетио је нечију руку на рамену. Еј, како је у Београду, чуо је уобичајену реченицу. Друг из гимназијских дана Чедомир смејао се испод четвртастих бркова. Бријао је размак у корену носа, између густих, неукротивих, црних обрва. Као да је бусен длака пластичном операцијом преместио на горњу усну. Ретко су се дружили у гимназији, још ређе на студијама у Београду. Пију и певају циганске песме, одговорио је. Рат је срушио град али није уништио београдски дух, рекао је Чедомир и упитао колико је бомбардовање оставило у њему трага. Био сам тада далеко, у Канади. Побегло? Отпутовао још деведесете. А, тако, рекао је Чедомир и узео га под руку, тражећи нову тему за причу. Одвео

га је у неонским цевима јако осветљену просторију са огледалима као у берберници. У овој нашој старој посластичарници може да се седне, нешто слатко поједе и на миру поприча. На зиду је у тамно-смеђем оквиру висила увећана црно-бела фотографија Рајка Митића и Стјепана Бобека уочи дербија Звезда - Партизан пре више од пола stoleћа. Није се сећао посластичарнице али фотографију, више пута објављивану у новинама, заувек је упамтио. Овде су некад припремали одличне баклаве и кадаиф, сећаш се? Поручио је за себе три шампите, Мирослав је затражио бозу, али то пиће више нису производили па је узео кока колу. Не, не сећам се, искрено је признао, а Чедомир је рекао да млади људи и одавде одлазе. Халапљиво је гутао шлаг са шампита. Бела пена лепила му се за бркове и Мирослав није могао да се не насмеје. Само се на овом месту може добити права шампита, говорио је Чедомир између залогја. Увек те нешто подсећа на детињство, наставио је да гласно размишља, има ли ичега у тој твојој хладној Канади што личи на ову нашу Боку? Море, одговорио је Мирослав, море превучено тамном патином, ако се тако може рећи. Онда му је испричао о оној повратној авионској карти коју његов канадски пријатељ није могао да уновчи. Овде је све на продају, мислим да су продали и твоје село Енглезима, Русима, Французима, можда и Норвежанима, не могу све да попамтим, свет је нагрнуо у Боку као да је цабе. Кад ћеш добити Нобелову награду за физику, додао је смејући се. А шта ти радиш, упитао је. Ја сам у полицији, слушам Вагнера, рекао је Чедомир. Поменуо си Вагнера? Да, у притвору пуштају Вагнерову музику док туку криминалце. Зашто баш Вагнера? Зато што је гласан. Људи из околине већ су оуглали на мешавину људских и музичких звукова. Не верујем да ће овде ико пожелети да слуша Вагнера. Брисао је беле трагове шампите са бркова. Ујутро бих навратио до родне куће, моћи ћу да изнајмим чамац? Превешће те моји људи, ишао бих с тобом, али имам посла преко главе, овде се слегао сав ратни и поратни олош. Уморан сам, мило ми је што ме се сећаш. Еј, додао је, остани неколико дана. Размислићу. Срећно, рекао је Чедомир и платио рачун.

Сунце је грејало снажно, али без тоpline, као увек у пролеће.

Сео је на белу баштенску столицу испред кућице од бетонских блокова. Учинило му се да се парче канапа на земљи покреће.

- Змија - рекао је и одскочио са столице.

- Не бој се, то је Радојка - рекао је Спасоје и прислонио кажипрст на земљу.

Змија боје влажног канапа застала је и подигла главу.

- Кући - подвикнуо је Спасоје и једнако испруженим кажипрстом показивао према корену каранфила, поред улазних врата. Змија је нешто мирисала или ослушкивала, а онда се увукла у рупу између цементних блокова.

Спасоје се смејао бришући тврдим, испуцалим длановима лице.

- Зна Радојка шта је чека ако уједе недужног човека - говорио је монотоним гласом. - Не би је, мајци, земља ујесен примила. Остала би на површини да се смрзне. Почивај мирно, јер да си дужан ујела би те ова моја чуваркућа, ту помоћи нема... Јеси ли икад сањао змију? Ако ниси, треба да их се чуваш. Људи мрзе змије а да не знају зашто. Оне су мирне и пазе свој посао, иду својим путем, а то људима смета. Понекад легнем на земљу и пустим да ме сунце греје. Радојка допузи до мене, савије се у клупко, подигне главу у знак поздрава и сама се препусти дремежу. Лежимо једно поред другог на сунцу и спавамо. Лажу они који кажу да се и сунце радује кад човек убије змију. То су измислили опаки људи, људи без снова. Змијског уједа треба да се плаше они који је никада нису сањали. Могли би да умру, ако их уједе отровница. Чуваркуће су доброћудне и безазлене, спавају поред беба у колевци и деле с њима млеко. О чуваркући ни мислити не треба ружно, још мање говорити, а ако је неко од укућана убије, умреће. Човек је змији пријатељ као и змија њему. Умеју и да се играју понекад, човек често отме плен змији, миша или птицу, па њиме маже овцама и кравама вимена кад отекну. Не треба је дирати док сама не умре, а мртву чуваркућу ако додирнеш мање ћеш се знојити. Кућа која нема змију чуваркућу, нема среће ни напретка. Кошуљицу дај жени, она ће је чувати за лек од женских болести. Никад нисам заспао у сенци храста или бора а да се нисам помокрио на корен далеко од тога места. Неће змија, па ни отровница попут шарке или поскока, да уједе човека који спава, али хоће да му уђе у уста, па ето белаја.

Мирослав се сећао голишавих жена обавијених змијама док играју у кабареу. Да ли пријатељство жене и змије потиче из раја?

Спасоје је ушао у бараку и вратио се с плетивом. Клупко упредених вунених нити и део исплетене чарапе с дугачким иглама положио је на сто.

- Плетем по целу дугу зимску ноћ. Рукавице се брзо троше, наглавке на потколеницама мењам једном недељно. Овде мрак рано пада и понекад се плашим. Не од мрака, од снова се плашим. Узмем плетиво у руке и тако најлакше заспим. Пробуди ме студен и јауци шакала. Има овде свакаквих ноћних гласова, не знаш коме

припадају и одакле долазе. Најтежи су они што долазе изнутра, чујем их у сну и кад се пробудим још трају. Кад чујем јауке шакала, дође ми лакше.

Извукао је цвет каранфила из прореза ревера шарене блузе и помириша га затворених очију.

- Ја родног краја више немам. Никога више немам. Све су побили, заклали, спалили...Осим каранфила. Само сам каранфил затекао поред згаришта родног дома. Хоћеш да ти покажем Газдину кућу?

Вукао га је према оној белој кући са терасама, сводовима и степеништем. Баштенска врата од кованог гвожђа, премазана црном бојом, зашкрипала су док их је отварао. Пели су се уз степенице и зауставили пред масивним дрвеним вратима исте нијансе зелене боје шкура. Пузајући је бауљао по скупоценом ћилиму положеном по поду од пластичне материје светле боје.

Просторија од тридесетак квадратних метара, испуњена тамним комадима тешког, старог и рестаурираног покућства. Поглед му се зауставио на постељи од полисандровине или кедровине. Била је стара више од столећа, столећа и по, можда је на њој спавало и волело се целих пет или шест генерација. Такву постељу памтио је у кући деде по мајци. Дрво су доносили из света бокелски поморци са обала које запљускују таласи топлих мора. Бродски столари су тесали од тог тврдог и племенитог дрвета брачну постељу и делове покућства којима се постепено губио траг, пошто су их кћерке и унукe односиле у нови дом као мираз. Постеља од полисандра или кедра, међутим, увек је остајала у кући и прелазила је са оца на сина оног дана кад се син женио. Уколико син, по правилу најстарији, не би имао деце, постељу је уступао млађем брату. Било је доста таквих постеља у Боки на којима се зачело стотине потомака. Запазио је и комоду, највероватније од ораховине, на којој је лежало десетак старих књига, судећи по тамним корицама, местимично избледелим од влаге, богослужбених. По зидовима је висило десетак једнако старих икона. Задржале су мирис маслиновог уља и угаслих жижака у кандилима. Испред једне, сасвим тамне, није могао да препозна лик свеца, висило је кандило, свеже очишћено, највероватније сребрно. У углу је стајао клавир, таман, бесмислен и непријатан у овом простору, попут мртвачког сандука. Чинило се да сваким својим комадом, изрезбареном розетом и витким, мало закривљеним ногама, високим наслонима седишта и тамном тежином трајања, рестаурирано покућство задржава отпор и презир према свима онима који би ушли у ову просторију.

- Ове иконе - тихо је изговорио Мирослав - некад су

припадале разрушеној цркви?

- Газда је обећао да ће цркву обновити. Иконе је пренео у своју кућу да их сачува. Долазио је и поп, најпре је лепо певао, а после су јели шкампе и пили бело вино. Чисто маслиново уље из манастира Режевићи сипали по куваној риби и блитви.

Мирослав је изишао на терасу.

У бледом плаветнилу неба тукли су се галебови и гавранови. Кидисали су једни на друге, жутим кљуновима откидајући перје, које се расипало и лебдећи спуштало се на лишће жбуња.

- Сад ће се галебови повући, мада су јачи - рекао је.

- Јачи од гавранова?

- Крволочнији... Гавранови бране свој део неба изнад копна.

То је њихово, то галебови знају, можда је неки надобудни гавран надлетео небо изнад мора. И сад се свете. Неће то дуго трајати, галебови ће се повући.

Био је у праву. Галебови су надлетали море а један од гавранова је слетео на врх високог чемпреса испод цркве. Црно перје и светло-жути кљун оцртавали су се на наранџастој боји муњом спаљеног врха чемпреса.

Вратили су се Спасојевој бараци.

Битка на небу била је окончана. Гавран је почивао на врху чемпреса. Она змија, она Спасојева Радојка, поново је измилела из рупе, допузала до Спасоја, подигла главу и загледала се у небо.

Уследио је снажан шум, потом лепет крила. Гавран се стрмоглавио, дограбио Радојку у кљун и летео је на крилима широких готово читав метар преко ниске шуме. Змија се грчевито увијала у спиралу, узалуд, гавран је жутим кљуном стезао врат пет-шест центиметара од искежених уста са ситним белим зубићима.

- Као граната - прошаптао је Спасоје. - Кад чујеш шум, касно је.

Гласно је уздахнуо.

Тишину је пресекао рафал из аутоматског оружја. Мирослав се бацио на земљу. Кожом лица и дланова поново је осећао њену влажну топлину, тонећи као у мајчина недра. Кад је подигао поглед, повише њега стајао је магарац. Влажна црна губица му је подрхтавала. Покушао је да размишља, узалуд.

Попут експлозије огласио се звук мотора. Опрезно је окренуо главу. Испод стене на обали угледао је црвени глисер са двојицом људи у црном. Брзо се удаљавао од обале и остављао, као онај којим се и сам довезао неколико часова раније, узбуркан пенушави траг.

Окренуо се на леђа и затворио очи. Зраци сунца су попут

црвених мрава шетали по капцима.

Није знао колико је остао у том положају. Исти или слични звук глисера постајао је све јачи. Отворио је очи и повише себе поново угледао губицу магарца. Онај шакал на врху брега стрпљиво је чекао. Устао је и загрлио магарца око врата. Звонце се огласило сличним тоном виљушке по танком стаклу чаше.

Бели глисер са плавим попречним линијама пристао је уз обалу испод беле куће. Четворица људи, од којих двојица у полицијским униформама, пели су се уз бетонске степенице. Препознао је Чедомира по обрвама и четвртастим црним брковима.

Чедомир, младић у цивилу и она двојица у униформама стајала су изнад мртвог тела у маскирној униформи. Спасоје је лежао потрбушке, с раширеним рукама и главом у корену жбуна чуваркуће, неприродно кратак, као ископани пањ. Први пут је схватио смрт као чињеницу. Могао је да ме убије, али није, могао је и да ме закоље, али није, могао је и да ме задави оним својим длакавим рукама, али опет није.

Чедомир му је положио руку на раме. Бркови су му стајали на истом месту. Мирослав је начас помислио на беле трагове шампите.

- Ови су дошли однекле и вратили се тамо одакле су кренули - рекао је Чедомир. - А овај овде мора да је видео нешто што није смео да види.

Онај други у цивилу, младић од двадесетак, не више година, извадио је пиштољ, кратко нанишанио и одјекнуо је још један пуцањ. Шакал са врха брега се потресао и пао.

Пиштољ је задржао у спуштеној руци.

- Немој да убије магарца - рекао је Мирослав стегнувши Чедомирову руку.

- Све је под контролом - рекао је, а онда се окренуо момку с пиштољем. - Теби је увек до шенлучења, врати пиштољ тамо где му је место.

Она двојица у полицијским униформама на Спасојево тело навукли су врећу од црног најлона, сличну онима за одлагање смећа. Повукли су патентни затварач, обрисали руке о скутове панталона и припалили цигарете.

Чедомир и Мирослав су се спуштали степеницама према полицијским бело-плавим глисером.

Онај полицајац у цивилу што је пуцао на шакала стајао је на малом пристаништу раскречених ногу и мокрио у море.

Мирослав је гледао расцветалу чуваркућу испред убоге

Спасојеве кућице. Њене јарко црвене цвасти блистале су јаче од каранфила. Није могао да поверује: зелене цвасти су се за само неколико тренутака претворили у грозд јарко-црвеног цвећа.

- Ништа ниси понео са собом? - упитао је Чедомир.

- Ех, торба...

Мирослав је сачекао да уским степеницама промакну полицајци са Спасојевим телом и потрчао према кућици од бетонских блокова. Набијена земља поред каранфила и пупољака чуваркуће била је црвена од крви. Иза врата од неблањаних дасака, протезе с каишевима и штака биле су прислоњене уза зид. Торба је висила о клину заједно с канапом којим су му биле везане руке. Дограбио је торбу и погледао навише. Магарац је стајао на свом месту. Померао је уши. Да се помакао зазвонило би оно звонце. Није се помакао.

Глисер је брзо одмицао према другој обали.

- Са аеродрома Дубровник имаш добре везе за Рим и Франкфурт, - говорио је Чедомир. - А после ти је лако до Торонта.

Стојанка РАДЕНОВИЋ- ПЕТКОВИЋ

ПЕРФОРМАНС

VII

*Поводом годишњице масакра над жешћеоцима,
Србима у Сџаром Гаџку на КиМ, 23.јула 1999.г.
који су извршили Штџари и чијој родбини 23.јула 2007.г.
није било дозвољено да уђали свеће на њихове гробове.*

Не окусисмо погачу од жита
Које пожњели сте тог лета
Не презимисмо зиму
Од летине коју сакуписте

Они што су пожњели вас
Руком која жање ближе
Гладни су сада такође
Иако наситише се ваше крви
Нема жетве на вашем пољу
Ни за кога

Крију се још они што пожњеше
Момчила, Новицу, Милоја,
Слободана, Радована, Јовицу, Божидара,
Станимира Сашу Љубишу Андрију
Миодрага Милована и Николу

Они што испречише се пред
Дрхтавим воштницама поменара
Живе стално у свом мраку
И сунце и месец рањава им зенице
У ваше гробове сахрањен им је дан

Али свеће које ја данас
Палим за вас овим словом
Што се догађа под мојом оловком
Горе стално светло и јарко
Нико никада не може да их угаси.

IX

Моја свеска догађања самоће
 Препуна је
 Час је то вез рукописа смираја
 Час узбуркано море немира

Ослушкујем је
 Изговарам је врло тихо
 Сужавам је и ширим
 Као стару хаљину преправљам је

Али
 Самоћа је глува и гласна
 Ишарана бојама и безбојна
 Поцепана је кошуља наде
 Виси са мојих рамена

Кад год ми неко пожели
 Дobar дан и Бог ти помогао
 Ја одговорим
 Дobar је дан и Бог ми помогао

Самоћу учим спремно напамет
 Сричем је говорим је пишем је
 Али сумњам да је она та која
 Мене сриче говори и пише.

X

Уверавају ме
 То је тај пут који води
 Тамо где желимо да идемо
 Али то је обична ауто карта кажем

Пут којим желимо да идемо
 Уцртан је невидљивим мастилом
 Не заобилази узбрдице и низбрдице
 Не прескаче реке и мора

Пут којим већ дуго ходамо
Кроз годишња доба тишину и буку
Кроз нечије срце свест и поимање
Сами уцртавамо својим корацима
Сутоморе, 2007.

XI

(Свим косовским јунацима данас)

Целе ноћи дували ветрови силници
Ударали бесно у врата мог дома
Лупали у прозорска окна
Кидали све пред собом и урликали
Завиривали под мој кров
Љуљали столетне борове
Питоме воћке и насаде
Кидали чупали бацали и газили
Све што је засадила људска рука

А у свануће нестали нетрагом
Пред ногама мојим и вашим
Много је покиданих маслинових гранчица
Чекају да их понесу бели голубови

Гледам у небо гледате и ви
Али уместо голубова питомих
Тамо још увек круже над нама
Јастребови крагуји и Црни Орлови.

Сутоморе, 31.7.2007.

XII

На лицу мом данас позориште
Оцртана суза око црно и плаво
Црвени осмех је ту а усне
Само наговештавају реч

У непостојећем мизансцену
Тражим одговор од публике
А на сцени тишина
Граја у гледалишту
Ја аплаудирам посетиоцима
Чак и онима који спавају

Иза већ спуштене завесе
Представа Мој Пут
А тај пут је моја мисао.

Сутоморе, 1.8.2007.

XV

Гледам како у баштама привремено
Цветају кринови руже хризантеме
Јер ускоро долази зима
Нестаће све баште

И ласте путују данас безходно
По небу без облачка
Радују се привремено свом повратку
А ускоро ће их позвати путања

И љубав долази привремено
У загрљај у изговорену и неизговорену реч
Долази у сјају и наша ноћ сумње
Постаје савршенство и поредак

Али љубав та
Лако и брзо
Претвори се у опсену тренутка.

Бгд., јуни 2007.

Драгиша КАЛЕЗИЋ

ТО НИЈЕ НИКАКВО ЧУДО

Искреност је чудна роба. Њена тржишна вредност је толико пала у односу на производну, да је бити искрен крајње неисплативо, мада се у неким круговима још увек до ње држи. Исплатива је зато имитација искренности, чак и по веома ниској цени. То, дакако, није никакво чудо. Људи су данас далеко мање одређени оним што је било но оним што се збива на текућој траци. Више су у простору него у времену, а то је знак да вештачки сазревају, некако на брзину... У ствари, они би хтели да нађу замену (надокнаду) у простору за све што су у времену изгубили. А кад се тражи оно што се наћи не може, постоји опасност да се изгуби и оно што се има или се могло имати. Али шта да радимо кад видимо да тако мање-више поступају сви поред нас, да хоће да живе све брже, што боље и са што мање труда. Колико су такав живот слободно изабрали, а колико су у њ угурани по неком логосу мимо властите воље, тешко је рећи. Биће да је и ту истина по средини. Изгубивши давно веру у оностраност, сумњичави у односу на будућност (коју мастодонтски потрошачи садашњости из дана у дан поткрадају), а бивајући и све мање свесни своје веома рељефне прошлости (свога отиска у времену), остала им је дозлабога збркана садашњост. У таквој садашњости, понајпре у оном њеном слоју који им је на дохват руке, они траже пуни смисао постојања (а ту спада и поменута надокнада за поднете и претрпљене губитке) па су стога принуђени да непрестано *муше* и одржавају атмосферу збрке у којој се све, апсолутно све, може купити и продати, како оно што по свом вредносном статусу нема цене, као год и оно што ничему не служи нити има икакве вредности... Етикете на амбалажи углавном не одговарају садржају. Тамо где одговарају четрдесет до педесет посто, реч је дакако о врхунском квалитету, ма што да имамо у виду. Све је измешано као у каквом општем трабуну, а одржава се привид (глазура) рационалности. Свет је преображен у шаролики и пространи театар у ком је престало да буде важно како си одиграо своју улогу са становишта морала, већ да ли ти је пошло за руком да у погледу профитабилности испуниш услове за ваљаног играча. Ако јеси, постоји шанса да купиш ћутање ближњих о својим

несојлуцима. И више од тога – да укњижиш понеки комплимент. А и ниси ђаво да ти је мало.

Постоји и становиште које ово што смо изложили пориче из основа. Према том становишту свет, тј. човек као његов најспорнији припадник, никад није био искренији но сада, јер је најзад схватио да је цео процес отимања из животињског царства и самоуздизања био дубоко погрешан. Разум и морал немају шанси, то данас јавно кажу и они који тајно у то не верују... Најгоре је, међутим, онима који су претерали у еманципацији – за њих овде све мање има места... А по несрећи, њима је и даље стало до тога да иза себе оставе часну успомену. Из перспективе данашњег сагледавања ствари, то је као кад би се повео разговор о светлости звезде која је давно угашена.

Има и оних модерних духова који сеprotиве настојању на искренности у међуљудским односима, истичући да се ни од кога не тражи да иде го улицом. А шта је друго искреност до голотиња душе... Сва врата су отворена, прозори такође – човек је до бола незаштићен, претворен у лаку мету за сваког... И као год што би се они с лепим телом лакше одлучили да скину крпице са себе но они други према којима природа у том погледу није била издашна, тако је лакше бити искрен човеку који је без мрље (или са мало мрља) на души но неком окорелом грешнику. Мада, руку на срце, неугодно је признати и оно у чему нема ни сенке зла, неугодно је у било чему отићи до краја... Извесна доза неискренности је добар заклон који нас штити од другог, ако тај други, евентуално, покаже зле намере – ако му се сврдне да нас приреди за вечеру неком пословном пријатељу.

Искреност је, понављамо чудна и ретка роба.

Војислав Т. КАРАЏИЋ

КАКО КАЗАТ' ВЈЕКОВИМА ДА СРБИНА НА КОСОВУ НЕ ИМА?

Не дајте да вас свјетлост штура свргне
Са Косова што вјечности хрли
Да вам зов вапијући растргне
И објеси о “дан празних очију” за час умрли
Да вам књигу пробисвјетску штују
А санак повију у модрице
Да вас сеоба бестрагије окују
И кулу - стаменку здробе немилице.

И прстен зиме не дајте да вам на срце намичу
Да вам сузу горку над божурима леде
Да вам облаци обијесно опело сричу
И љетину садјену за туђе незасите погледе
Да вам ријечи разоружају у грлу невином
Да вам тобож рајске отварају двери
А живе међе без осјенка дарују ином
Да вам се душмански мрак цери
Да вас силе неразума раставе са домовином.

НА УДИЦИ ИЗГУБЉЕНОГ ВЈЕТРА

Разумијем помаму матица
Да зажире вирја од помужених киша
Да вали издахну на обрвама обала
Да мелем траве пролистају
На удици изгубљеног вјетра.

Не схватам што се ширине тјескобно узе
Слутећ' ненад горког љетописа
Што необране зоре опасују клопке
Да их загрцну у мраку кочоперном
Што маслину у разголићеном жару
Спотичу у пометеније
У недоглед празнине.

СИБИРСКИ МОТИВИ

Све бијело око мене
 Па и сунце снијежи
 Куда да се стопа дјене
 Можда југу плавом тежи
 Југу што не вене.

Туђи су мени хлади ови
 Друми далеки, вијугави
 Вуку ме жедни снови
 Тамо гдје зима дизгине лабави.

Јенисеј мекано жубори
 Вали ко поспани облаци се вуку
 А сибирска вила као да збори
 Спуштам ти зубљу на озеблу руку.

ЗНАКОВЉА

Кошава се силом испрсила
 Па грумењу креше крила.

Безродица снове оцртава
 Кобац копца заваарава.

Темељ ума запунула змија шарка
 Сјенка орла са жртвом се варка.

Зора бијела из очију
 Исписује морне ноћи носталгију.

Понорнице понор траже
 Свици себе мраком снаже.

Студне сјенке грче руке
 Јесен збира лишће у олуке.

Прозлиле се ситне злости
 Жишку добра да испости.

Круг се кругом поравнава
Ноћ се даном поиграва.

ЧАША УСПОМЕНА

Кремаљске куле, гранитне стопе вјечне
Сазвежђа блажена, пружене стазе одеске
Тишине мамне, брезе трепетне
Скаске што се роје к’о запада арабеске.

Дрхти донска земља, дријемају даљи Сибира
Блондинке и вечери подмосковске
Живот се осипа и грозди, душу дира
Грузијско вино опија к’о јесени псковске.

Солдати, матроси и пуч декабриста*
Памир узвит једри орлу крила
Ноћ бијела видрица што блиста
Лобна* мјеста соколу слободу кршила.

Слушах како је из кам’а ницао цвијет
Са омчом обрастао око врата
Са кандалима* робијаш напуштао свијет
Тражећ’ сунце – јединог брата.

У љето бабје гледах да изњедрим стих,
У бородинско поље кошавно,
Цветајева, Ахматова гдје су – мних ,
Да ли их чува небо водоплавно.

- * декабристи - племићи револуционари у царској Русији
- * лобно мјесто – узвишено мјесто са кога су се оглашавали царски укази, а понекад погубљења
- * кандали – затворенички ланци

ОГРАШЈЕ

Нећу те звати ни сипки немир
 Ни сунце моје самоће
 Ни дисај потопљен у вир
 Нећу те звати како други хоће
 Ти си лотос
 Што се око мене свија
 Што се тићи у ружи зоре
 Ограшје што одбија
 Облачја и зимоморе.

МЕДАЉОН

Намами сан
 Да обрише паучину дана
 Подложи пјесму
 Да утоли жеђцу
 У иглу пупољка
 Удјени прашку сунца
 Ужили наду
 Њежношћу калемара
 Одвежи плетиво ластавици.

ЗИЈЕВ НАГОРЕЛОГ ВИДИКА

Ријека гладно притоке зове
 Облаци слуте да небо укрове.

Снијег цвјетове удомљава зебом
 Навада не оклијева да све удићи редом.

Шума сапета мраком гушћа као лава
 Чедна звијезда на пропланку спава.

Пут нас увијек под ноге чека
Нада вјером боника залива довијека.

Лијежемо у вијек - вучју постељу
Да нам вјеру и језик премељу.

И док бисер роса сунцем исијава
Сјенка јаве - јаву докончава.

Сво помрачје што га данак прима
Лађу нашу трошну цима.

(Из недавно објављене збирке *На удици изгубљеної вјеџра*)

ЕСЕЈ

ЕСЕЈ

**Митар Пешикан:
ЦРНОГОРСКО ИМЕ И НАШЕ ДОБА**

**Владимир Димитријевић:
NOMEN EST OMEN?**

**Драган Дринчић:
ТОТАЛИТАРИЗАМ ЦРНОГОРСКОГ
РЕЖИМА**

Митар ПЕШИКАН

ЦРНОГОРСКО ИМЕ И НАШЕ ДОБА

Текст је писан 1989. г. за ирисијуину реч Црнојорској академији, будући да ме је и она (после Српске академије) учланила у своје редове. Кад се показало да шамо није у обичају ирисијуина беседа за чланове ван радној сасишава, понудио сам ја историјској «Побједи», која је објавила један овде углавном исушишени одломак. Док је текст узалудно чекао у неким ширажним београдским гласилима на обећано објављивање, на африканизованом истоку Европе долађају (највише мазање племенским бојама) смењивали су се вршоловао (и) брзо, те би се данас што што моло рећи одређеније и дореченије. Ипак, збивања, осим брзине, нису донела ништа што се није моло назреши пре доста година. Остављајући овај запис овако неажуриран, да ја још понудим Књижевним новинама, у којима сам још пре двадесетак година начео део ове шемашике, кад је већ сасиављен да буде јавна реч, нека не остане утајен (или евентуално укњижен само у академијску гласничку периодику), разуме се, ако су у КН табаристи стубачкој и илуралистичкој проситора шири нешто у гласилима којима сам се обраћао.

И у глухо доба своје историје, немајући још ни свога писма ни својих држава, Словени су и вјековима након расељавања сачували свијест ко су и што су. Руски летописац у 12. вијеку записује то већ вјековно народно памћење, како се из заједничке прапостојбине разишао словенски народ («разидесја словјанскиј језик»). Стварајући и развијајући, под старим или новим именима, посебне самосвијести по гранама, Словени нијесу заборављали ни заједничко име и заједничку свијест. И свуда су – по ивици свога простора, гдје су се сучељавали с другима – и словенским именом посвједочили своју ширу припадност, а тако су их именовали и сусједи. Отуда имамо **Словинце** на сјеверу Пољске, па онда јужније **Словаке**, па код нас **Славонце** и **Словенце**, а и по приморју је тога било, остатак чега је **Словенска плажа** у Будви.

За Србе је у албанском језику упамћено именовање **Слави**, само преобличено у **Склав** и даље у **Шкау** (слично као што су име ријеке **Слатина** преобличили у **Склатина** и даље **Скатина**). Свједочанство народносне маркације и границе имамо и на обали Скадарског језера (у Крајини), гдје су једно уз друго основана села **Слави** (Турци су га у 15. вијеку записали као **Склав**) и село Арбанаси, данас су то села **Цкла** и **Арбанеш**.

Као што су се у оквирима Словенства, и не поричући своје словенство, развијале посебне самосвијести и заједнице, слично томе је у оквиру српске гране и на српској основи настало црногорско име, уврстило се у историјске појмове, постало познато и гласито, а с тим је ишла и одговарајућа посебна самосвијест.

Истина – у старој Зети (која је сезала дубоко у Албанију, све до Љеша) живјели су не само Срби или Србљи, него и Власи, Арбанаси и тзв. Латини у приморским градовима. И у хумском и рашком дијелу данашње Црне Горе живјели су поред Срба и Власи, у брсковским рудницама вјероватно је било и других присељеника, почев од Саса, али брсковски именослов у првим турским пописима свједочи нам да су већ били асимилирани, стопљени са околним српским живљем.

Да су се **Срби, Власи, Арбанаси** и **Латини** доиста тако звали, свједоче нам не само повеље и други записи него и народно памћење у виду географских имена. Као што су: село **Српска** у Зетској равници, **Српска рупа** у Кучима, **Ср(п)ски до** у Цуцама, **Ср(п)ска каменица** у Броћанцу код Никшића, **Српски до** у изворишту Мораче; **Влашка рудина** и **Влашки брод** у Кучима, **Влашке рупе** и **Влашки до** у Бјелицама, **Влашки продо** западно од Шавника, а има и још низ помена Влаха; **Латински до** у Ђеклићима, а и у народним пјесмама има доста помена «Латина».

Арбанаси су задржали своју посебност и своје зоне, а понегдје их и проширили.

Наводне Латине одвајао је од залеђа «правни положај грађана, католичка вера и романска језичка и културна оријентација» (како рече један историчар). Етничка самосвијест сводила се касније на вјерску, а вјерска је у новије доба (не знам у којој мјери) претварана у националну хрватску.

Власи су, као и другдје широм српског историјског простора, испрва били заиста романске сточарске групе, али су рано – утицајем околине и мијешањем – изгубили романски етнојезички карактер, само су се сачували као етнографско-социјална категорија, због друкчијег статуса који су сточарске заједнице имале у српском феудализму. Крајем старосрпског и почетком турског доба, можемо узети да је њихово посрбљење доведено до краја.

За разлику од старе Зете, стара Црна Гора није имала такве етничке и етно-социјалне вишеструкости, него се свела на саму српску основу (након асимилације Влаха). На тој српској основи и у оквиру српског народа настало је црногорство и развијало своју самосвијест. Тако је било од ступања црногорскога имена на историјску позорницу које назиремо у црнојевићко доба, па све

до времена које моје покољење памти. Црногорска народносна или етничка самосвијест увијек је имала и шире српско и уже црногорско одређење, које се даље гранало на племенско. Име Црногорци значило је исто што и црногорски Срби.

Посебно што се језика тиче, народни језик Црногораца увијек је био српски, као дио српскохрватске лингвистичке цјелине. У Црној Гори увијек се говорило српски, «нашки по српски» како је записао у Цетињском летопису један стари црногорски писар. Чак и после рата предмет који смо учили у цетињској гимназији звали смо с р п с к и ј е з и к. И тај свој српски језик – у цјелини двоизговорни, а у црногорском наслеђу у ијекавском нарјечју – Црногорци су заједно са осталим Србима обједињавали с хрватским у наднационални српскохрватски; треба данас већ признати да је то обједињавање извршено с половичним успјехом.

Све речено спада у непобитне истине, које би требало да сви признамо, ма како гледали на пожељни будући развој, на то куда треба усмјеравати црногорску лађу на овој смућеној пучини данашњег доба.

Да је осамостаљивање црногорског етничког субјекта ишло само природним и спонтаним, неусмјераваним током – ма до којег степена посебности, подвојености и самодовољности дошло – сва је прилика да би оно ишло онако како су се осамостаљивале словенске гране не поричући словенске оквире и не поричући своју ширу припадност Србима.

Али историјској Црној Гори ни на ум није падала изолација и ограђивање. Од владике Данила, «војводица српској земљи», до Николе, који ће покој добити души тек «кад Србин више не буде роб», увијек је хтјела да буде искра и челни одред обнове српске државе, свагда спремна да свој програм проширује ка јужнословенству, ослобођењу Балкана, свесловенском препороду.

На таквом духовном тлу природно је одмах обузела црногорску младеж екуменска идеја нашега столећа, тим прије што је приближавала Русију као своје жариште («Бог високо, Русија далеко»). Изманипулисани у хрљењу за том идејом, Црногорци су доспјели до њене карикатуре, до развладичења Његоша на Ловћену, до најјадније духовне чауре у својој историји, чауре новонационалног изолационализма и антисрпства. Вјечни дух Црне Горе и «младеж самовопљна» провалили су ту чауру и покидали паучину, али пауци не мирују.

Доба које је прерађивало имена и појмове

Како се та идеја хрљења у ширину могла извргнути и учаурити у своју карикатуру?

Тражећи одговор на то, морам заћи у једну дигресију (свакако субјективну и условљену личном животном једначином), упустити се у предмет о коме цијелог вијека ћутим, иако нам се свима уплео у живот и судбину, не мимоилазећи ни професионалне теме које су нам на радним столовима.

И у живот црногорскога имена уплело се усмјеравање, политички програми. Револуционарни комунистички програм на југословенским источнијим просторима признао је и подржао све посебности, уводећи их у тзв. институције система. Праведно је према томе програму подсетити се да је то подупирање посебности била само једна његова страна или половина. А друга, која је људима склоним неком романтизму и идеализацији изгледала важнија и битнија, била је да ће се нације зближавати и уједињавати, да ће се људске струје и потоци сливати и стакати докле год реално могне доспјети у том правцу; да су нозбиљно мислили, доказивали су то ломећи главе по бреговима и пољима Шпаније.

Од тих магловитих идеала мало је шта остало, и у сјећањима. Маглу из главе изгонили су ударци челом о зид и тољагом по потиљку, а и рђа свакодневице, или старински речено «злободневице».

Нашли смо се, и код нас и у свијету, «на развалинама сна» - како већ има двадесетак година рече један српски пјесник; а и на развалинама онога што је умртвљено, раздешено и разваљено да би се направило више простора тим сновима. На развалинама снова загађених и онеспособљених примитивизмом и саможивишћу приземних душа, које им нијесу дале да досегну праву мјеру и окушају најбоље могућности у судару с дарвинистичком регулом, која само унутар богатих земаља долази до неке равнотеже и уљудбе.

Улудо је и узпразно отишла у историји невиђена горостасна снага занијете револуционарне бујице двадесетог стољећа, снага сирова и полусвјесна али способна за дисциплину и готова на самопрегор, чиме је давала можда посљедњу прилику да се поведе одсудна битка за треће хиљадугодиште достојно човјека и човјечанства; битка за успостављање основног склада и хармоније међу људима и склада човјека с планетом земљом, то јест с покољењима потомака. Да се – тражећи за сваког скромног и на труд готовог човјека скромну сигурност, уважање и неки човјечан удио

у даровима природе и плодовима цивилизације - заустави грабеж и тровање планете; да се заузда скакавичко пустошење милијарду година ствараног Земљиног блага и пацовско претрпавање (не само стихијско него и програмско) човјековог станишта, његових невеликих и већ увелико изгрижених и затрованих залиха земље, воде и ваздуха. Да се прикочи тупо срљање човјечанства у незнађе и безизлаз, у коме се – намјесто сваком часном и мислећем човјеку својствене жеље да потомцима буде боље него нама – намеће (и у глобалним просторима и у нашим микрокозмичнима) стравично морално питање: **куда ћемо с клетвом потомака.**

Војна се, наравно, није могла добити регионално, али би њен мотив нашао одзива на плуралистичком сјеверозападу и навео га на удио у њој, као што је дао удио у судару с фашизмом. А да је могла остати неизрођена и нераспадна, револуција би се свакако ширила по кризном југу планете и стварала би услове за конвергенцију вредности са западом, а не за једнострану капитулацију. Преостала жаришта идеје и праксе накота и биоекспанзије могла су се обуздати блокадом, ако не иде уљуђивањем. – Све је то, разумије се, само теорија, за којом је ипак било часно ићи ако се не нађе боља, са врховним циљем: трајно царство хармоније човјека и планете.

За ту мисију данас су једнако неспособни дезоријентисани, деморалисани и економски раздешени сиромашни Исток, као и богати, у овом тренутку тријумфални Запад, са својим незајажљивим стихијама зараде, потрошње и анималистичког иживљавања, моћан у свом опробаном ходу, али без полуга, мотива и енергије којима би своју моћ усмјерио ка хармонији међу људима и народима и хармонији човјека с планетом и њеном будућношћу.

Револуционарни покрет имао је у својим стројевима полазну енергију за упуштање у ту битку, испољио је силну ефикасност у борби за власт, али није нашао начин да ствара и одржава штабове дорасле томе задатку, који би послије побједе, на смјену неминовним револуционарним суровостима – не претварајући их у трајан закон, повели друштво ка примјени прокламованог хуманизма. Изостало је интелигентно вођење, кадро да чува идеализам, етику и замах револуције, да их спаја и мири са наслијеђеним вредностима, а да окупља, изњедрује и у утакмици способности све до врха одабира умне и инвентивне снаге, дорасле утакмици с планерским и оперативним штабовима капитала; вођење кадро да избјегава, или бар уочава и лијечи промашаје и изопачења, да упорно учи од историје и од супарника, али да не губи компас и циљ, а прије свега свенародни и свељудски мотив и етичка правила. – Можда би, и да су вођства револуција свим срцем служила томе, замисао испала

само утопија, али би бар пораз био частан, а не овакав.

Фронт непобједив у судару с противником поражен је и понижен сопственом рђом. Прије свега тиме што није нашао начина да заштити свој историјски ход од сопствених вођа; да не буде фатално и судбоносно зависан од њихове памети, ћуди, морала и личних циљева; да своју дивовску енергију не расточи на међусобне свађе и обрачуне и сведе је на дизање у небо фараонских пирамида, шупљих и трошних (за разлику од кеопсових), и уз њих у јазбине подворника и ситних дахија, спахија, кесеција и свакојаких хрчкова. Да у ескадри чија су леђа, иако посрћући и шкрипећи, упорно сјекла таласе и минска поља ношене бескрајним прегором морнара – не боготвори лоше капетане, способне више од свега за самовољу и грамзивост на власт и моћ, на благо и беговање, на кађење и метанисање. Капетане који су се могли попети на командни мост само на смјеру и на завјетима које су одмах издали, врлудајући лађом како их је водило лично самољубље и прохтјеви, бацајући с палубе и своје најближе саборце ако их нијесу претворили у тупе сатрапе и понизне дворане и пажеве; којима није било довољно адмиралско кинђурење, него су у примитивној скоројевићкој помпи правили ћесарске тронове и династије (ако им је подозривост и суревњивост подносила и саме чланове породице). А, све за све, готове да газе преко свега – преко споменика и застава, преко камарата и сопствене маладежи – само да остану устоличени.

А штабови историјског супарника радили су свој посао, свестраније планирајући (и мимо свог дворишта) него они којима је у програму планско друштво и привреда, са више смисла за свој интернационализам него они који су пјевали Интернационалу. Руковођени логиком рата и циљем да поразе социјалистичку побуну, такође Русију као државу и велесилу (а не, наравно, мисионарство) - они су (без много избирљивости, само ако је користан за њихов циљ) бирали кога ће и докад поштедјети, или подупријети, или овјенчати рекламним ореолом.

Наше (а и пошире) осмице

А у нашем микрокозму, у југословенском експерименту револуционарног социјализма или комунизма – некако се судбоносно издвајају осмице: четрдесет осма, шездесет осма, осамдесет осма. Хваљена лица им се добро знају, али се из неке диоптрије могу видјети и наличја, или друга, оћуткивана лица.

Ч е т р д е с е т о с м а, са осамостаљењем које изопачењима и промашајима совјетске власти није супротставило оглед плодотворнијег и од изопачења и изрођавања ослобођеног

остваривања хуманистичких идеала револуције, нити постигло ефикасност која би омогућила да се из једне зависности не срља у другу. То је година и почетак раздобља у ком је млади револуционарни крвоток изгубио силну крв и идејни напон; крв истеклу у три млаза; јер су из строја који је дотле сложено корачао за идеолошким компасом изгубљене три бојне врсте командоса:

- они који су попадали на леду, узбуњени расцјепом и наглом промјеном смјера, а неки и просто напамет гурнути, па су сви у острвљеном погромашком линчу строваљени у душегупке, гдје су погубљени душевно, а дио њих (да ли несрећних или срећнијих?) и тјелесно; закључани су у неопозиво политичко мртвило, осим што су се и даље привиђали конструкторима симетричних осуда непријатеља и конструкторима «балканских шпијуна»; можда је та хибернација за њих била боља од привидног и дозираног припуштања у живот (прецизније: за нас, а не «за њих», додајем то да се не учини како прикривам да сам с матуре умјесто на студије пошао у жице голог отока);

- они који су полугама дисциплине и лојалности гурнути у погромаше и у обрачуну с дојучерашњим друговима и саборцима изгубили емотивни компас оданости идеји и њеном фронту, замјењујући је другим мотивима и смјеровима оданости,

- и они који су гурнути у страну и изгубили утицај на ток струје, зато што нијесу довољно горљиво затирали јеретике, или пак зато што су се и сами измакли, отровани скепсом и запрепаћени сазнањима.

Било је и још осипања из строја, а мањак у крвотоку надокнађиван је инфузијама плазме, али је крв дефинитивно изгубила јарку боју и промијенила идеолошку крвну слику.

Ш е з д е с е т о с м а, с посљедњим бљеском југословенске револуције, кад је студентска младеж остацима револуционарног покољења својих очева бацила у лице најгору моралну оптужбу, сажету у двије ријечи: **црвена буржоазија**; а у преводу поруку: ако имате моралне снаге за повратак етици бојовничких стројева ваше младости, имаћете опет свој СКОЈ; а уз то је изречена и опомена: **Пошумљавајмо отоке** (наслов из тадашњег студентског листа).

Покушај је изазвао силну узбуну и узнемирење у режиму, јер се косио с једним створеним правилом. Наиме, комунистички режими који се либерализују раде то строго једносмјерно: отварају извјестан простор само удесно од себе, уводећи неку обзирност само према иновјерцима, над којима стоје западни кишобрани, а за сваку лијеву секту и јерес у оквиру исте вјере имали су увијек у

приправности сав строј инквизиције. Строј се 1968. године готово није могао ни покренути, побуна је била краткога даха и ништа јој није ишло на руку, а пауци су и даље премреживали небо, систем је и даље таворио и рађао, све више се удаљујући не само од прокламованих социјалних циљева него и од југословенског патриотизма и националног поноса, претварајући отаџбински простор у полигон а државу у слуђену арену. Узгред: умјесто пошумљавања отока чупане су тикве.

Осамдесетосма, кад је коначно дотекла «револуција која тече», кад су, углавном у склопу глобалног процеса, приврженици и тобожњи приврженици револуционарне социјалистичке идеје огласили обуставу отпора, и кад је свеопшта криза ставила на дневни ред неминовност тражења других путева националног и отаџбинског опстанка.

Исход полувјековног ћоравог хода осјенчиће у памћењу покољења која ће га искијавати и сама лична имена жртвованих крсташа, распетих на крсту своје вјере («Украли су му чавле, и то је било прво» - Крањчвић о Исусу). Баџиће сјенку и на имена прегнућа и попршта што су по јунаштву младића кошених на њима могла бити сјајне луче у бакљад и историје, супротстављене стидном црнилу имена разних јасеноваца и Шумарица, која се као ране на тијелу народа могу и зацјелјивати, али се никад неће скинути са образа починитеља и саучесника. А требаће доста јадранских киша и велобитских бура да очисте срамотно име Голога отока, макар се и спровела цинична замисао да га претворе у курорт за бјелосвјетске гологузе.

Вријеме премишљања

Нашли смо се ту гдје смо, једнако и они који су дуго мислили да иду из побједи у побједу и они које одавно прати осјећај да идемо из пораза у пораз, слично и они који су се одржавали на леду и поледици, и они који су склизнули у крај и засјенак, и они који су плутали испод леда, грабећи тек по коју пукотину да дођу до даха. Једно је ван спора, вјерујем и за оне који сасвим друкчије гледају на оно о чему је досад било ријечи: сада људи морају изнова премишљати о много чему што је изгледало да је нашло некакво своје историјско рјешење; и то не само они који радо дочекују нове изазове и оптимистички мисле да је након овог насукавања могућна добра пловидба по супротном курсу, него и они који су пуни зебње и који би прије прижељкивали некакву и доста несимпатичну стабилност него неизвјесно улажење у нове пројекте.

Джући руке од екуменских мисли и преокупација, морамо гледати како да сачувамо своје стабло, своју грану на њему и комад ледине под њим од кисјелих киша, губара и глодара, а и од сјекире и тестере, од скакаваца биоекспанзије и биоагресије. – Премишљати што дубље и што мучније, поучени искуством да су многе судбоносне одлуке донесене са мање савјесног рада квалификованог мозга него што озбиљан шаховски мајстор унесе у једну партију, са мање умног планирања, провјера и праћења него што једна на примјер јапанска фирма унесе у тактику и стратегију свог пословања.

Морају и Црногорци поново премишљати о себи и своме мјесту. Али, чини се да оне који су свој живот раније или касније били везали за овај полувјековни покушај спутавају у слободи просуђивања неки обзири, можда зазор од прекора за превртљивост или некакав осјећај вјерности и лојалности остацима онога што су једном били прихватили, у томе и тзв. рјешења националног питања. Нема мјеста томе устезању. Покрет и концепт који је некад имао свељудске завјете, и у интернационалном, екуменском смислу и у социјалном – бескласном и бесталешком смислу, давно је погазио и једне и друге и задржавао их само као празнорјечје на својим изблиједјелим заставама, уносећи забуну и лицемјерје у имена појмова и имена боја. У сјени крилатице «... свих земаља уједините се» гајено је разједињавање, запаћивање неке уситњене државности, суверености, самосвојности и друге недодирљивости (а ипак способне да преду и вртуцају репом пред спољним центрима моћи). – Откуд та распадна технологија може тражити вјерност, као да је нешто свијетло и честито. Вјерност идеалима тражила би управо супротно: да се обнављају бар оне цјелине које је расточила наопака манипулација, кад већ нијесмо успјели да створимо шире.

Све ово што рекох тако изгледа из моје диоптрије, на коју никога не наговарам. Човјек треба или да ћути или да говори са онога мјеста које му је усуд додијелио, а не са туђега. Са свакога се мјеста, ако стрпљиво гледамо, може подоста видјети, али наравно, ни са једнога све.

Него, вријеме је да се вратим са овога субјективног излета у теме које су изван мог позива, а о којима ипак не отрпјех да не направим овај запис, не знајући, док га пишем, хоће ли се наћи ко да га објави. Да се вратимо на најкрупнију црногорску именословну тему: питање значења њиховог имена; и ова косовска година (писано 1989) побудила ме је да кажем понешто о томе.

Црногорство и српство данас

Ако ослободимо свој видокруг наочњака а мисао забрана и самозабрана, неизбјежно ће један од предмета нашега промишљања и поновне провјере бити одговор на питање: шта су и гдје су Црногорци. Биће и даље различитих одговора, а међу њима свакако и приближно оваквих:

Сувишно је спорење са онима који црногорство изводе од Илира и Влаха; те су компоненте мање-више сличне и код осталих балканских Словена. Али је избјегавање правог одговора и кад се каже: «Црногорци су српског поријекла». Поријекло је услован и шаролик појам; многе су Црногорце родиле, на примјер, Херцеговке. По поријеклу су Срби поједине скупине Албанаца, Хрвата, Муслимана (има и обрнуто), које су се прелиле из једне струје у другу, а Црногорци се нијесу никуд претакали. Разумије се, у овом народносном појмовнику не говоримо о крвном, биолошком поријеклу, јер не разматрамо биолошке пасмине или расне и антрополошке типове, него историјске, духовне и културне заједнице, у којима свагда има и прирођених, натурализованих, и одрођених, који се преточе у неку другу заједницу.

Црногорце и остале Србе везало је много више од поријекла. Сликвито речено – вежу их све светковине, и веселе и невеселе, од Савина и Видова дана до спомена на јулске пушке четрдесет прве; а одређеније речено – веже их сва историја, и етнологија, и језичка и духовна култура.

Не види се зашто се и данас не би признала она вјековна истина која је важила за црногорске владике закључно са Његошем, као и за Љубишу, за краља Николу и Марка Миљанова: **осамостаљујући се, Црногорци су остали у ширем смислу Срби, као што су у још ширем смислу остали Словени;** као што им за стварање и афирмацију сопственога имена није било потребно да се расловене, није им потребно ни расрбљавање.

Слобода просуђивања и истинољубивост

Треба, разумије се, признати да ту истину на маргини историје прати и друга: бивало је Словена који су – у забуну, страсти или интересу, или као жртве некаквог усмјеравања – говорили или и мислили да нијесу више Словени или да то никад нијесу ни били; ако су у томе били упорни, полазило им је за руком да се доиста расловене. И исто тако бива и Црногораца који се на сличан начин односе према својој српској основи и оквиру.

Али та маргинална истина не мијења ону главну историјску нит, из које излази дужност науке и просвјете да не сарађује у настојањима која из црногорске свијести изрезују свако српско ткиво; од такве хирургије црногорство испадне мање излијечено, а више ушкопљено. И узалудан је то посао; ако се та истина и пригуши у свијести – она избије из историјске подсвијести. А ту је, да нас подсјети, и вјечно живи Његош, чије смо поновно актуелне подсјетнике видјели минуле и ове године на самониклим народним саборима и скупштинама (радије их тако зовем него помало овешталом ријечју «митинзи»).

Призивањем те истине не подрива се ништа посебно црногорско. Црногорство није стекло признање и глас изрезујући и обрезајући своју српску основу и саставницу, него управо чувајући је, развијајући је и богатећи садржајима које су додала црногорска прегнућа.

Призивање тога не доводи у питање федерализам, који – под условом да се паметно одреди шта је посебно а шта заједничко – може добро функционисати и кад није подупрт народносним браздама (нпр. у Аустрији, Сједињеним Државама, Мексику).

Не оспорава се тиме ни слобода националног изјашњавања. У томе смо ми ионако мимо свијета, јер имамо у једној држави и у једном језику четири нације, а створила се, највише у отпору таквој подробности, и пета: Југословени. То изјашњавање такође треба поштовати као људско право, иако опет у томе идемо мимо свијета, јер се државно суграђанство промовише у нацију шири од језика, у нацију која нема свој признати језик; а и нутка се сународништво онима који га никако не прихватају.

Због те југо-примјене појма *нација* у многим црногорским братствима догађа се да су и даље једно братство (које се среће рецимо на свадбама, колико их има, или на сахранама, којих увијек има) – а више нација; дешава се то и међу рођеном браћом. У ствари су по свим битним корјеним припадностима једно исто, а разликују се по томе коју је од својих реалних припадности који од њих нагласио, оцијенио као друштвено и политички битнију. И даље је, наиме, пред Црногорцима отворено питање: имају ли у Југославији само ту негдје око пола милиона сународника или ће као сународнике видјети и људе испод Вележа, Козаре, Фрушке горе, Златибора, Копаоника. И питање хоће ли свој осјећај патриотизма повлачити на републичке границе или су његове нормалне линије изнад Суботице и испод Будве (и у смјеру исток – запад докле га други узајамно прихвате) – а унутар тога простора имају мјесто и локал-патриотизми и нормална интерна разграничења.

На то питање могу одговорити једино сами Црногорци. Какви год били одговори, требало би да се до њих долази у потпуној духовној слободи, у којој ће се оцјењивати и привлачност самосвојности и опасност да се у чувању недодирљиве независности према онима који су нам блиски не западне у подворничку зависност од других, чији је интерес за Црногорце строго зависан од сопствене рачунице и од тога колико им требају мартолози, најамни борци против свога рода. Као што они грађани Црне Горе који су муслиманске или католичке и хрватске традиције слободно оцјењују (и треба да оцјењују) ко им је у Југославији сународник, а ко припадник другог народа – то једнако важи и за оне који су православне и српске традиције.

Одговори ће сазријевати у свијести људи и испољавати се на друштвеној и политичкој позорници. За науку, међутим, и за с њом увијек повезану просвјету обавеза је да не оћуткују ниједну страну објективне истине и да не иде даље од истине. А служећи тој цјеловитој истини мораћемо и даље признати за сваку озбиљну стручну обраду из живота српског народа у цјелини да је вјештачка и неприродно окрњена ако изоставља црногорску дионицу, на примјер ако обрађује српску материју из Херцеговине, Санцака, Топлице – а прескаче Црну Гору. То важи и кад се обрађује историја, и етнологија и језичка култура – а у њој и писмено наслеђе, и народни говори, и народне пјесме и пословице, и низ других саставница, укључујући и именованост, тј. људска и географска имена. У свему томе наћи ће се, наравно, и онога што је специфично за Црну Гору или за поједине њене крајеве, али доста и онога што се не прекида на црногорској граници, него црногорски историјски и културни живот повезује са животом осталих Срба, а у појединим аспектима и других народа.

Двострука је штета да се то изрезује: једна – што се раздире цјеловитост слике традиционалног српског историјског и културног простора, и друга – што се црногорски удио лишава свог природног контекста и лишава се учешћа на већој сцени, прилике да допре до пажње и сазнања много шире публике него што је она на коју могу рачунати изолационистичке обраде црногорске материје. И савремени црногорски аутори који не желе да их штите кључеви него вриједност њиховог дјела паметну би и корисну ствар учинили ако би скинули све забране да се њихово дјело укључује у општесрпске антологије и синтезе, у општесрпску културну цјелину.

Признати да и даље постоји та цјелина, тј. признати за Црногорце ширу српску припадност – слично као што се признаје још шира словенска – могли би и они који узимају да су се

Црногорци коначно и неповратно одвојили у посебан народ, а не само они који у црногорству гледају грану српског народа (било да у томе виде остварење програмског сједињавања или корекцију једног недомишљеног искорака).

Стварна сметња за ово није ни различита употреба ријечи н а р о д; није та ријеч тијесна, него добро подноси и шира и ужа значења. И у Речнику Његошева језика у првом примјеру налазимо израз **црногорски народ**, а у другом **српски народ**. Његош је, разумије се, обухватио и једним и другим и себе и све Црногорце, а није му језик због тога изгубио склад и логику.

Ни данашња наука и просвјета неће пореметити никакав склад нити спутати остварени могући развој црногорства ако га остави тамо ЋЕ ЈЕ ЗРНО КЛИЦУ ЗАМЕТНУЛО, ако га не одсијеца и не насађује на друге подлоге.

(Преузето из: *Књижевне новине*, бр. 807, 15. новембар 1990)

NOMEN EST OMEN?

(Предраг Р. Драгић Кијук, Истинословац)

Какво необично име, чворновато као чобански штап на који се човек наслања док иде за стадом, али којим се увек може и одбранити од залуталог вука... Три самогласна сугласника Р, која коче слободно кретање кроз звук имена и презимена, а онда „Кијук“, као кијача, опет за одбрану. Име, презиме и надимак који пружају отпор изговарању... Као да ходаш козјом стазом у херцеговачком или далматинском кршу - Предраг Р. Драгић, па још и Кијук... Видиш то име како пркосно излази на врата своје звучне колибице, и пита: „Шта хоћете?“, проверавајући придошлице - наши ли су или њихови... Изгледа да човек намерно носи то име, презиме и надимак: ко издржи притисак изговарања истога, може да РАЗГОВАРА с његовим власником. Ако је помен каткад и омен, онда је овај човек знаменован да буде непокоран, да му се не може приступити олако.

Како би он сам рекао: реметник!

Говори тако да одмах можеш да записујеш. Чуо сам да је покојни др Никола Милошевић своје књиге изговарао, па тек онда записивао. За Кијука знам да тако може. Рецимо, недавно су изашли његови „Еристички есеји“ - све су то беседе које је, разним приликама, изговорио. И беседе су му тврде, чворновате, реметничке: своје слушаоце увек обавештава о прећутаним, скривеним, заборављеним чињеницама, које вриште против лажи света у коме живимо. Рецимо, о операцији „Килхаул“ (да ли је неко од нас чуо за операцију „Килхаул“?), о којој сазнајемо („Еристички есеји“, стр. 70-71):

“Да се патохуманизам давно зацарио у секуларизованој цивилизацији потврдио је и крај Другог светског рата, оличен у плану операције ‘Килхаул’ (Operation Kilhaul), који је чуван у тајности 50 година. Наиме, Јалтском споразуму додат је тајни анекс од 31. марта 1945. о присилној репатријацији, то јест изручењу Руса Стаљиновом Совјетском Савезу. Стварни број депортованих никада није утврђен, и то је разлог што различити истраживачи оперишу цифром од 70.000 до 2 милиона унесрећених. Око један милион заробљених совјетских војника, пуштених из немачких логора (на

пример из Линца у Аустрији) или затворених у логорима широм САД (на пример онај у Њу Џерсију - New Jersey) - одмах је по доласку на границу СССР стрељано или депортовано у гулаге. Депортирање руских емиграната (заједно са децом) и руских заробљеника трајало је од 1944. до 1947. Посебан цинизам се огледао у томе што су операцијом 'Килхаул'" делом били обухваћени и они који су емигрирали на Запад током или после Првог светског рата.

И када је у питању ратно право, које се стално потеже у нашем времену, патохуманизам такође има своју дугу историју. Како Запад обучен конституцијом Игњација Лојоле и папским ауторитетом види право ратних војних заробљеника? Па види га баш онако како га је видео од 1941. до 1945. године, када се највећи број од 6 милиона Руса, који су били у концентрационим логорима, никада нису вратили својим кућама. Ако је један милион присилно депортован Стаљину, остали су или мучки побијени на присилном раду или су скапавали од глади, или убијани у бекству, или су завршавали на најгнуснији, најбестијалнији начин."

Да, то је задатак интелектуалца - да омета наш миран сан, нарочито сан после ручка, кад стомак преде као задовољна мачка. Може ли се мирно спавати у свету у коме се дешавају такве операције „Килхаул“? Или у свету који је описао Здравко Крстановић, у документарним „Причама из Хада“, о којима Кијук говори у свом „Дописивању апокалипсе“ (стр. 53-54), подсећајући нас на ужас србомрзачког рата 1991-1995? Ево Крстановићевог записа „Дијете“:

„Лежим у београдској болници (Ургентни центар). Избјеглица сам. Тијело је, послје бијега из сплитског кавеза, доживјело слом.

До мене, на кревету, лежи студент Зоран М. из Лознице. Као резервиста, мјесец дана ратовао је на Банији...

Прича ми о судбини борца М. Т. из његове јединице, који је чуо како нешто цвили у кукурузима. Дошао је на мјесто одакле се чуло цвиљење. Угледао је дијете са одсјеченим рукама и ногама. Очи су му биле ископане.

А било је живо.

М. Т. сада је у лудници."

Кијук нас буди из поспаности не разума (разум је родио и Стаљина и Хитлера), него из дремежа умртвљених осећања (јер, како рече Жарко Видовић, за човека је смисао могућ само као осећање Смисла, Који је Христос Логос)...

Реметник у име Смисла, у име вишње одговорности човека, који се никад не сме мирити са бестијалношћу на коју нас приморавају утварни чувари глобалистичких неприкосновености, паукови

моћи који сишу крв нашу и наше деце и то све називају „демократијом“, „људским правима“ и „грађанским слободама“...

Ко је овај човек?

Предраг Р. Драгић Кијук, хуманиста, књижевник, преводилац, есејиста, антологичар, ликовни критичар, драмски писац, лексикограф, медиавалиста, историчар, персоналиста и достојевиста, спада међу угледне српске ерудите, Студирао је на Филолошком, Филозофском и Правном факултету у Београду а стручна испитивања обављао у Италији, Грчкој, Русији и Француској. Био је уредник престижних гласила Удружења књижевника Србије (оперативни уредник часописа „Српски књижевни магазин“ и главни и одговорни уредник листа „Књижевне новине“).

Један је од покретача нове серије часописа „Хришћанска мисао“, иницијатор и један од аутора декларације на пет језика („Слово о српском језику“) као и покретач библиотеке „Српска дијаспора“ и главни уредник издавачког подухвата „Српска породична библиотека“. Идејни је творац три стожерна лексикографска пројекта за DBR International Publishing (Православне, Српске и Словенске енциклопедије).

Аутор је бројних књига студија и есеја од којих шест на страним језицима, али и један од малобројних беседника у нашој интелектуалној средини.

Посебно се бавио старом србском књижевношћу (само на енглеском штампао је, 1987, провокативну и обимну студију „Mediaeval and Renaissance Serbian Poetry 1200-1700“). Теме његовог интересовања разноврсне су и оригиналне јер су у тој интелектуалној радозналости нашли место: модерна светска поезија, примењена теорија игре, филозофија бројева, хришћанска естетика, дело Достојевског, Гогоља и Андрејева, историја европске цивилизације, европски езотеријски писци, протоисторија Срба и Словена, савремена српска књижевност, феномен сеоба и православна мистика. Такође, посветио је пажњу моралном пропадању савремене политике и утицају папске цркве на судбину србског народа; као допринос најновијој колективној биографији настале су и његове књиге: „Bestiarium humanum“, 2002; „Атлантократија као језуитски идеал“, 2006, „Europe versus Europe“, 2006.

Његова књига „Кушач и испушитељ“ (1990) прва у српску есејистику уводи теистички метод као равноправан другима у тумачењу књижевног дела, док књига „Излазак у игру“ (1990) представља култни допринос европском персонализму. Зборником „Catena mundi“ (1992), у два волуминозна тома, сачинио према

оцени рецензената и приказивача „духовну енциклопедију српског народа“ (епископ Лаврентије).

Сер Џон Тавенер, најпопуларнији британски композитор са репутацијом „класичног уметника“ самоиницијативно је, 2003, користио текстове из књиге П. Р. Драгића Кијука „Mediaeval and Renaissance Serbian Poetry 1200-1700“ - за своје монументално дело „The Veil of the Temple“ (у извођењу четири хора, неколико оркестара и солиста а у трајању од седам сати).

Предраг Р. Драгић Кијук никада није био члан ниједне политичке странке, као што никада није припадао ниједној филозофској или књижевној школи. Сада обавља дужност секретара Српске књижевне задруге и председника Одбора за одбрану слободе и права.

Ка изворима

Први пут сам се с његовим ликом срео у једном интервјуу датом „Дуги“, а поводом насушне читанке зване „Catena mundi“. Овај двотомник, који Србе прати од њихове лепенско-винчанске протоисторије до покушаја „коначног решења“ српског питања у XX веку, представио се преко свог приређивача који је држао руке скршетне на грудима и развијорене косе гледао у читаоце „Дуге“ својим продорним хајдучким очима, какве је можда имао први Кијук, вођа побуне православних Срба на Кордуну у XVII веку. Признајем: разговор с њим ме је запањило. У наредној „Дуги“, у којој је било места и за комунисте и за антикомунисте, Кијук је деловао као „corpus separatum“ - својом вертикалом. У том интервјуу, Предраг Р. Драгић нам је указао да је Србија мистичко срце Балкана, а Балкан мистичко срце Европе. Затим сам читао „његове књиге. Господина Кијука сам лично упознао почетком XXI века, када је постао уредник „Књижевних новина“ Четири године уређивања донело је педесетак бројева, од којих је сваки број био књига. Писало се о теологији и историји, о Хагу и школској реформи, о прећутаним узроцима глобализма, о српској емигрантској књижевности, о злочинима комуниста - о свему маргинализованом, а битном за разумевање стања у коме смо се нашли. Његове колумне, из броја у број, жигосале су лажи досократије потчињене атлантократији; биле су прави лекови за ум у доба безумља маскираног у „демократско - људскоправну - евроатлантско- интегративну“ реторику. „Књижевне новине“ читале су се где год има Срба, и, наравно, веома помно у америчкој, и другим, нама „наклоњеним“ амбасадама. Све је могло да се каже и напише у „Књижевним новинама“ само ако је истинито, ако је храбро и ако сведочи о томе „да пут свој зна-

мо, пут Богочовека“; јер, како каже Алекса Шантић, „волови јарам трпе, а не људи, / Бог је слободу дао за човјека“.

Господин Кијук је својим уређивачким, приређивачким и списатељским радом постао прави чувар оног скривеног Предања свесрбских огњишта које се налазило затрпано у неприказиваним књигама, у прецртаним људима, у заборављеним манастирима и храмовима... Срести Кијука значило је срести Храброст у покрету: он се никад није плашио да каже оно што мисли управо зато што је МИСЛИО онако како му је налагала савест, та саборна свест Божјег човечанства у сваком од нас.

Читање Кијукових књига (нарочито новијих, попут „Атлантократије као језуитског идеала“, „Књижевности и зла“, „Еристичких есеја“, „Најезде нових варвара“) показује све врлине његовог интелектуално - моралног става. Књиге се суштински баве преуређењем света у глобалистичком кључу; у том процесу Срби су постали „колатерална (узгредна) штета“ америчког империјализма, коју је Харолд Пинтер дефинисао као начело: „Пољуби ме у задњицу или ћу ти разбити главу“.

Велики руски мислилац, Берђајев, на чијем трагу је и Кијуков персонализам (не само на његовом, наравно, али берђајевљевско читање Достојевског је незаобилазно у лектури персонализма) говорио је да људи морају да бирају: или ће бити слободна браћа у Христу или силом браћа у антихристу. Свето Предање Цркве од Истока каже да ће се, пред крај света и века, појавити лажни месија у злу уједињеног човечанства. Име овог глобалистичког вође, коме ће се указивати божанско поклоњење, је антихрист. Да би антихрист завладао једном светском државом, са једном религијом (екуменско-синкретичком), једном привредом, једном војском и полицијом, треба срушити све различитости, смрвити све отпоре, скршити сваку наду да је могуће живети достојно човека. Све мора да буде „анти“, у изворном смислу свог грчког предлога - и „против“ и „уместо“. „Уместо“ се постиже кривотворењем, прављењем „симулакрума и симулација“ (Бодријар). „Уместо“ је оно што је Рене Генон звао „контраиницијацијом“, посвећењем у тајне лажне мистике. Тек кад већина човечанства увиди виртуелну стварност оног „уместо“, наступиће доба оног „анти“. Антидржава, антицрква, антикултура, антиуметност, антиљуди... Стваралаштво Предрага Р. Драгића Кијука посвећено је разобличавању тог „анти“ и указивању на непосредне опасности истог по његов народ, као заветну заједницу.

Господин Кијук иде на саме изворе савремене антиљудскости: на антицркву римокатолицизма. Он показује да процес завршен

1054, анатемом коју је кардинал Хумберт донео у цариградску Свету Софију, није трајао кратко - најмање четири века; главни ударац духовном јединству Источног и Западног Римског Царства задали су полуписмени Каролинзи, на челу са Карлом Великим, од кога, по тврдњи творца Европске уније, почиње Нови европски поредак. Евроунијатски вођи сваке године додељују награду за европско јединство; награда коју је својевремено добио и Бил Клинтон, зове се, наравно, „Карло Велики“ (а не „Јустинијан Велики“, кодификатор римског права, градитељ Св. Софије, оснивач светософијског цариградског Универзитета, владар Истока и Запада, коме је Данте посветио тако много стихова у „Рају“ своје „Божанствене комедије“.) Да знамо само то, а да не знамо за Хантигтона, јасно би нам било зашто су евроунијати одредили да нема Срба преко Дрине. Карло Велики, који је са престола римског епископа отерао учене Грке и Римљане, а довео своје многомудре Франке (који, на пример, нису разумели иконоломачке спорове VII васељенског сабора, а ни спор о „филиокве“), показује нам Кијук, и даље живи у души римокатоличког и протестантског Запада. Кијук нас подсећа на чињеницу да су Јужни Словени одавно били на удару франачких Германа - Словенци су, рецимо, били сломљени још у доба кнеза Сама, а Хрватима су, преко Рима, одузимали право на словенско богослужење и глагољашке мисале и бревијаре. Уосталом, зар нису франачки свећеници ширили јерес тријезичника - да се Богу сме појати само на латинском, грчком и јеврејском? Зар нису у тамници бацили Светог Методија, Кириловог брата, и протерали Св. Петочисленике - Саву, Горазда, Климента, Наума и Ангеларија? Од тада до данас Ватикан ништа добро није учинио Србима, и Предраг Р. Драгић нас живо на то подсећа. Од раног Средњег века где год Срби страдају, иза тих страдања стоји папски Рим. И није чудо! Нисмо им се покоравали. Таман су се надали да ће да нас приведу себи, кад Завида, Немањин отац, крсти сина по православном обреду, а Свети Сава, Немањин син, добије аутокефалност Србске Цркве од православног патријарха у Никеји, и крунише свога брата Стефана православном круном; Цариград се, у доба Флорентинске уније, поклони папи, али Србија деспота Ђурђа се не поклони; марчански калуђери као робови веслају на латинским галијама, али папу не признају. Од буне Кијука I до Земунске ребелције Срби су свагда непокорници... Оборили су и Конкордат 1937. године... Јасеновац је печат наше верности Цркви од Истока... И борба Срба од 1991. до 1995, борба за битијну слободу, била је, упркос савезу Вашингтона и Ватикана, пресудно важна за дизање Русије из жељциновског пепела...

Но, данас живимо у добу блештавог ништавила, гебелсовских тренутних медијских истина, времену када је све и сва на продају. Све је мање Пилипенди, а све више оних који, попут Кљака, једва чекају да продају „веру за вечеру“. Бити Србин је увек значило припадати „светом остатку“ (Ис. 10, 20-22) оних који се нису поклонили Ваалу. Јер, плахи и лакоми су се, како рече Његош, истурчили (данас су спремни на „евроунијаћење“.) Србин је само онај који није похулио на праву веру, који није хтео да се веже у ланце и који је вољан да носи свој крст, чувајући „дивно име и свету слободу.“ Зато је тако много отпадника од Србства, почев од Херцеговаца и Далматинаца који су се, поставши „папиштанци“, похрватили, преко БХ муслимана који су се, исламизовани, потурчили („побошњачили“), Срба са Југа који су се „тито-македонизирали“, Арнауташа (поарнаућених Срба) који су данас ОВК „аристократија“, до Ђукановићевских дукљанаца који су спремни да постану „црвени Хрвати“, по рецепту Дрљевића и Штедимлије. У самој Србији отпадници су титоисти разних врста, који се данас зову „Друга Србија“. Њихова основна идентитетска црта је србофобија, због чега живе од порицања свог порекла.

Уз то, међу нама има и накриво насађених Срба, који своју самосвест граде на паганском крцунранковићевском „слободарству“, удбократској кратковидости кафанског пркоса, као и салонских Срба који би хтели и да их, за домаћу употребу, сматрају патриотским лавовима, и да их, за спољњи свет, Евроамериканци мазе као најнежније персијске мачиће „грађанизма“.

Није лако у том и таквом свету бити нормалан Србин, који, под углом од 90 степени, усправно и исправно, стоји у односу на тле. Кијук је, међутим, изазов прихватио. И ено га, иде пред војском незгрбљених и непропузалих, као што је Радисав, у смрти, био пропет на дринској ћуприји, као да води чете вишеградских Срба. (...)

Ријечи које значе

Кијукове речи нису за бацање. Где год их човек нађе и за њих чује, треба их записати. Овај витез, чији су напаћени преци у напаћену Србијицу стигли са Двора на Уни, говори само кад је његова реч неопходна као барјак на бојном пољу. Чак и у „класичном“ новинском интервјуу, какав је онај дат „Чачанском гласу“ 29. априла 2005. године (Зорица Лешевић-Станојевић: „Хуманисти с бичем“), Кијук не говори баналности. Из тог разговора преносимо његове ставове, јер они, очито, нису за једнократну употребу, и важиће много дуже но што је трајање једног броја локалног седмичника.

Године 1998, Предраг Р. Драгић Кијук је, са групом наших језикословаца уобличио и потписао „Слово о српском језику“, у коме је, снагом аргумената, поречена лаж о постојању хрватског и бошњачког језика као посебних језичких целина. Он сам о томе каже:

„Слово о српском језику” (штампано на пет језика 1998, и тиражу од 300. 000 примерака у издању Фонда истине из Београда) не садржи ништа што већ није познато европским и светским славистима и филолозима, а то је чињеница да римокатолички Хрвати и муслимански Бошњаци већ један и по век, за свој нормирани језик, користе српски књижевни језик. Тај савремени српски језик штокавског наречја кодификовао је Вук Стефановић Караџић на основу темељног става по коме су Срби штокавци, Хрвати чакавци, а Словенци кајкавци. Никада није било ни Срба чакаваца, нити кајкаваца или нештокаваца. Исламизирани делови популације такође су штокавци. Међутим, ову научну истину политика је разводњавала, а Срби су прво у име илиризма, потом југославизма, а онда и бољшевизма -са свом инертношћу пратили агресивног католичке хрватске филолошке школе. Распад комунистичке Југославије и сатанизација српског народа помогли су, као нигде у свету, преименовању српског језика. Тако је и Дејтонским споразумом озваничена србофобична лингвистика, па је овај амерички диктат написан на енглеском, хрватском, босанском и српском језику (екавска ћириличка варијанта). Водећи српски лингвисти прихватили су политички диктат као филолошку законитост, привиђајући америчког председника Клинтона, иначе итернационалну порно звезду привремено на месту државника, као папу светске славистике и српске лингвистике.

Ето како су римокатолици у Хрватској и мухамеданци у Босни политичким путем дошли до „хрватског”, односно „босанског” језика. Творци и потписници „Слова” само су наше и светске баштинике науке о језику подсетили на никад оспорену истину да су књижевни језик Срба штокаваца преузели за свој језик Хрвати и Муслимани (којима је верски идентитет преиначен у етнички квалитет). Напросто, на политичку патологију америчких конквистадора творци „Слова” су одговорили научном истином.

Отац Јустин Поповић је својевремено говорио да смо заборавили као да нас је пркосни бог заборав створио по својој слици и прилици. Најопаснији заборав наметнули су нам комунистички инквизитори, који су потопили читав континент србског памћења и постојања - интелектуални свет наше дијаспоре, оне „политичке“, која није престала да сведочи о лажима Титотопије и њеном злочи-

начком затирању идентитета овог народа. Кијук је зато покренуо библиотеку „Српска дијаспора“, и пред нама су изронили лица и дела Ненада Петровића, Дојне Галић-Бар, Милутина Деврње, Добривоја Томића, итд. Непознати, а озбиљни они би били понос сваке културе, а камоли ове наше, која се дави у живом блату клозетске књижевности полуписмених хулигана попут Марка Видојковића.

Ево како је Кијук објаснио свој рад на библиотеци „Српска дијаспора“ и борбу против наметнуте нам амнезије:

Ауторска библиотека „Српска дијаспора“ покренута је 2000. године с циљем да српској култури врати ауторе који су, углавном из политичких разлога, прогнани и из српског језика и из српске историје културе. Најрепрезентативнији део српске елите између два светска рата (Милош Црњански, Николај Велимировић, Милан Кашанин, Владимир Вујић, Димитрије Најдановић, Станислав Краков, Милутин Деврња, Владимир Велмар Јанковић, Растко Петровић итд.), који је упоришно интелектуално опредељење налазио у сопственој богатој традицији, православном погледу на свет и медитеранском наслеђу - са победом комуниста је своју судбину уградио у архипелаг расељених лица./.../ Наши услужни и ислужени интелектуалци, баш као и данас, утркивали су се у прећуткивању аутентичних стваралаца и у земљи и у расејању. Кажњивог моралног става, ови идеолошки патуљци, правдали су комунистички одстрел српске интелигенције (како је то чинио Марко Ристић и њему слични соцреалистички надреалисти), или ликовали над онима који су трунули у емиграцији. Милан Богдановић (који је прешао у ислам и добио име Фејзула) чак је сладострасно и саучеснички, 1949, констатовоао: „Тих књижевних измећара код нас више нема. Неки су искусили заслужену народну казну, а други потонули у мрак емиграције“. Тумач књижевних прилика и новог човека новог поретка задуго ће бити Велибор Глигорић - који је Црњанског прогласио „малим књижевним Хитлером“. Неки од тих „измећара“ нашли су своје место у библиотеци „Српска дијаспора.“

Кијукова вера у србски народ увек је била непресушна, упрос „чињеницама“, оним молоховским „чињеницама“ које се свету намећу преко CNN-а, а Србији преко „независне“ телевизије зване Б92, и којима треба жртвовати свој разум, своја осећања, своју и народну будућност. На чему се она заснива? На ономе што је Свети Александар Невски рекао папском изасланику: „Бог није у сили, него у правди“. Кијук непрестано одгони страх из нас, јер зна да је овде бивало што бити не може. Увек га послушкујем кад ми је тешко, и кад неспокој дође да ме одвоји од дужности да се борим. Тада ме подсећа:

Иако бројна интелектуална бижутерија, а међу њима и професори факултета и други бузуранти, по налогу европског и америчког протектора, заговарају тезу о одумирању српског народа - нема наде да се ова политичка утопија оствари. Срби су одупирањем прво приватној држави Слободана Милошевића, а онда, приватној идеологији евроамеричког хуманисте с бичем - показали на крају 20. века да су „живљи“ неголи икада раније у својој историји. Народ који је устао против банократије, финализовања фашистичког корпоративизма, који је достојанствено поднео подлост на њему примењене сатанизације и расизма, и народ који се витештвом одупро највећој ратној фаланги света, америчким плаћеницима, има будућност. Нови, 21. век биће век антиамериканизма који је започео српским отпором атлантском тоталитаризму и неоколонијализму. Српски народ је доказао да вишак силе рађа мањак ауторитета и то је пример који ће следити свет - јер нигде на кугли земаљској не постоје народи који су спремни да политичку патологију прихвате као политички рај.

Често кукамо како смо очајнички осуђени да станемо „под једну шљиву“, како нећемо издржати притиске... Нико од нас не схвата шта нам је Бог дао; а дао нам је да копљем своје кичме свагда убијамо аждаје које шиште: „Пиј шербета из чаше свечеве, / ил' сјекиру чекај међу уши!“ Многим окупаторима смо видели леђа; видећемо и овим данашњим. Само да не насадимо на пропаганду о томе да смо „најгори“ и „најнесложнији“ народ. И ту нас аутор „Catenaе mundi“ опомиње:

“Срби нису ни мање ни више различити од других народа. Пословична ‘српска неслога’ представља трик који попут заразе на свеукупну популацију желе да прошире либерални хегемонисти, не би ли успоставили степен безвољности и солидарности са хаосом. Срби имају исконско осећање праведности и сваки рачун секташке психологије ‘демократа са бичем’ потпуно је погрешан. А да смо ухристовљен и сеобан народ - то је тачно и представља необично својство српског православног народа - јер је то народ, чије је тело у матици а срце изван сопствених граница, у Хиландару. Рањавајући, наопаке 1999. (окренуте бројке најбоље илуструју зашто су евро-амерички ‘хришћани’ одабрали ту годину за агресију) српски национ непрекидним бомбардовањем 78 дана, коалиција просвећених варвара је убијала тело једног народа и једне земље. Био је то рат ‘беле петокраке’, ништа мање злоћудан од деспотије црвене петокраке. Али, злочин није дао резултате.”

Кијук је и „класичан“ пример хришћанског интелектуалца - човека који знање, мудрост и утицај на људе користи да би све-

дочио истину Божју и служио ближњима. На нашу несрећу, велики број србских учењака и мудријаша су, за време Јосипа Броза, били само слуге система наopakих вредности, као што су и данас слугерање комесара новог пентаграма. Шта им Кијук замера? Чујмо га:

“Пре свега, конформизам и сервилни дух, због чега су служили друштвеном прагматизму (на шта политика има право), уместо једино истини (на чему наука почива). Зато је таква интелигенција, тачније квази-интелигенција, могла са истом страшћу да спроводи некада идеологију комунизма, а сада идеологију глобализма. Данас ти интелектуализирани циркузанери желе да преведу народ у Европу са свом хипотеком коју је, из геостратегијских разлога, Србима наметнула НАТО фаланга. Ови бивши интелектуалци (бивши редитељи, социолози, правници, писци, преводиоци, и њима слични перверзњаци), због свог конформизма и услужног лидерства, Србе прозивају за ксенофобију и агресивну националну политику. Занемарујући чињеницу да су Срби једини народ који је у процесу распада и наметнутог рата у Југославији (1990-1995) етнички очишћени у Хрватској, у Босни, у Херцеговини, у Метохији и на Косову - ова група плаћених секташа, потпуно игнорише истину и српске жртве. У време погрома Срба у Хрватској ни једна хрватска породица у Београду није (попут српске породице Зец у Загребу) пострадала или на најбестијалнији начин уморена. У вишедеценијском и константном спровођењу злочина Шиптара над Србима, у Београду без проблема живи 56.000 Шиптара. Српски интелектуалци, у име слободе и људских права упорно стављају Српску православну цркву на стуб срама, траже право на плиму секташтва као програмирано разводњавање православља, стално понављајући причу о мржњи према мањинама и расистичком ставу према другим народима.

Ипак, ови естрадни интелектуалци нигде у Србији (нити у прошлости, нити у садашњости) нису пронашли упоришта за ову врсту тврдње, јер у Србији никад нису прављени логори за несрбе. Несумњиво, Србија у свету није бранила своје достојанство захваљујући услужним интелектуалцима (подсетимо се да је Пупин први добитник Пулицерове награде) и то се ни овога пута неће догодити. Ко је научио да пузи неће никада научити да лети, па ове сподобе кажњивог нивоа знања и морала не могу да засене примере интелектуалне одговорности.

На њихову жалост, Србија ће истрајати и претрајати у историји, јер је у хармонији са светом који тежи правди и политици здравог, а не политици изопаченог друштва.”

Наравно, цена за Кијуков став мора да се плати. Она је

маргинализација. Неће да ти дозволе да свом народу кажеш онолико колико знаш и умеш. Гурају те у крај. Али, Предраг Р. Драгић Кијук је увек био спреман да цену слободоумља плати. „Највише што слободни интелектуалац у Србији може да постигне јесте да га не воле, али да га уважавају“, често ми је говорио. И то би могао да буде запис на његовом витешком штиту. Зато и није изабран за председника Удружења књижевника Србије, иако је већина била за њега. Он о томе не ћути, указујући да међу нама има људи који више не разликују родољубље од националног егоманијаштва:

“Разумљиво да има пошто су страни инквизитори успели да неке међу нама убеде да су национализам и шовинизам једно те исто. Посебно су представници неких странака, које воде политички ‘ометени’ у развоју, заинтересовани да умање деловање персоналиста које је сопствено ментално здравље спасавало од комунистичке деспотије или данас демократске хипнозе. То је и разлог што и у случају када вам колеге на Скупштини УКС укажу поверење и дају највећи број гласова - не уважи управа УКС. Да су они кооперативни, а ја неподобан, нешто је што ми, већ по навици, припада. Зато се запад упире да Србима испере мозак и поништи њихов отпор као лош пример. Конзервативни, анахрони и етноцентрични су само Срби.

Сваки слободан интелектуалац, идеолошки неинфицирана личност, човек критичке дистанце, или морални патриота или хришћанин - нису добродошле појаве у овом времену највеће моралне кризе у историји цивилизације. Шта више, у нашем времену хуманистички идеал је осуђен на смрт. И још нешто: хипокризија је проглашена за савест. У том смислу су и мој национални ангажман, или рад Фонда истине чији сам председник, разлози што сам остао без посла или дошао на листе разних служби које мешетаре у Србији. Ово није време политике за човека већ политике за двоношца као потрошчке животиње.”

Познавати Кијука

Знати Кијука значи знати много и многе. Деценијама је он у културном и духовном животу Србства, и довољно је само рећи му нечије име, па да чујеш о том човеку какав је био јуче, а какав је данас, и да ли је данас искрено или утилитарно такав. Кијук непрестано спасава људе из свепрождрљиве утробе Хроноса: колико пута сам од њега слушао о непознатим покојницима - непокорницима, попут песника и критичара Драгољуба Игњатовића, који је, седамдесетих година XX века, говорио о пропасти социјализма само на основу званичних, новинарских извештаја, на неком ску-

пу интелектуалаца, после чега је робијао, а после робије, до смрти, становао у мемљивом подруму... А тек упознавање са живим људима, попут Добривоја Томића, чијег су оца, потпуно невиног, комунисти убили само да би му отели фабрику уља у Бољевцу, и који је, педесетих година XX века, с вереницом побегао у Немачку, где је постао угледни стоматолог и сведок многих догађаја србске скривене историје (Црњански је код њега поправљао зубе пре но што се вратио у Југославију.) На подстрек Кијуков, Томић је написао своја сећања, објављена у библиотеци „Српска дијаспора“ као двотомник под насловом „Црвено сунце у зениту“. Једна од најпотреснијих епизода „Црвеног сунца“ је разговор др Томића са својом необичном пацијенткињом, ћерком доктора Менгелеа, коју је Томић лечио у месту Болцано, на швајцарско-италијанској граници. Син невиног „народног непријатеља“ је од ћерке једног од најстрашнијих нацистичких злочинаца сазнао да се њена мајка и она са Менгелеом тајно виђају, и да никад нису имали никаквих проблема због свог презимена, док је Томић, ни за шта крив, морао да бежи из Србије, јер му у Титославији није било живота. Врсну Томићеву књигу не бисмо имали без Кијуковог труда око њеног убличавања и објављивања...

Радио је Кијук и на приређивању дела др Марка С. Марковића, нашег најугледнијег писца у дијаспори, који је на Сорбони докторирао на политичкој философији Николаја Берђајева. Марко С. Марковић, интелектуалац каквих је било мало у XX веку, помогао нам је да се, осврћући се на ужасе Аушвиц-ГУЛАГ столећа, не претворимо у стубове од соли, попут Лотове жене. Његове лективите речи Кијук је штампао у „Књижевним новинама“, и тражио начина да Маркове књиге у нас угледају светлост дана.

А тек срдачност према младим хришћанским интелектуалцима и покретима, попут „Двери српских“! Кијук никада није избегавао да откине од свог драгоценог времена да би србској православној младости помогао да чује искон - звона Дечана и Студенице, Хиландара и Пећке патријаршије...

А тек служба Србској Православној Цркви! Нема тог епископа и свештеника коме је Кијук био потребан као саветник у тешким околностима савремености - а да се он није одазвао

Колико предавања, разговора, сведочења... И никад уморан, никад посустао, никад очајан... Младачачки оптимизам који се не плаши изазова и хришћанске одговорности за ближње и даље...

Да, Кијук је човек који се никада, и никоме, није продао. У најтежа времена, када је Србска Црква била гоњена и гетоизирана, он је смео да буде Србин православне вере. Када је, 1985 године,

прота Љубодраг Петровић, при храму Св. Александра Невског, покренуо веронауку (а пост-титоистичка удбократија била у пуном жеку), једно од четворо деце чији су се родитељи УСУДИЛИ да децу на веронауку пошаљу била је и Кијукова ћерка. Прота Љуба ми је свагда с поштовањем причао о томе.

Не знам човека који је Солжењицинов dictum („Не живети у лажи“) тако доследно спровео у свом животу, као што је то учинио Предраг Р. Драгић Кијук. Он је живи доказ руске пословице: „И један човек на бојном пољу је ратник“. Не уплашивши се војски авети и фаланги утвара, овај заточник духа је изашао на мегдан свакој христофобичној и србофобичној лажи прошлости и садашњости.

Спреман да стоји за Истину, Која је Христос, он више од свих нас заједно, има право да, на основу личног искуства, ускликне: „Бог није у сили, него у правди“.

Бог Правде, Кома пева и србска химна, Бог је Предрага Р. Драгића Кијука и он му даје снаге да, у име свих нас, сведочи да, како рече наша народна песма „правда држи земљу и градове.“

То је он, „у Бога дреновак“ (Момчило Настасијевић), испод чијих чворова и руку одбрамбено скрштених на грудима куца велико срце светосавског хришћанина, свесног да љубав према свом народу значи љубав према свима које је Бог Живи превео из небитија у чудесну тајну постојања.

Кијуково име и дело опстају путокази за будућност. Поготово је важно његово неприпадање: ниједној партији, ниједној масонској ложи, ниједној интересној групи. Верујући у Бога и Србство, он се није поклонио Ваалу наших дана.

Видимо га као вођу србске духовне буне против патуљастог Вавилона патохуманизма. Он је човек који се никада није уздао у човека, него у Онога Који нас је саздао по свом лику и подобју, и заповедио нам да се из своје датости усмеримо ка својој задатости. Зато је, попут наших предака о празнику Часних Верига Св. Петра, када су хватали вериге изнад огњишта, и није их жегло, и он кадар да се дохвати огњених „верига света“ (Catena mundi) на крвавом, али и васкрсно - радосном Балкану!

По Хајдегеру, реч „етика“ потиче од речи „етос“, која значи „жилиште, обитавалиште“. Етика је, дакле, умеће уређивања жилишта. Само из те перспективе може се разумети Кијукова одговорност према себи и другима: не будемо ли уређивали свој дом, он ће постати ђубриште.

Настасијевићев наратор у „Тамном вилајету“ и „Хроници моје вароши“ често се зове Истинословац... Бити Истинословац значи бити спреман на нетрпељивост оних којима се Истина све-

дочи. Али, без Истинословца, нема ни Завичаја, који је вишњим смислом обасјан предео и нема морала, који је завичајна обичајност. Зато је Бодлер рекао да је битијна особина велеграда, попут Париза, у томе што човек може да лута по њему месец дана, а да не сретне никог познатог. У велеграду је морал скоро немогућ управо због масовног бежања у неодговорну анонимност. Људи попут Предрага Р. Драгића Кијука су ту да нас подсети да се од Завичаја не може побећи; по Настасијевићу: „На крају нестати цео,/ ал проклијали трази...“ Он је посматрач тих и таквих, проклијалих трагова и сведок непочинстава „заробљеника сопствене биографије“ (његов израз), али и сведок хероја несустајућег отпора стихијама разарања...

Док год има Истинословаца какав је Кијук, који нас чувају својом мишљу, речју и примером живота, има и наде да нећемо нестати, него ћемо, по ко зна који пут у својој историји поново настати, у свету у коме има сеоба, али не и смрти.

Драган ДРИНЧИЋ

ТОТАЛИТАРИЗАМ ЦРНОГОРСКОГ РЕЖИМА

Основни елементи технологије власти актуелној црнојорској режима су: кризојворни, конфликтноосни, дезинтегративни, манипулативни, хијеридеолошки, нациокрајски шоталишаризам, интензивна јоданичка и рејресивна ауторитарност и јројрамирана, системска корујција

Црногорски режим је специфична појава у политичкој феноменологији. Његова специфичност проистиче из спајања противрјечних елемената социо-политичке структуре, а чији је смисао у одржавању тоталитарне власти у промијењеним условима савремене - демократистичко-интеграционистичке номенклатуре. Црногорски друштвено-политички систем је синкретичка мјешавина антитрадицијског, провинцијалистичког, суверенистичког ултранационализма, примитивног, пљачкашког, ултраприватистичког “неолиберализма” и социјално изнуђеног државно-неокомунистичког интервенционизма, док је у погледу инструментализације власти полиморфна владавинска структура у којој се комбинују аутократски, етатистичко-партитократски и анархоидно-парадржавни елементи, усљед чега се може говорити о својеврсном анархоидно-ауторитаристичком, деинституционалистичком, популистичко-цезаристичком, дезинтегративно-биполаризујућем, фашистичко-нацистичком, етнонационалистичком тоталитаризму, уникатном у политичкој пракси и теорији. У погледу интензитета контролно-доминацијских и управљачко-владачких аспирација и обима идеологизације, црногорски режим је тоталитаран, али с аспекта капацитета и ефективности технологије власти, односно могућности остваривања супстанцијалних тоталитарних циљева, он је неототалитаран, јер у савременим условима не може да успостави тоталну контролу над друштвом, карактеристичну за класични тоталитаризам.

Сама синтагма “анархоидни тоталитаризам” контрадикторна је, јер тоталитаризам, као идеолошко-волунтаристички панетатизам, максимализује институционално-бирокаратску регулацију и централизацију не остављајући социо-политичке ентитете и процесе изван стега своје ригидне, свеобухватне државно-партијске контроле. Анархоидност црногорског неототалитарног режима заснива се на значајној неформалној редукцији институционално-нормативне структуре, произвођењу криза и конфликта,

организованој хаотичности и спрези државно-партијског естаблишмента са криминогеном парадржавном структуром. Неформална редукција институционално-нормативног система и континуирана, индукована конфликтност чине друштвено-политички амбијент у којем подстакнуте ирационално-деструктивне силе мултипликују ефекте вјешто програмиране кризе. Ђукановићев режим је кризотворан и конфликтоносан јер је његова основа смишљено произвођење кризе и нестабилности ради идеолошко-политичке хомогенизације његових актуелних и потенцијалних присталица, у циљу одржавања и увећавања њихове подршке (намјерно изазивање криза у вези са државно-правним статусом, језиком, црквом, уставом, државним симболима, држављанством, признавањем Косова, манипулисање глобалном економском кризом...). “Смисао” произведене кризе и контролисане хаотичности је да се дозираним непоштовањем институционално-нормативног поретка, путем организоване дезорганизације и садејства неформалних центара политичке, финансијске и репресивне моћи, изазову страх, несигурност и конфузија да би се идеологизована популистичка маса физички и егзистенцијално везала за “спасоносну”, тоталитарну политичку елиту ради маргинализације и елиминисања релевантног критичког мишљења, као највеће опасности за актуелни режим. Производњом страха и несигурности сужава се слободан и рационалан избор и обезбјеђује императивна идентификација носилаца ауторитарне паланачко-патријархалне свијести са тоталитарним режимом, чиме се изнуђује поданичко-патерналистички, политичко-конформистички консензус мафио-политократске олигархије и идеолошки интенционализоване масе. Црногорски анархоидни ауторитаризам карактерише неформална редистрибуција друштвене моћи између политичке власти и парадржавног подземља, при чему естаблишмент задржава све полуге одлучивања, уз дјелимично преношење репресивне функције државе на криминализоване неформалне центре моћи (политичко и мафијашко подземље). Неформални центри репресивне моћи су парцијална, ванинституционална супституција за хипертрофирано државно насиље и служе за његово прикривање ради стварања привида демократије.

Фашистoidни монтегизам

Поред елемената ауторитаризма, црногорски режим инкорпорира у себе и карактеристике тоталитаризма, у првом реду широку, ригидну идеолошко-популистичку подршку масе, што га чини стабилним у односу на демократска кретања. Ђукановићев

редуковани, реформисани тоталитаризам (“демократистички” тоталитаризам, посттоталитарни неототалитаризам, “тоталитарна демократија”) установљује све институте вишестраначке демократије, али их маргинализује и фактички суспендује узурпаторском, аутократском, ванинституционалном прекомпозицијом политичке моћи и фабриковањем национал-популистичке свијести и дириговане анархије, прикривајући своју недемократичност плуралистичком мимикријом слабих, приватизованих и монополизованих државних институција.

Тоталитарност идејно-политичке структуре Ђукановићевог режима чини једна специфична, неототалитарна, компилацијска “идеологија”, која се може именовати као евроатлантистички, реформационистички, демократистички национал-суверенизам. Вербални евроатлантизам, вербални реформизам, вербални демократизам и фашистички монтенегринистичко-суверенистички етатизам су четири идеолошка стуба тоталитарне матрице црногорског режима. Њихов смисао је да се континуираним вербалистичко-демагошким фразирањем камуфлира первертирана црногорска стварност и лажно пројектује нека нова - много боља реалност, ради безусловног добијања подршке највећег дијела бирачког тијела.

Пошто се стабилност недемократског система не може постићи само репресивним апаратом, насиљем и застрашивањем (ауторитаризмом), црногорски режим се у приличној мјери одржава помоћу тоталитаристичке политичке мобилизације маса, односно помоћу идеолошко-манипулативно индуковане тоталитарне национал-популистичке свијести, инструментално функционисане за учвршћивање тоталитарне власти. Ђукановићев режим не би могао дуго да се одржи у једнопартијском систему због непостојања стабилне легитимацијске, конфликтноне хомогенизације и идентификације усљед монистичке унификације политичког поретка.

Основна идеологема на којој се заснива монтенегринистичка националистичко-популистичка свијест је теорија “антицрногорске” завјере, односно химера о континуираној угрожености црногорске државе и нације, која “императивно” имплицира национално-идеолошку хомогенизацију због “неопходности” одбране “црногорских” интереса од друге - “непријатељске”, “узурпаторске” нације. Актуелни режим концептуализује параноидно-изолационистичку идеологему о црногорској националној и државној угрожености да би, у исфабрикованој

фашистоидно-большевичкој државно-партијској једначини, перпетуирао и учврстио тоталитарну коалицију сопствене власти и идеолошки инструментализоване масе и спријечио превладавање алтернативног, критичког мишљења. Да би извршио и интензивирао хомогенизацију своје политичко-бирачке структуре, црногорски нациократски режим проглашава “унутрашњим непријатељима”, “издајницима” и “ретроградним снагама” све оне који не подржавају његову званичну псеудоцрногорску, псеудопатриотску, “државотворну” политику. Теорија завјере и фабриковање унутрашњих непријатеља (антисрпска нацистоидна хистерија...) чине идеолошко-легитимитетску основу режимског тоталитаризма и веома су “убједљиви” у социо-политичком амбијенту који је карактерисала вишедеценијска комунистичко-большевичка идејно-ментална структура. Националнохомогенистичким егализмом и псеудопатриотизмом маргинализује се и елиминише релевантно критичко мишљење и суспендује грађанско-интересни плурализам, који се прекомпонује у тоталитарни националистички монизам, који се у црногорском случају испољава као фашистоидни монтенегринизам, који нужно узрокује конфликтоносну унутарцрногорску етнонационалну биполарност, лишену демократске артикулације интереса антагонизованих социо-политичких субјеката. Идеолошком пропагандно-манипулативном индоктринацијом фабрикује се неаутономна, докритичка, фанатизована, большевизована, нацификована, фашистоидна свијест, чиме се постиже висок степен интранационалне бесконфликтности и лојалности интелектно униформисане масе. Тоталитарна маса је само сервилни, неаутономни помоћник у функционисању тоталитаристичке власти јер је њена политичка воља супсумирана парцијалним интересима тоталитарне владајуће гарнитуре. Тоталитарна маса је жртва саме себе јер је ментално “самоухапшена” у идеолошкој мрежи парцијалног и неаутентичног националног интереса, инструментализованог за легитимизацију и учвршћивање тоталитарне власти криминализоване политичке елите.

Тоталитарност црногорског режима испољава се и у насилном, нацистоидном мијењању историјског, етнонационалног, духовно-културног, језичког и црквено-вјерског идентитета Црне Горе и у идеолошком продуковању расно-етнички чисте новоцрногорске нације. Ђукановићев тоталитаристички нациократски систем идеолошки и практички се темељи на фалсификатима коминтерновско-титоистичке и дукљанско-неозеленашке “нациологије” и на изборном и “историјском”

“легитимитету” РЕФЕРЕНДУМСКЕ “РЕВОЛУЦИЈЕ”, која се перманентно инструментализује за нацистoidно расрбљивање Црне Горе (антисрпски идентитетски етноцид).

Манипулисање - основа владања

Владајућа црногорска странка - Демократска партија социјалиста - једна је од најманипулативнијих странака у политичкој пракси и теорији. Њена манипулативност проистиче из њеног тоталитарног политичког бића, камуфлираног у фасаду европеистичке реформистичко-демократске номенклатуре. ДПС манипулише јавност својим лажним партијско-политичким идентитетом представљајући себе као грађанску, демократску и проевропску странку. Међутим, ДПС није демократска већ тоталитарна, монолитна, хијерархијски организована, масовна странка, коју предводи харизматски, аутократски вођа, који контролише све значајне токове црногорског друштва. Супстанцијализована у својој монопартистичкој ауторитарно-тоталитарној искључивости, владајућа црногорска странка је успоставила тиранију апсолутне већине, као облик модерног деспотизма. ДПС се одрекла комунистичке идеологије, али је задржала бољшевичку менталну структуру, која је спречава да се трансформише у партију модерне, демократске профилације. ДПС је анахрона, популистичка, монополистичка, бољшевизована, криминализована криптошовинистичка странка, чије се политичко биће опредељује у ултрапартијском интересном практицитету одржавања тоталитарне власти.

ДПС је само формално грађанска партија, али суштински, она је странка примитивног, комплексашког, кичерајског монтенегринистичког национализма. ДПС може да се дефинише као странка радикалне десничарске, националистичке оријентације услед њеног пренаглашеног етницистичко-популистичког и суверенистичко-етатистичког дискурса, концептуализованог и актуализованог у фашистичкој митоманско-идолатријској апсолутизацији државе (класична фашистичка митологема: “Све је у држави, ништа изван државе, ништа против државе”). Међутим, проблем не би био у њеној евентуалној оптималној националистичкој профилацији, јер нешовинистички национализам је потпуно легитимна идеолошка форма политичке и партијске идентификације, већ у њеном лажном представљању. ДПС неће да призна да је националистичка странка да би имала већи маневарско-манипулативни простор за дискредитацију и маргинализацију

српског политичког и националног корпуса и да би стекла већи “легитимитет” да себе представља као “реформску” и “демократску” снагу која се залаже за европеизацију Црне Горе.

ДПС није ни љевичарска, социјалистичка партија јер је својим примитивним “неолибералистичким” капитализмом социјално оријентисана против радника. Умјесто да се као свака љевичарска партија залаже за државу социјалне правде и побољшање радно-социјалних права радника, она их неповољним законским и административним рјешењима ставља у изразито најамнички положај, штитећи искључиво интересе крупног капитала.

Да би показала своју “валидност”, ДПС често прибјегава класичном бољшевичком маниру – политичко-идеолошкој стигматизацији својих противника. Несигурна у своју ваљаност, због своје енормне морално-политичке грешности, ДПС, поред манипулисања сопственим партијским идентитетом, практикује манипулативно-демагошки метод дискредитације својих опозиционих конкурената. Да би их што више демонизовала и маргинализовала, она их често етикетира разним идеолошко-вербалистичким химерама (“издајници Црне Горе”, “опозиција Црној Гори”, “ретроградне”, “антицрногорске”, “антидемократске”, “антиреформске”, “антиевропске”, “великосрпске”, “милошевићевске снаге”...). ДПС је странка негативистичког и конфликтоносног легитимитета јер свој политички идентитет и конкурентност првенствено темељи на критици и сатанизацији противника, а не на креативном профилисању оригиналног партијског субјективитета.

Црногорска владајућа странка такође манипулише сопственим политичким значајем. Та манипулација се очитује у имплементацији апсолутистичке максиме - “Држава - то сам ја”, односно у успостављању класичне тоталитарне, фашистичко-стаљинистичке државно-партијске једначине, која у нашем случају гласи: Црна Гора је ДПС, а ДПС је Црна Гора! Наиме, у домаћем политичком саобраћају, ДПС себе представља као јединог заступника “црногорске” политичке воље изједначујући државни и сопствени - ускопартијски интерес (тоталитарна монопартитократска имисија државе). У том смислу, она свој парцијални, властодржачки интерес поистовјећује са црногорском државом промовишући себе као њеног јединог легитимног представника.

Једна од најучесталијих манипулација ДПС-а је употреба стигматизаторског квалификатива - “великосрпски”. “Великосрпство” је веома фреквентна фразеологема у политичко-идеолошком вокабулару ДПС-а. Та веома злоупотребљавана,

етикетирајућа флоскула у домаћем и иностраном политичком дискурсу омогућава црногорском режиму “широк” дијапазон манипулативне стратегије. Актуелна владајућа гарнитура идеолошки конструкт “великосрпство” злоупотребљава у свом “анализирању” геополитичке стратегије Србије према бившим југословенским републикама, а нарочито у “тумачењу” историјских и савремених србијанско-црногорских односа и наводног угрожавања црногорске државности. Међутим, при томе се свјесно занемарује чињеница да је након недемократског и дискриминаторског референдума државно-правни статус Црне Горе само унутарцрногорски проблем. У Србији нема ниједне политичке странке која у свом програму има концепт минимизирања и негирања црногорске државности. Србијанска државотворна политика није усмјерена на деструирање глобалистички веома редукованог суверенитета Црне Горе већ на очување територијалног интегритета Србије и на одбрану од великоалбанског сепаратизма. Званичници ДПС-а потенцирају наводну опасност од српског национализма, потпуно игноришући деструктивност сецесионистичког, милитарно-терористичког великоалбанског интегрализма, који је највећи дестабилизациони чинилац у балканском региону. Признавањем нелегално проглашене независности Косова црногорски режим се легитимацијски идентификовао као политички чинилац великоалбанског сепаратизма. Црногорска власт максимализује наводну опасност од српског национализма да би афирмисала свој лажни европеистички идентитет и да би што више апострофирала измишљеног спољњег и унутрашњег непријатеља и “легитимизовала” теорију “антицрногорске завјере”. Манипулативна антисрбијанска екстериоризација црногорског државног питања (химера о перманентној историјској угрожености Црне Горе од Србије) потребна је актуелној владајућој гарнитурџи да би, услед наводне опасности од фиктивног спољњег непријатеља, хомогенизовала и квантитативно рекорпорирала национално-суверенистичку масу ради одржавања и јачања тоталитарне власти. Тезом о “угрожености” од “спољњег и унутрашњег непријатеља” (Срба и Србије) црногорски режим: 1) хомогенизује и повећава свој национално-суверенистички корпус максимизирајући његову политичку подршку и своју тоталитарну власт; 2) скреће пажњу са процеса пљачкашке приватизације и тешких економско-социјалних проблема амортизујући социјалну конфликтносну напетост. Циљ ове манипулације је да се интензивирањем националне конфликтности редукују социјалне тензије и фрустрације ради очувања легитимитетске подршке и тоталитарне власти криминализоване политичке елите.

Коруптивна ”демократија”

У технологији одржавања апсолутне власти црногорски режим, поред политичко-идеолошког манипулисања и ауторитарне физичке и психичке репресије, практикује и корупцију. Оне које не може да убиједи и изманипулише, оне које не може да казни и заплаши, црногорски режим покушава да купи или уцијени. У тој намјери често успијева због тешке економско-социјалне ситуације, као и због изражене склоности многих појединаца ка комерцијализацији властитих ставова и увјерења ради стицања одређене материјалне користи и друштвених позиција. Умјесто да буду најважнији институт парламентарне демократије, вишестраначки избори су постали највећи коруптивни чин у црногорској социо-политичкој структури. Наиме, ДПС је антипрограмска, клијенталистичка, коруптивно-интересна странка, која у задобијању политичке власти практикује свој оригинални систем бухетске ”демократије” ослањајући се на коруптивне беневите ефектуирание злоупотребом државног бухета. Многи грађани нијесу заинтересовани за друштвено-политичке промјене и детронизацију владајуће партије јер су коруптивно зависни од институционално-бухетског ”кишобрана” актуелног режима. Услед тога, владајућа гарнитура не стиче политичку власт посредством слободно изражене бирачке воље и на тој основи добијеног демократског легитимитета, већ репресивно-коруптивном активношћу, као најважнијем ”елементу” изборног процеса. Већина грађана не гласа на основу слободног избора идеја и програма на политичком тржишту већ према очекивању и ефектуирању потенцијалних услуга и санкција које им режим манипулативно и репресивно намеће. Тиме изборна процедура улази у сферу коруптивног, претполитичког процеса, који добија обресе класичне ауторитарне диктатуре. Вишепартијска идејно-програмска диверзификација није интенционално-мотивациона детерминанта изборног процеса већ од власти изнуђени коруптивни беневит, условљен преференцијом биолошко-материјалне егзистенције (губљење и добијање радног мјеста, стицање одређених материјалних добара и друштвених позиција...). Поданички и коруптивно-ситношићархијски менталитет највећег дијела бирачког тијела је основни фактор који перманентно утиче на парламентарне изборе у Црној Гори. Црногорску јавност преобладајуће карактерише ауторитарна, поданичка свијест, која се првенствено испољава у кукавичко-послушничкој, коруптивно-конформистичкој идентификацији с владајућим режимом и идеологијом, што

узрокује статичност и нефлексибилност друштвено-политичке структуре. Поданички менталитет је рефлекс и модификовани континуум колективистичке, претполитичке, племенске свијести, који је веома тешко искоријенити јер се перпетуира из синергије режимског ауторитарног тоталитаризма и гентилних друштвено-бивствених и колективно-мисаоних парадигми и архетипа.

ДПС је типична структурно-системска странка, која отјелотворује и репродукује цјелокупни друштвени поредак, усљед чега је прилично отпорна на детронизацију путем парламентарних избора. А несмјењивост неке политичке власти очигледан је доказ њене тоталитарне природе и постојања тоталитарног режима.

ИСТРАЖИВАЊА

**Горан Комар:
322 ГОДИНЕ ОД МЛЕТАЧКО-
САВЕЗНИЧКОГ ЗАУЗЕЊА
ХЕРЦЕГ НОВОГ**

**Предраг Вукић:
КЛИМАТСКЕ ПРИЛИКЕ У
ПОДЛОВЊЕНСКОМ КРАЈУ У
СТВАРАЛАШТВУ КРАЉА НИКОЛЕ**

**Петар Рмуш:
КУЛТ ЦРНЕ ГОРЕ И
СРПСКИ РОМАНТИЗАМ (6)**

**Милорад П. Радусиновић:
ДВА СТАРА РУСКА ТРАГА О
ВЛАДИЦИ ДАНИЛУ**

Горан КОМАР

322 ГОДИНЕ ОД МЛЕТАЧКО – САВЕЗНИЧКОГ ЗАУЗЕЋА ХЕРЦЕГ - НОВОГ

Ово предавање желим одржати и из разлога да учиним мали и симболични гест захвалности херцегновској читалачкој публици која са толико пажње и упорности прати промоције које у Новоме приређујемо.

Два су главна повода да се ријешим на овакво предавање, подјесећање. Прво, запостављање од главних историјских баштаника (српског народа) значајног датума, и друго, слједствено, прометање и грабљење других субјеката чије историјске организације нису учествовале у догађају. Напросто нисам могао да се одупрем жељи да вам нешто покажем. Бокешка штампарија у Котору је 1909. године штампала књижицу перашког племића конте Крила Висковића "Двије ријечи о битци 15-а маја 1654. у Перасту." Не могу, дакле, да не прочитам прве редове ове књижице: "Prigodom jubilarne svečanosti Kotorske Mornarice koja se je obavila 18 a i 19- a prošlog septembra, pregledajući dekoracije trga Sv. Tripuna, upade mi u oko mala crvena zastava, na kojoj bijelim slovima, stajаше natpis: Bitka Mornarice proti Turcima u Perastu dne 15/5. 1654." Даље подсећа аутор да се морнарица у посљедње вријеме назива Бокешком и да је, цитирам са стране 1, "лакоумно турила у народ крупну неистину и дала извјесити горе поменуту заставу у тако свечани дан."

Предавање ка којем се крећемо саздано је на дјелима и прилозима међу којима је најзначајнија збирка пок. др Срђана Мусића професора Филолошког факултета у Београду (Извјештаји ген. пров. Корнера о заузимању Херцег – Новог, 1988), затим акад. Јована Томића, Марка Јачова, Александра Лалошевића, Растислава Петровића, Бошка Деснице, бискупа Павла Буторца, Милоша Милошевића, Тома Поповића, Глигора Станојевића, Јована Радонића, Винка Форетића, Сима Шобајића, Рада Миловог Радовића, то јест кнеза Јокана Радовића, и сопственим резултатима.

Света лига, са укључењем Венеције, склопљена је ратификацијом Уговора 11. марта 1684. године, а објава рата Турској од стране Венеције дође 29. априла исте године. На првоме мјесту, међу разлозима за ступање у рат, наведена је повреда

мировног уговора у Далмацији.

Када је Ванредни провидур рата Доменико Мочениго стигао у Задар, Стојан Јанковић и Бајо Пивљанин, као најгласовитији актери Кандијског рата, већ су потврдили оданост Венецији. Почетком маја 1684. провидура је у Задру дочекало четрдесет морлачких старјешина у својим униформама и са оружјем.

Још нешто, веома занимљиво, десило се током 1684. године. Преписка перашког капетана Крила Змајевића са новским дыздаром Сулејманом Реисбеговићем. Криле га савјетује казујући да пред очима има чињеницу да се нису могли одржати пуно већи градови од Новога, а како ће Нови који ма двије, три стотине бранилаца. Јавља му о успјесима Аустрије, те да је херцеговачки паша погинуо код Задра. Сулејман је отписао да су то лажи, да се нада у Божију помоћ, али, занимљиво, казује на крају и да нема потребе од Морлака. (!) Заиста, видјећемо, новски Срби одиграће у три године млетачке опсаде градске територије крупну и мало познату улогу, али првом годином рата, свакако, сликајући један беспоштедни српско – српски сукоб.

У то доба, које је обиљежено настојањем Венеције да Србе придобије на своју страну, у њеној објективној немоћи да пружи и материјалну потпору устанку, истакао се као стрпљив преговарач војвода Браил – Вукашин који није журио и који је баштинио негативно искуство Кандијског рата. То је доба предузимљивог провидура Антонија Зена, истицања куће Болица из Котора који играју улогу коју је раније играо перашки капетан Вицко Мазаровић. Црна Гора стоји у то доба у своме изолату и упадљивој исцијепаности. Владика Рувим ипак ће сићи у Котор на разговор са Зеном и казаће исто што и војвода Вукашин: Црна Гора ће ступити у рат када види опсаду Новога. Венеција ће домашити до Куча, Васојевића, Братоножића, Пипера и албанских скупина дајући плате, а изјави вјерности придружиће се Никшићани, тражећи од Републике да буду распоређени на мјесто одакле могу одбити Турке из Херцеговине. Тешкоће су се јавиле услед немоћи которске благајне. Антонио Зено није успио да обезбједи довољну потпору и због тога његови ће удари на Нови трпјети у недовољности поморске опсаде. Скадарски санџак – бег Сулејман Бушатлија блокираће покрет народа ових планинских крајева. На западним странама санџак – бег се спремао против Катунана и Паштровића.

До 12. маја 1684. Млечани ће уз помоћ Срба држати Рисан и доста брзо, без отпора, ући у тврђаву, али ће и турски заповједник и одређен број Турака прећи у Корјениће брањене са седамдесет и двије куле. Тада се, у малом, дешава реплика велике

сцене Морејског рата: кретање околних Срба ка рисанској луци, а излазак Турака дубље, с ону страну орјенског планинског међаша. Тога дана, када пада рисанска тврђава, Иван Болица и Фрањо Бућа јављају о привржености Херцеговаца, Куча, Климената, Албанаца и Црногораца. Помиње се Нови. Који дан касније, наређено је Алекси Радовићу из Мораче да се придружи. На тај начин, стићи ће потоњи каменски кнезови Радовићи у Боку, гдје ће због учешћа у одбијању Хусеин Топал – паше задобити привилегије и грб.

Како се гледа на заузеће Новог? По догађајима у септембру 1684!

У метежу Првог Морејског рата, који је у самом почетку захватио територију Драчевике, извршена су најмање два озбиљна удара на Херцег – Нови који је чврсто држао турски гарнизон. У домаћој историографији је помињана опсада града из августа 1684., када је опсадним снагама пошло за руком да изазову пожар у самом граду. Овом акцијом руководио је нови и предузимљиви которски провидур Антонио Зено. Али, и прије тога, највјероватније током прољећа, извршена је краткотрајна опсада Новог о којој дознајемо из једног необјављеног државног извјештаја из јуна 1684. године. Том приликом млетачке снаге које су подупиране са два вашела биле су угрожене искораком јаког контингента рисанског гарнизона. Извјештај тврди да је тај напад успјешно одбијен са наношењем губитака Турцима, те да су заробљени извјесни нећак “паше од Посовија” и заповједник Рисна који су понудили високи откуп и стотину хришћана. Опсада није успјела из разлога недовољног снабдевања намирницама и муницијом.

Нови, и истинит извјештај

"Венеција, 17. јун 1684.

Град Херцегнови је био под опсадом Млечана када им је у помоћ притекао велики број Турака из рисанског гарнизона, заједно са бројном коњицом и пјешадијом. Тада је и са наше стране изашло много коњице и пјешадије који су из засјеле погодили непријатеља у центар и скоро га потпуно разбили и многе друге заробили. Међу њима биле су многе личности као што су нећак Паше од Посовија и заповједник Рисна, који су понудили за откуп велику суму новца и 100 робова хришћанске вјере. Млечани су, уз то, отели све топове и опљачкали имовину учесника у опсади, приморававући их да однесу личне ствари на сигурно мјесто не могавши одржати опсаду

на том упоришту због недостатка намирница и муниције. Дио наше поморске армаде коју су сачињавале 40 лаких галија, једна галеаца под заповједништвом генерала Корнера, заједно са 16 великих војних бродова под заповједништвом капетана Алесандра Молина, отиснула се на опсаду С. Маура прије доласка Генералисима” (...)

Видљиво је из овог извјештаја да је поморска армада која је учествовала у опсади града била јако снажна, знатно снажнија него она коју је привидур Антонио Зено ангажовао за покушај у августу истога љета.

Главни капетан млетачке морнарице, јако оснажене, бијаше искусни Франо Морозини. Он је током 1684. заузео Санта Мауру на острву Леукадији, затим читаву Акарнанију и Превезу, а током 1685. предузе низ побједничких акција на грчкој територији. Изузетно је значајно за ток и исход рата у Боки да су већ током прве ратне године Ришњани, Морињани и Крушевичани изразили жељу за ступање под протекторат Венеције, а провидур Бенето Валијер 16. априла, тражио је од капетана Крста Змајевића да пружи уточиште избјеглима.

Током прве ратне године Нови ће бити угрожаван и копненим биткама које је кретао Антонио Зено, како би казнио српско житељство које је одбијало прелазак на млетачку страну. Извјештаји провидура говоре о тешком српско – српском судару у околини Новога након извргавања договора који су Новљани постигли са провидуром, затраживши одлагање рока за прелазак до сакупљања љетине, па чак и пруживши таоце. Одреди Баја Николића и Вука Сикимића су након тешке борбе и снажног одупирања Срба из Драчевице постигли да опустоше њихове домове које провидур описује као богате. Домицилни Срби су са планина посматрали паљевине њихових кућа и баштина. Свакако је Камено, Поди, Кути, Морињ, погођено овим дјеловањем млетачких герилаца и пљачкаша и његово становништво је могло у току нејтеже три године у његовој историји налазити спаса на три начина: склањањем у новску тврђаву, одласком у дубину Херцеговине, или прелажењем на Млечанима запосједнуту територију Боке. Војвода Вукашин је учинио оштри протест против млетачке употребе Баја Николића Пивљанина. Он казује да није упућена флота против Новога. “Бајо се закратко видио, а затим нестаде, а ми сада подносимо свако зло.”

До маја 1684. на страну Млечана ставили су се многи предјели Црне Горе. У јесен ће Которани настојати на успостављању веза са удаљенијим српским предјелима. Ту су предњачили Иван Болица

и Франческо Бућа. Дотакли су Бањане, Пиву, Дробњаке, и ови ће дотицаји дати неке резултате и у каснијем придолажењу фамилија из овога краја у Нови. То прелажење неће бити крупно. Али, то су, истовремено, предјели очигледног утицаја владике Саватија.

И Дубровник тражи своју позицију и августа 1684. Рафо Гучетић потписује уговор са ћесаровим канцеларом Стратманом и Боргоманером, јемцем за шпанскога краља. Док су аустријске трупе напредовале, Република је обећавала учешће Херцеговаца у рату.

Сљедеће године ће пасти Рисан и Венеција ће се помјерити до Кумборског рта, али ће на одсудни час заузећа Новога, које бијаше њеним најзнатнијим и задржаним постигнућем у Првом Морејском Рату, чекати све до конца септембра 1687. године. Када се Венеција помјерила до Кумбора, на њеној страни су већ били Дробњаци, Пива и Бањани. А ови крајеви, чини се, постаће главном ослоном стопом владици Саватију у наступу ка Млечанима.

У домаћој литератури је истицан стратешки значај рисанске луке и тврђаве. Узимање Рисна није изгледало ни мало лако. Бискуп Павле Буторац описује извјештај упућен Конгрегацији за ширење вјере у Риму, по А. Тејнер-у, настао мало прије узимања Новога, којим се истичу разлози за тај корак, наводећи да би Рисан напредовао као у Теутино вријеме, нестало би гусарског упоришта у које су се склониле фусте са Санта Мауре, црногорско би становништво потиснуло Турке у Скадар, а Нови би се лакше узео с копна. Посебно се нагалашава могућност уније црногорскога свијета са католичком вјером. Буторац вјерује да је папа кренуо под утиском овога извјештаја.

Описана су сва црногорска ратна прегнућа у овоме рату. Али и други су ратовали. Током октобра 1684., Бокељи су, скупа са Далматинцима, учествовали у удару на Ливно и запалили многа села у Босни, чиме је омогућено житељима цетинске крајине да пређу под управу Венеције. Из тога доба сачувано је једно изузетно важно свједочење Доменика Моченига који Морлаке на задарској, шибенској и сплитској територији категорише као: **1.** старе поданике **2.** поданике који су придошли током прошлог рата **3.** поданике из садашњих немира. Највише поштују Стојана и Илију Јанковића јер су исте народности као и они! То је вријеме када у Далмацију стиже нови генерални провидур Петар Валијер.

Крајем маја 1685. Зено је дознао за новог црногорског митрополита Висариона Бориловића, иако је претходно утицао код егзарха патријарха Арсенија да се постави личност одана Венецији. Чим је дошао из Пећи, нови млади владика, који је по мајци био

Паштровић, посјетио је Зена у Котору. Тада је изјавио да је дужан Венецији чијом је заслугом, последице Бога, стекао достојанство. Ипак, и млади владика још је дуго исказивао спремност да прикључи Црну Гору рату тек када Венеција удари на Нови.

Током 1685. постало је јасно да главни задатак Венеције, узимање Новог, представља, свакако пуно тежи задатак, него активност на крајњем углу горњедалматинског копна: Книну, книнској области. Петар Валијер, генерални провидур, отишао је на Хвар како би тамо препремио акцију према Новоме, као што ће то баш на томе мјесту касније учинити Корнер. Међутим, помор у војсци, слабост контингента према крупном циљу, довели су до одустајања и окретања ка Книну. О тој намјери Млечана, дознао је владика Саватије и већ тада он стиче заслуге у огњу Морејског рата.

Херцег - Нови бијаше снажно браћен и није се најзначајније предузеће Млечана у Морејском рату постигло наједном, већ из неколико амбициозних покушаја. У приватној колекцији Миливоја Секуловића чува се штампани Извјештај о окршајима око Сиња из 1685. године, дакле, двије године прије него ће пасти тврди Нови. У то вријеме, према официјелној слици збивања, Млечани би држали Кумборски рт. Овај *Извјештај* описује знатни и беспштедни судар у близини Новиграда који се одиграо у снажном наступу Млечана, Морлака и других, који су под заповједништвом повјереника Микелија наступали према предјелу који се означава као "terra di Zattina". Микели је са својим одредом чистио територију све до зидина и куле са четири топа. Стигао је до тврђаве Sing добро снабђевене топовима. Извјештај узима да је освајање ове тврђаве главни корак за освојење Новог.

И поред тешког пораза у Далмацији, који је оvdје могао бити преувеличан, Турци су Нови задржали и чврсто бранили још двије године. Млечани организују акције за ослабљивање гарнизона у Новоме и уништавају околину, која је и у овоме наступу опустошена. Град је на почетку Морејског рата располагао са тридесет и шест топова, од којих је двадесет било смјештено у самоме граду. То је била огромна снага, јер, видјели смо из претходног млетачког државног извјештаја, како се гледало на једну истурену тврђаву са четири топа.

Током 1685., десили су се знатнији судари са Турцима и под Будвом и Рисном. Скендеријски паша се кретао ка млетачком приморју и тада су непроцјењиву помоћ Зену пружили владика Висарион, ваљда у суспрезању Црне Горе која се ломила ка учешћу на турској страни, као и фрањевачки ред на челу са оцем Егидијом

из Армента. Провидур Антонио Зено је Сенату упутио извјештај 8. маја, одмах након боја на Вртијељци. Петар Валијер је узалудно опједао Сињ. У продору ка Рисну истакао се Кристифор Змајевић и Пераштани који су упорно подупирали млетачке радње. Током 1685. године погинуо је Бајо Пивљанин, али, могуће, на начин који се знатно разликује од онога који узима званична историографија. Према подацима М. Јачова, усљед пријетње скадарског санџак – бега Сулејмана – паше да ће уништити Црну Гору, Црногорци су позвали Баја да учествује у пресретању једнога каравана који би требао да иде за Нови. Када је стигао баш на Вртијељку, погубљен је скупа са својима, црногорским плотуном.

Током 1685. године биљеже се штете у селима новске околине која леже у дубини отоманске територије, што је случај са Бајковим Крушевицама, па је ванредни провидур ставио двомјесечну забрану за пљачке становника тога села новске територије. Таква забрана стављена је и за Зупце. Дубровачка република се у то доба тврдо држала турске стране, мада ваља казати и да је много претрпјела. Опште прилике водиле су слабљењу Новог. Капетан Новог добио је наредбу да пређе у Угарску са одређеним снагама, чиме је била угрожена безбједност града. Нови је оскудјевао.

У то доба, на измаку 17. вијека, новски Турци упадаху у Конавле и друге дубровачке домене. Окрајни дјелови Републике нису имали мира. Дубровчани ће се жалити Великом везиру како их угрожава лука у Драчу те да имају велике штете од новских Турака које су они недавно помагали. Мало је у српском народу територија које су тако потпуно дијелиле судбину изложених и уређених приобалних земаља као Драчевица, Зупци и Конавли, а толико упорно раздвајаних политичким и вјерским границама и запрекама.

На почетку 1686. године млетачка активност се осјетила по читавој источној Херцеговини. Око Шћепан – дана даване су гаранције неким гатачким породицама које су се обавезале за прелазак под крило принципово. Али, почетак те године обиљежиће и тешка турска експедиција у Паштровићима, помогнута црмничким контингентом. Млечани су се затворили у тврђаве. У новом Сулејмановом походу у августу, Зено је постигао да се Корнер са флотом помјери ка Будви и Котору, и Млечани одбијају Турке.

Крајем 1686. у Котор је стигао нови провидур Батиста Калбо и многи главари Црне Горе и Херцеговине су му пришли, а почетком марта 1687. Турци поразише и опустошише Никшиће. Млетачка помоћ је изостала.

У години 1686. Морозини узео Патрас па затим нека утврђења

на Дарданелима, а у Далмацији Млечани узеше Сињ. Тако се обистинило гледиште да ће од овога прегнућа зависити и акција под Новим. Почетком априла 1686. у Далмацију је стигао нови генерални провидур Ђероламо Корнаро. Истовремено, султан је на положај првога везира довео Сулејман - пашу Мурветовића родом из Милешеве, не би ли утицао на Србе у турској граници. Турска је трпјела озбиљне поразе. Чак и патријарх Арсеније III одлази у Једрене током фебруара 1686. године и дуго разговара са Сулејман – пашом. Велики дио херцеговачких Срба, али и црногорских, дају страже према млетачкој граници. Током августа 1686., паша је ударио на Будву са знатним црногорским контингентом, ма је одбијен млетачком артиљеријом.

Ова ратна година обиљежена је и значајним дјелима којима печат дају и чланови јужнохерцеговачких фамилија Видаковића и Магазиновића, учешћем Сладоја пок. Томаша Томашевића и других у заштити обале од Боке до Бојане. Помињу се Новљани Поповићи и Видаковићи.

Прилике у предјелима Никшића и Зубаца у доба Ђовани Багиста Калба и Антонија Зена најбоље показују писма Никшића и Зупчана који су угрожавани од Турака и млетачких плаћеника сездара Мића Колунбарића, Драшка Паликућића и Петра Илина.

Дубровчани су се концем јануара 1687. обраћали провидуру у Котору одбијајући сумњичења да помажу турски гарнизон у Новоме. Истицали су погодности новскога пространог залеђа прилазу каравана. Народ који је у то доба стајао у Боки, покренут са својих огњишта, нашао се у тешком економском положају, доста, изгледа, концентрисан у Рисну, казује да је своја добра оставио “а ође ништа нашао није” И Пераст је трпио од великог прилива народа, а стајао је и даље у некој органској свези са млетачким повјереницима из Херцеговине, чак обавезиван на плаћање штете коју би ови нанијели хришћанима. Сладоје Томашевић, стриц капетана Сима Милутиновог Магазиновића, у то доба је становао у Перасту. Његова висока активност, крчећи пут са сабљом у руци, а затим, великим трговинским обртом који је изавао нарочиту похвалу генералног провидура, можда ће постати темељем богатства његова синовца капетана Сима, а можда и не. Има показатеља да је капетан Симо, кључна личност нашега одјелка о Магазиновићима, живио са стрицем у добром односу сарађујући на пословном пољу. Кретање Магазиновића током ратних дејстава у Боки не може се реконструисати, изузев по Сладоју.

Поред ових фамилија, бијаше знатна улога и других Херцеговаца и Драчевићана, Војновића, као и Јовановића, Вука,

а касније, сина му Вуковоја, капетана Топалске општине у више мандата. Они су се стојбином везали за Доњу Ратишевину гдје се и сада виде рушевине. Такође, поред Попова, Љубомира и Требиња, јавиће се продор снажног елемента из Корјенића. Зупци, Корјенићи, са својим кулама, постаће за Венецијанце вратима Херцеговине.

Када је септембра 1687. Венеција узела Нови, Дубровчани су се поплашили да не падне и Требиње и Попово и почеше јако агитовати у Херцеговини да тамошњи Срби приђу побједничком Леополду. У овом тренутку Дубровачка Република настојаће да Великом везиру пружи објашњења о свом држању у вези догађаја под Новим. Када је Дубровник упутио своје посланике М. Кабогу и С. Бућу овом високом турском достојанственику, добиће они инструкције: “Ако Вам спомене нешто о мисији упућеној у Беч и о данку послатом цару, рећи ћете да је млетачка армада страшна, као што му то могу посвједочити Турци који су је видјели овуда проћи...” Венеција у то доба постиже сјајне успјехе у Грчкој на Мореји, Далмацији и Херцеговини. И прије но што је пао Нови, Дубровник је настојао да Леополд I Хабзбург прокламује своје право на Босну и Херцеговину, све да би се начинила запрека млетачком замаху ка тим областима.

Покрет млетачке морнарице ка Новоме десио се после збивања у Далмацији у прољеће 1687. године, када је Мехмед Атлагић опсео Сињ, али је концем априла узмакао пред Корнером. У тој бици учествовао је и владика Саватије. Према сопственом исказу “Живу Грбичићу.” Како су се главни турски заповједници груписали даље од Јадрана, провидур се стационирао у Сплиту, обилазио отоке, а предузимљивог Антонија Зена упутио ка Сињу да скупа са Стојаном Јанковићем узнемирава Босну. У часу када Стојан гине пред очима бившега провидура Зена, отвара се пут морнарици ка Боки, ка Новом. Занимљиво је и то да је Зено у Боки оставио квалитетан одред за којим је жалио после судара са Турцима у којем је изгубио Стајана Јанковића.

Око новске кампање пуно су се потрудили Пераштани. Њихове се жеље сукобише са Дубровачким, но о овоме су одлучили крупнији ривали. Сами покрет на Нови није био лак. Град бијаше подијелен на Горњи и Доњи. Красиле су га четири куле: Канли кула, мало извише Доњег града, која ће претрпјети велике артиљеријске ударе са савинскога предјела, на југоисточном углу Бегова кула, али, на западној страни кула Абаз – паше са већим бројем топова и иза ње, Широка кула. Говорило се да су га, поред Турака, бранили Албанци и “Хрвати с тијесним одјелом”. И Боличин опис говори о јакој тврђави. А његов је опис начињен 1614. године. Провидур

Corner сабрао је у Задру стодвадесет лађа, уз малтешки одред упућен од тосканског војводе, као и двије папске галије под заповједником Herbsteinom. Овај се контингент прикључи под Корчулом. Што се тиче учешћа Пераштана, оно је знатно. Њих је предводио крупни протагониста и кореспондент нашег херцеговачког и црногорског свијета у ратним збивањима, капетан Иван Мазаровић. Млетачки писац Nicolo Vegenzani казује да су Пераштани држали куће тик уз морски каштел (Форте маре). Вјерује се, такође, да су Пераштани држали околне положаје, и омогућили први дотицај савезника са обалом. На млетачкој страни истакли су се Криле Змајевић, Трипо Штукановић, Јован Буровић и Вицко Бујовић. Такође, изгледа доста сигурно, да је подмићена арбанашка посада са Абашине куле напустила свој положај.

Истиче се крупна заслуга “Словена” и Абручана који су заузели прве куће у граду и држали их до слома турског гарнизона.

Ипак, извјештаји генералног провидура Корнера, које је објавио Срђан Мусић, говоре о опсежним припремама Турака који су градили велике редуте и шанчеве, увели у град допунске снаге из Корјенића, Требиња и Гацка, а затим, о искрцавању у два маха, Венецијанаца код Кумбора, а Малтежана мало касније на Зеленици. Пераштани би, у том случају, штитили овај други контингент и дотакли Турке, негдје у предјелу Умца и Лаловине. У окршајима код Свете Петке савезничке снаге су претрпјеле велике губитке.

Ипак, потребно је поменути личности које су у првим данима и недељама омогућиле прихватање здружених снага уз копно, а касније и одбијање турских искорака из града стекавши заслуге за освојење Новог. Најприје, искрцавање грофа Самполе на челу јединице Венецијанаца, негдје око Кумборског рта, а затим и Малтежана и папског контингента око Свете Петке. Мало потом, усљедио је продор до кућа око града који је предводио маркиз дал Боро, док је капетан Сантућо заузео положаје код Шпањоле. Пераштани и Срби запосјели су Ђурђево брдо у Суторини гдје су Турцима нанешени знатнији губици. Генерал Мотие заслужан је за задржавање турског искорака из града. Он је предводио јединицу од двије стотине људи. Касније, око 18. септембра, стићи ће опсадним снагама појачање од триста људи на челу са мајором Канђелијеријем.

Један краћи опис догађаја објављен је у Гласу Боке, ма нигдје у два наставка овога фелтона аутор не помиње учешће Херцеговаца у највећој побједи млетачког оружја у Морејском рату. Напросто, давно је, у недоступности “старе општинске архиве” постала

навика да се изоставља учешће домаћег свијета у овоме великом рату.

Оно што желим показати овим одјелјком јест потпуно пренебрегавање учешћа Старе Херцеговине у одлучујућој операцији Бечкога рата у Боки. Томе изостављању је јако доприњело дјело владике Петра II Петровића "Ћорски вијенац" које уграђује познате стихове о Херцег – Новоме са описом битке, али, на српској страни, помиње искључиво Црногорце! На тај начин, кроз литературу и школске програме, избрисани су бројни непознати учесници судара са Топал – пашом, избрисани војводе Радовићи из Мораче, избрисан Сава Кујачић из Коријенића, избрисан Сава Анђелић из Попова.

До 12. септембра савезници су напредовали на положаје са дубровачке стране града, како казује сам Корнер "гдје се налази варош." Перини је узео важну тачку близу саме тврђаве. Но, прије тога, Корнер је 8. септембра изашао на обалу, вјероватно у предјелу Топле гдје су Морлаци потиснули Турке према граду. Он свједочи како су Турци приморани "да напусте готово читаву варош".

У тим данима Малтежани су трпјели губитке под Шпањолом. Турци су учинили велики искорак 10 септембра. Корнер помиње венецијанске учеснике у опсади: Франческа Гриманија, Ђовани Лунета Лоредана, Јоронима Дону, Антонија Лоредана, Виченца Гритија, Марк Антонија Приулија, Бернарда Барбара, Транквила Боланија, Антонија Канала, Алвизе да Мула, Гаспара Липамано. У тим данима он шаље чак хиљаду Морлака са Пераштанима на један кланац да дочекају Турке. По свему судећи, они су их и дочекали на Каменоме, у Гручалици, и то 17. септембра, и о томе код Корнера нема ни ријечи, али он описује удар Турака на Суторину гдје је први удар примио Перини, а онда, након расула савезника, он сам, као и Гримани и Лоредан, средили ситуацију и одбили турску колону. Описује брдо на које је изашао како би потиснуо Турке који су пожњели успјехе.

Марко Јачов, који је користио велики број докумената из венецијанског Архива, казује како се Хусеин Топал – паша под Новим појавио 15. септембра. Како је успио да потисне "бокељске Морлаке и Црногорце", а онда и "Италијане". Даље каже да је за заустављање босанског паше заслужан сам Корнер који је наступио у првим редовима.

До 27. септембра артиљерија је отварала пролом изнад ронделе према мору, а срушене су све куће у граду. Венецијанци су видјели велике тешкоће код покушаја постављања мине, али Корнер постиже да 230 Арбанаса сејмена напусти град. На тај начин, већ

28. и 29. Млечани улазе у град у његовом југоисточном дијелу.

Изгледа да је велики удар на град услиједио 30. септембра. Могуће је да Нови није пао ни тога дана, већ нешто касније, али је дан узет због празника Светога Јеронима. Из једнога често помињаног *Извјештаја* који се чувао у збирци Јова Секуловића, могло би се докучити да су тешки и одлучујући сукоби текли 27. и 28. септембра.

Папа Иноцент XI дао је велики значај побједи. Дао је да се искује медаља од ливеног бакра и злата, са сопственим ликом и текстом: *Castronovo expugnato*. У цркви Светога Марка служена је миса уз учешће дванаест кардинала. На Хадријановој згради пуцали су топови.

Кључне тачке опсаде су први дотицај флоте са бокешким тлом у Кумбору, сусретом са провидуром Калбом, прва искрцавања у Зеленици за које вјерујем да се одиграло на једној страни клифа Лаловина (Умац), пробојем шанчева у Мељинама, могуће у осојној падини Савине, узимањем Ђурђевог брда на западној страни (7 – 8. септембар), првим ударом на Топлу досезањем линије Крш – Предиван, те одбијањем Турака критичног 15. септ. (примио Перини), који су одбили Ђ. Лоредан и генерални провидур.

Како год да се одиграла ово велико отимање о Нови, о којем детаљно пише, на темељу млетачких историчара и перашких извора, П. Буторац, ми смо дужни да овдје уградимо једно свједочење Јокана Радовића из Каменог. Наиме, Јокан, који је до младићке снаге стасао у вријеме француске окупације Боке, исписао је једну велику књигу која је изгорјела 1942. године. Књигу је, по сјећању, у старости, реконструисао Раде Милов Радовић. Јокан Радовић био је директни потомак учесника у окршају са Хусеин Топал - пашом у мјесту Гручалица подно Кошарица на Каменоме. И поред дистанце од више од стодесет година, вјерујем да је свједочење Јокана Радовића нешто чему ваља посветити пажњу. Важан је, јако је важан, један детаљ. Јокан Радовић, уколико је он искључиви аутор читаве старе књиге каменских Радовића, тврди да се битка одиграла у судару са наступајућом колоном Топал - паше. Такође, Јокан Радовић тврди да је одбрана Новога, након пораза Турака у Каменоме, намах ослабила. У извјештајима провидура Корнера, нигдје нема помена битке у Каменоме. Мада Корнер помиње велики одред који је послао ка Турцима.

Грб каменских кнезова Радовића као средишњи мотив узима новску кулу. Урезан је на гроб породице, смјештен иза апсиде каменске парохијалне цркве Светог Архиђакона Стефана.

Конфиденти из Рисна казивали су у Новоме 5. октобра 1687.

да је Сулејман – паша био на путу да се придружи снагама босанског и херцеговачког паше у Зупцима како би ударио на Млечане у Драчевици. Опустошио је Залазе, Цуце, Ђеклиће и Бјелице. Тек неколико дана касније, 9. октобра, генерални провидур је издао налог за израду првога катастра Новога који ће бити довршен 1690/93 (за Бијелу). Дакле, у Новоме су се осјећали сигурним и поред живих покрета скадарског санџак – бега. Но, његово је кретање помно осматрано. Генерални провидур је писао Сенату о кретању паша из Босне и Херцеговине, али у извјештају од 25. окт. 1687. он јасно показује важност Зубаца као “главног прелаза”. Вјероватно је да је Корнер први одлучнији позив Херцеговцима у Требињу и Попову упутио током октобра те године. У стратешком погледу отварало се питање коријеничке утврде са седамдесет и двије (!) јаке куле које је затварало други привилеговани правац ка оним дјеловима источне Херцеговине који су гравитирали Никшићу. Корнер одмах након описа Корјенића помиње резултате разговора са Никшићима.

Конкретан предлог Сенату за узимање Требиња и Попова упутио је Корнер 25. окт. 1687. године. Као главни разлог он помиње привлачење читаве херцеговачке трговине у млетачке руке.

Увјерен сам, на крају, да постоје разлози да Херцег – Нови развиди могућности формирања једне историјске мапе обиљежавања главних датума из своје историје. Вјерујем да је постојећа мапа једна темељна дислокација и да је врло потребно да претрпи ревизије у смислу стављања у први план догађаја везаних за град који су потресли Европу. Један такав је, свакако, млетачко – савезничко освојење Новога 1687. године.

КЛИМАТСКЕ ПРИЛИКЕ У ПОДЛОВЋЕНСКОМ КРАЈУ У СТВАРАЛАШТВУ КРАЉА НИКОЛЕ

Климатске прилике и конфигурација завичајног простора у значајној мјери утичу на ментално стање како појединца тако и цјелокупне популације. Умјетнички ствараоци које по природи ствари одликује просвијећен и оплемењен дух посебно не могу бити имуни на климатске услове животног простора у коме обитавају и стварају. У зависности од начина испољавања временских прилика, такав утицај може бити позитиван или негативан. Док блага клима доноси осјећај смираја, спокоја и инспирације, сурова клима неминовно доноси негативне мисли, неурозе и дух пун депресије и апатије. Хтио то или не, човјек не може бити изолован од природе и њених климатских утицаја и географских одлика.

Подловћенски крај одликује поднебље са суровом климом препуном крајности. Врела и сушна лjeta која су релативно краткотрајна смјењује дуготрајни период олујних стихија који наступа са доласком јесени и свршава се тек у априлу или мају наредне године. У историско-политичком спјеву „Пјесник и вила“, који је 1892. написао на цетињу, краљ Никола је на живописан и сугестиван начин описао климатске прилике које владају у подловћенском крају. Управо је овај крај завичајни простор црногорског краља-пјесника, па је опис ћудљивих климатских крајности који нам је оставио у поетској форми сасвим вјеродостојан и реалан. У имагинарном разговору са вилом краљ јој поред осталог каже:

Та јучер је оно било –
тридест лjeta ствар је мала-
откад си се са мном, вило,
на Ловћену упознала.

Сјећаш ли се оног јутра
и зракова сунца млада,
и славуја – и прозрачне
оне росе по ливада?

Сјећаш ли се оне паре,
 којом Ловћен гром замеће,
 и лахора који лишћем
 његовијех гора шеће?

Раскошне дражи прољећа и несносне врелине лjeta убрзо смјењују јесеће кише праћене налетима вјетра и стихије невремена које ће у таласима потрајати све до истека зиме. Карактеристичан циклус смјењивања временских прилика на суровом географском простору понавља се као по неком неписаном правилу већ миленијумима.

Јесеће кише, тамносиви облаци и слаб пробој Сунчевих зрака стварали су туробну атмосферу не само у природном окружењу већ и у душама људи. Пред сивилом природе нико није могао остати сасвим нетакнут. Депресивни тонови неба неминовно су се преливали и одражавали на ментално стање духа. У имагинарном дијалогу са вилом краљ Никола је на изразито дескриптиван начин описао суморан колорит позне јесени:

На мратинске ове дане,
 када с горе лишће пада,
 кад нестаје зеленила,
 студ и вјетар кад завлада;

када више ружа нема,
 нити сунца ни топлоте,
 но природа обуче се
 у хаљине од короте,

када славуј заниједи,
 када пчеле нигдје није;
 кад у поље све је пусто
 нит' се оре, нит' се сије –

призивнух те, бјела вило,
 у час овај непогоде,
 да се мени близу нађеш
 при опјелу од природе.

Празник Св. Краља Стефана Дечанског, у народу познат и као Мратин-дан, празнује се 11/24. новембра сваке године. Занимљиво је да је управо у старој Црној Гори сачувана клетва: на јаде ти Мратин-

дан дошао! У ствари, са доласком „мратинских дана“ јесење сивило улази у раздобље кулминације. Наступа препознатљив „сумрак“ природе изражен у неповољним климатским промјенама које се неминовно рефлектују на појединачно и опште друштвено стање популације у подловћенском крају. И то како у прошлости, тако и у садашњости. У овом периоду већина домицилног становништва бива испуњена осјећајем апатије, тјескобе и меланхолије али и неуротичне искључивости.

Олујне стихије у подловћенском крају као по неком неписаном и уходаном правилу готово увијек су праћене канонадом заглушујуће грмљавине која би у човјеку овог поднебља будила неуротичан прилив потиснутог страха и нелагоде. Пред тајанственим и разорним стихијама природе наш патријархалан предак осјећао се немоћним. Он је детонацију олујних удара поимао као испољавање гњева господњег према греховној природи народа. Исказујући страхопштовање према недокучивим и за њега лично несазнајним силама природе, краљ-пјесник поручује вили као као непресушном извору сопственог надахнућа:

И да ми се примакнути,
гдје гром, суха муња пали,
одакле се са тутњавом
и с ужасом доље свали!

Да ли су неповољне климатске прилике у цетињском крају утицале на ментално стање духа краља Николе остаје отворено питање. Неповољан сплет политичких околности и олујне стихије у краљевом завичају, увјерени смо, морале су се одражавати на психолошку структуру личности господара Црне Горе. Навешћемо и један примјер који оснажује наше становиште. Пред незадрживом најездом аустро-угарских трупа краљ Никола је почетком 1916. године напустио своју земљу и отишао у изгнанство. Уочи неумитног одласка, краљ је са личним секретаром Милошем Живковићем 5. јануара 1916. боравио у Подгорици. Описујући прелазак преко Везировог моста, краљев секретар у својим успоменама („Пад Црне Горе“, Никшић-Беране 1935, 153) поред осталог каже:

„Наједанпут, кад још бејасмо на Везировом мосту, и дивља Морача под нама, у дубинама, хучи и пени се одбијајући се о голо горостасно стење својега продераног корита, Краљ подиже обе руке пут неба и завапи:

-Отворите се небеса, зашистите црни облаци, сините муње, удрите громови, испишите стријеле по своду божијем неправду

страшну и нечувену, учињену једном краљу и његовом народу, и разбијте, сажежите у прах и pepeo заблуду, невјерство и издајство спрам једног немоћног старца, остављенога његовој немоћи и биједи!

Као да је бенгалска светлост у сећању моје душе обасјала ону сцену из трагедије Краља Лира, кад овај надвикује олује и громове да небу и земљи докаже јад због црне незахвалности своје деце.“

Налазећи се у безизлазном положају, краљ је драматичним вапајем призивао неукротиве и разорне силе природе тражећи од њих заштиту и освету. Олујне стихије које су у том бесудном времену бјесниле просторима Црне Горе, у њему су још више будиле и подстицале осјећање безнађа, депресије и малодушја. Пут који је црногорског краља одвео у егзил, био је пут неповратка. У изгнанству се и упокојио 1. марта 1921, у 80-ој години живота.

Упечатљив опис климатских прилика у свом завичају краљ Никола нам је оставио у једном од својих најуспјелијих пјесничких остварења као вјеродостојно свједочанство минулих времена. Његово државотворно и литерарно дјело служило је и служиће као неисцрпно врело истраживања и надахнућа, како за минута покољења тако и за садашње и будуће нараштаје.

Бројни читаоци, знани и мање знани, утицали су на формирање слике о психосоцијалној структури краљеве личности са широким спектром врлина, али и недостатака. Поједине чињенице на које смо се управо осврнули, по свему судећи, указују да су и климатско-географске карактеристике простора на коме је обитавао и којим је као суверен управљао у одређеној мјери утицале на укупно стање духа краља и господара Црне Горе. Јер, како смо већ истакли, нико не може остати сасвим неосјетљив и отпоран у односу на вјечни и непромјенљиви утицај глобалних стихија природе. Својим неумољивим силама природа обликује и одређује судбину свих сегмената који је чине. У том погледу ни човјек не може бити изузетак. Да је управо тако као монументалан доказ могу нам послужити величанствена литерарна и ликовна остварења као евидентан израз највећих креација људског духа.

КУЛТ ЦРНЕ ГОРЕ И СРПСКИ РОМАНТИЗАМ (6)

Двије битке и два пјесника

Типу снажних и срчаних патриотских пјесника омладинског покрета припада Стари Бард, Стеван Владислав Каћански. У своје вријеме он је громко пјевао и најављивао смјелог пјесника родољубиве оријентације. Природом и вокацијом припадао је пјесничком бунту, ватреном отпору и националном заштитнику. Тако је позната његова родољубиво-пјесничка трилогија: “Ноћница”, “На Србобрану” и “Граов лаз”. Овим пјесмама својевремено стекао је славу, погодивши народну душу и патриотска осјећања.

Каћански је пјевао као и други српски романтичари о Црној Гори, видио је у њој слободарско гнијездо и црногорске заточнике слободе. Епска и митска Црна Гора пуне Каћанском пјеснички склоп, дају одушка поетском захвату и испуњују патриотски отпор вјечном борбом и вјечним подвизима.

Живе су везе између српских романтичара и ратничко-витешке Црне Горе. То је родољубиви занос, пјесничка егзалтација, национално поношење, слободарско напајање црногорским бојевањем, уз романтичарску химнику и славоспјевје слободарима.

У низу црногорских борби, мегдана, љутих окршаја са Турцима, посебно је актуелна, пјесмом опјевана и крвљу заливена чувена битка на Граховцу. Ова драматична и стравична битка Црногораца и Турака је у жижи српског родољубља и родољубиве поезије. У њој су укрстили пера скоро сви пјесници романтизма. Она је најактуелнија, пјеснички најближа, у центру је свих бојева и у срцу слободарске поезије нашег патриотизма. Битка на Граховцу је национални и пјеснички одушак наших романтичара. Ватрени пјесник српске романтичарске поезије Стеван В. Каћански овјековјечио је битку на Граховцу у својој химничкој пјесми “Грахов-лаз”. Патриотска и пјесничка обрада овог догађаја дјелује монументално. У широком епском захвату, историјској прегледности и хронологији, у болној и драматичној сликовитости, у мисаоном распону и открићу, пјеснички топло, дирљиво и доживљено, Каћански у десет поетских поглавља, слика, изоштрено и слојевито, крваву битку на Граховцу. Она је историјски дневник, поетска епопеја, најзахватнија бојева пјесма нашег романтизма. Она је и пјесма и историја, медитативно

сплетена и упјевана вјековна драматика и титанизам Црне Горе пред турским бијесом и усудом. Она је уџбеник, национална лектира и морални буквар нашег народа. “Граов-лаз” је национални примјер, пјесничко огледало родољубља и укор хладног човјечанства, осуда тираније и злодјела. Грахов лаз је наша вишевјековна судбина, а поема о њему пјеснички скуп наше драматике и трајања.

Каћански своје дјело о турском зулуму и црногорском отпору почиње описом љепоте султановог трона, царевања и овоземаљске раскоши сред Стамбола. У љепоти и изобиљу живота султану се срце једи пред сазнањем да му власт опада и губи позиције у непобједној Црној Гори. Љутит и очајан заборавља раскош живота, и тражи лијек, бојну славу у разрачуну са Црногорцима. За њега је мјера царевања окупна тиранија над сиротињом рајом. Нагон да “ђаурлук” заузда султану је жеља и утјеха. Ослањајући се на храброст Кадри-паше, који “арсланско има срце”, властоболни силник пријетњама раји срце наслађује. Кадри-паша, као султанов изабраник, такође блиста од среће и султанског му повјерења. Докле силници и силеције припремају чете и ханцаре на Црногорце, дотле се у спасовданској ноћи и Црна Гора спрема да их јуначки дочека. Видна је пјесничка потпора ослоњена на одлучност и витештво Црногорца који пробија кланце ноћне језе, уз подршку са Цетиња, опијен жељом одбране и освете, приступа Грахову.

Свим Црногорцима тешко је падало косовско судилиште и слом Српства. Косовску рану су носили као личну, режали на Турке, бранили образ и сањали освету. Косово је за њих било и остало духовно упориште, колијевка, огњиште и завјет који се није могао пребољети. Турци нијесу дали мира, а Црногорци (непослушна раја), бранили су голо опстајање и копњели за Косовом, за осветом:

Света освета
 Позивље рају у крвав бој!
 Та нема јадна овога свијета
 Ништа до понос јуначки свој!
 Небо и земљу изгубила је,
 За њу не живи Бог ни цар,
 Једно што има - и то вам даје -
 крвави живот- и - ханцар!
 (“Граов-лаз”)

Кадри-паша је уз шенлук и богату трпезу јела и пића изазивао и једио сиротињу, пропагандно ширио своје зулумћарство. Турцима је терор над Србима био највећи и најслађи ужитак. Пјесник Каћански је озлојеђен што пред уздасима витешког народа

нико не реагује, па чак ни “злеуда” мајка Србија. За утјеху и понос пјесник има оне који хају:

Што нам стару славу
 А живот дају -
 О Косова црна
 Осветник и борац
 Чује - братске јаде,
 Чује - Црногорац!
 (“Граов лаз”)

Црногорско витешко саосјећање, држање и дружење Каћански сматра светим.

Доживљена је и потресна слика турског доласка на Грахово који прати неред, узбуна, дим. Уз све невоље плам освете бива жешћи. Турски зулум је неописив и незајажљив. Турска пљачка и терор чак и сузе исушује. Уздах је остао као врхунац патње и бола. Каћански нас враћа у очај уздаха и безнађа, откривајући:

Но је горча судба клета,
 Пет стотина, ево, љета,
 Како јада и тугује,
 А нико је још не чује!
 Нит’ ко чује нит’ ко хаје...
 (“Граов лаз”)

У народу је турско зло врхунило, српски дух је чамио, крварио и уздисао за слободом. Освета и разрачун код Црногораца никад нијесу долазили у питање. Црногораца је било мало, а непријатеља много. Пјесник Каћански у Црногорцима види крв и ћуд цара Душана. Ипак, страхује над судбином Црне Горе, због утира и нестанка. Стрепњу и малаксалост разбија осјећај свакидашњег лелека, па снага нараста уз јунаке Обилиће, уз устаничке и непокорне духове горштакких набоја.

Књаз Данило је мудро и храбро схватио свој државнички позив, устаничко врење, свеукупну климу па је у борбама видио излаз и спас Црне Горе. Са Турцима није било компромиса. Оружаним сукобима ослобађао је Црну Гору и водио је у самосталност и независност. Спремао се књаз Данило за битку на Граховцу и прижељкивао је турски слом.

Психо-аналитичка опсервација детаља суштинска је одлика пјесме. Уз природопис граховске ноћи и тишине, гдје се и сама природа јези, црногорски браниоци “научени муци свакој” смирено очекују огледања у срцу и оружју са Турцима. Болна је и потресна слика гдје, пред окршајем, у борбеној готовости, на многе од њих

пада задњи сан и смрт се над главом вије. На црногорском “грдном жртвенику” крв се вјечно лије и сваки појас за Косовом гине. Косово боли и снажи. Каћански реминисцентно повезује косовско памћење и црногорско очајање. Косовски слом и црногорски набој створио је животну слику и пјесников доживљај. У слици је дух отпора, невоља живота и вјечно завјетовање генерација:

Што се збјегла,
 Што се слегла,
 У кршеве ове клете,
 Да Косово вјечно свете -
 И да вјечно трепти њима
 Крв - освета пред очима,
 Крв витешког свога цара -
Цар - Лазара... (“Граов лаз”)

Романтично је дочаран витез Мирко. Велики војвода Мирко Петровић, јунак и племић, омиљени гост Омладине у Бечу, и сам је учесник битке на Граховцу. Каћански у њему види “бритку сабљу рода свога” и човјека који схвата турско зло, свако зло и апсурдност ратовања. Војвода Мирко умује и човјечански жали сваку кап крви; претреса петовјековну несрећу свог народа; чуди се турској незаситости и свирепости:

“Хоће л’ злата од тих стјена?
 Хоће л’ свиле од грмена?
 “Хоће л’ плода од камена?
 “Од камена - ни камена!”
(“Граов лаз”)

Боли га историјска патња, сред свијета, растуреног и разагнатог Српства. Очајан је пред турским насиљем које је вјековно, упорно, звјерско и искобничко. Размишљања великог војводе Мирка су људска, зрела, хумана и упозоравајућа, запажа пјесник.

Каћански убацује у историјске токове судбинска бремена црногорска, турска злодјела, похаре и терор, геноцид над народом: “потлачисте, пограбисте, потурчисте, заробисте, а што оста обористе.” Пред агонијом српског народа под Турцима опстајала је Црна Гора, крчила и утирала своје биће, али и била једина свијећа Српства и слободе.

Црногорци су се завјерили и заклели на образ и своје светиње, на “борбу непрестану” против Турака и свих душмана. Заиста је узвишено и достојанствено, етички утемељено и филозофски саображено овако црногорско држање. У Црној Гори

једина права смрт је била погибија. За њу се знало и причало у народу и свијету. Слобода је највећи црногорски идеал. Овдје је слобода преча од живота, она је основна супстанца Црногораца. Њену цијену главама су плаћали кроз вјекове:

“Хеј! слободо, дивни цвјете,
 Млого л’ си нас блага стала,
 Многа ли је крвца Српска
 На твој олтар прокапала...
 Ал’ те љубим, дивни створе,
 Више свега на свијету -
 Ал’ те љубим, рајски цв’јету
 Витезови Црне Горе!

(“Граов лаз”)

Турци су рају злостављали. Њихово је задовољство да уживају у мукама сиротиње раје. Уз иронију се повећава тортура и мучење. Црногорски горштаци су се опирали, бранили и за Турке били опасна бусија.

Пред битком, као и у народној поезији, јављају се симптоми, знаци и снови који предсказују исходиште сукоба. Кадри-пашин санак са “руменим вијенцим око врата” не слуги на добро. Он има песимистично толковање и подсјећа на стравичне сцене. Сви су пути пресјечени а судбина неизвјесна и стравична. У крвавом пиру бојно поље граховско, уз ономатопеичну халабуку, постаје костурница, крвава пољана страве и ужаса. То је приказ лома и крвопролића, зло судиште и турска гробница. Уз хиљаде убијених Турака пала је и глава Кадри-паше. Црногорци су имали своје губитке: мртве и рањене, а Турци су тјелесима затрпали граховско поље. Одјекнула је слава црногорског оружја, порастао је и углед Црне Горе. Овим поразом Турске Црна Гора ће, уз поштовајући однос према својим изгинулим, имати бољи улог и афирмацију у политичкој конотацији и дигнитету.

Битка са Граховца одјекнула је широм свијета, постала црногорска епопеја и пјесничка инспирација усменог и романтичарског пјесништва:

И остаде дичан глас;
 Да се њиме пјесма бави,
 Док је Српства, док је нас:
 Књаз Данило - Грахов лаз
 (“Граов лаз”)

Каћански свој поетски исказ не иновира, опонаша уобичајене, устаљене епитете, фразе, стереотипе из народне поезије

(сив соколе, русе главе, срдит султан књигу пише, сабљу паше, хата јаше, честит царе, анафоричне конструкције) што пјесму не чини умјетнички свјезом. Патриотско-емотивни слијед пјесме је конструктиван, дочаран, снажан и основан. Сегменти пјесме су упјевани и укупно дјелују јединствено, сликовито, национално и слободарски химнично. Епски ток је прожет лирским изливима, медитацијама, пјесничким сликама црногорског спартанства, морала, хероике и погибије, турским насиљем и развратом. Уз поједине сублимне пјесничке импресије “Грахов лаз” Каћанског је патриотски комплекс и велика афирмација Црне Горе у српском романтизму.

Пјесничку искреност и романтичарски занос Каћански још једном афирмише у додиру са Црном Гором. Из привржености и слободарског поетизовања настала је пјесма “Црна Гора”. С емотивним сликама и братским поздравом Каћански портретише Црну Гору изливајући љубав, дивљење и поштовање према хероини слободе и витештва. И овдје је “Црна Гора - сиво стјење”, а “Црногорци соколови” - заточници “вјере чисте”. У препознатљивом романтичарском маниру, сликама и химници битствује Црна Гора, уточиште Српства и слободе, вјековима на пушци и ножу, витезовска и одбрамбена земља. Типично је одушевљење и глорификација, и у лексици Каћанског, којом црногорски народ надраста историјска зла свог времена, уз сопствене жртве и надчовјечанске напоре. Озарен храброшћу и неустрашивошћу Црногораца, њиховим ликованем, јуначким поносом пјесник их и сам одликује:

Те крвави живот свој
 За слободу вјере чисте
 Сваком јаду изложисте,
 Прим’ те братски поздрав мој!
 (“Црна Гора”!)

Каћански пјесничком психо-анализом закључује да црногорској борби није било краја, нити предаха, а живот у сиротињи и биједи додатно је оптерећивао трајање и невољу опстанка. Зачуђујући је црногорски борбени морал, упорност живота и достојанствено савлађивање инокоштине. У стијешњеним кланцима живота калио се човјек Црне Горе, одолијевао свим невољама и олујама, духовно богат и препознатљив, спреман “на све што дође”. Тешки услови живљења, суровост црногорских врлети, немаштина, борба непрестана челиче Црногорце, дух им чвораве, збијају и чине их неприкосновеним. Таквом људском набоју и склопу свијет се дивдио, пјесник пјевао, а историја биљежила јединствено повјесницу

људског рода. Тако је Црногорац постајао личан, особит, узвишен и необичан. Стекао је славу и признање. То поетски свједоче и сликају стихови Каћанског:

Диви вам се цио св'јет,
 Диве вам се браћа ваша,
 Диви вам се пјесма наша,
 Диви вам се душман клет!
 (“Црна Гора”!)

Идејна основа стихова провлачи се поемом и обавезује јунаштво Црногораца да поведе одлучујући бој за ослобођење цијелог Српства “од Адрије до Балкана”, али сада сви заједно и сложено за јединство и слободу српског народа. Црногорци су добили првенство и заслужену почаст да буду вође за национално ослобођење и узбуде посустали дух укупног Српства. Тај побједоносни и одлучујући потез треба да донесе слободу српском роду, а Црногорцима признање и мир.

Уобичајеним сликама (стена, соколова, кршевне врлети, крвавог живота, слободе чисте вјере, петовјековне борбе, животне муке и невоље, самохраности, срца у покољи, трпње вјечне, витезовања црногорског, славног рода, осветника, старих бораца) Каћански завршава апотеозу Црне Горе, јунакиње отачества српског и трајне романтичарске инспирације.

Првих деценија друге половине 19. вијека у Црној Гори се воде ослободилачки црногорско-турски ратови. Готово сва Црна Гора је ратиште. Устајали су и црногорски крајеви који су били под Турском или су пружали оружану одбрану турским нападима. Сјеверна Црна Гора већ је устанички проврела, у области Васојевића дошло је до више оружаних и крвавих сукоба између васојевићких племена, с једне стране, и Турака и башибозука, с друге. Један од тих драматичних и крвавих догађаја свакако је пораз турске војске на Превији и Сућесци 16. априла 1862.године. О овом оружаном сукобу писао је “Србски дневник”, 25. априла 1862.године, и “Србобран”, 26. априла 1862.године.

Јован Илић у духу народне пјесничке форме написао је пјесму “Бој на Сутјесци”. Крвави окршај у Горњем Полимљу је предмет Илићевог пјесничког дјела. У форми епског десетерца, живље и сочније, јединственије Илић ниже пјесничку поставку, уз познату епску методологију. Он истиче бега Али-бега гусињскога који има “нијет”(наум) да за бајрам учини курбан бабовој души, а себи задовољство са сликама стравичне намјере:

Окупићу љуте Арнауте,
 Прегацићу племе Васојево,
 Што је мушко под мач ударити;
 Похараћу Ђурђево Стубове,
 Погубићу црне калуђере
 и Мојсила Стара игумана.
 (*“Бој на Суџесци”*)

Васојевићи су осјетили намјеру Али-бега, направили му ратничку бусију на Превији и у Сућесци, нанијели непријатељу велике губитке и разбијену војску потисли ка Плаву.

Пјесма има епски задах, десетерачку форму, свјеже слике и јединствену организацију пјесничког исказа. Она је пјесничко-историјска потврда, докуменат, стилизован запис о васојевићким устаницима у сукобу са Арнаутима. То је истовремено и Илићев прилог васојевићким ратницима. Умјетнички је импресиван, емотивно склопљен и апострофски кондезован крај пјесме:

Љуто куне беже Али-беже:
 ... Васојево, гн'јездо јастребово,
 Карадаже, капија на граду,
 Клета стражо на крајини љута,
 Од Косова, од суђена дана,
 Косовски те јади задесили!...
 (*“Бој на Суџесци”*)

Сплетени епитети, у исјечку историјског набоја, с анатемом Карадага, дјелују пјеснички сублимо и заокружено. Пјесник Јован Илић је топоним Сутјеска у наслову пјесме непревилно употријебио. Ради се о локалном називу Сућеска, који је, могуће, фонетски производ, али и доминантан и сталан назив овог локалитета. Локалитету Повија одговара исправан термин Превија. У пјесми има и једна географска омашка. Стих “од Гусиња, испод Колашина” није географски прихватљив. Ово географско замешатељство не утиче на квалитет пјесме, али се ради о пјесничкој географији и збрци неправилно лоцираних топонима који су међусобно удаљени и различито географски распоређени.

Имицу Црне Горе Јован Илић посвећује пјесму “Соко црногорски”. Обимом невелика, емотивно топла и блиска, митолошки алегорична и метафорична, дјелује егзалтирајуће, романтичарски узнесено и тонирано. И сам назив пјесме симболично афирмише Црногорце. Илић сокола поетизује али и истиче:

Полећео соко тица сива
 А од оне ломне Горе Црне.
 У дивоти да дивнијег нема.
 На глави му круна позлаћена,
 крила су му бисером кићена.
 (“Соко црногорски”)

Љепота сокола је љепота Црногорца. То је пјесничка метаморфоза и уздарје лику црногорском. Витештвом и борбом Црногорци су освојили симаптије пјесника романтизма. Црна Гора им је пјесничко уточиште, а Црногорци пјесничко исходиште. Достојни славе и пјесничког поклонства Црногорци су јунаци романтичарске хероике. Сами собом су постали предмет дивљења и заноса. Илићев соко је надлетио Змаја огњенога и тиме се крунисао, постао побједник. Љубав и наклоност Јована Илића према Црногорцима пјеснички је сплетена, заносно оперважена и усхићена. Алгорично - метафоричним склопом Илић уздиже величину Црногораца и диви јој се. И овдје се осјећа и препознаје утицај народног пјевања. Илић уводи вилу за кићење крила соколових, а тиме манифестује оригиналност и величину, љепоту миљеника. Вила доприноси митологизацији и поетској комплексности црногорског лика. Слика лета сокола у висине, у донебље, у небеска пространства је поетски, узвишени простор црногорске славе, духа и слободе.

Одједи и сазвучја Црне Горе у поезији српског романтизма

Црна Гора је постала пјесничка хероина српске романтичарске књижевности, а Црногорац је јунак ове поезије. Он је косовски рањеник, животни мученик, љути осветник, чувар српских светиња и имена. У пјесничкој крилатици и доживљају он је див и орао, соко и стијена, људско упориште и извориште, слободарски одјек и гласник наше романтичарске поезије.

Борба Црногораца за слободу је нужно зло, слобода је њихов сан и духовна потреба коју српски романтичари афирмишу и она постаје највећа тековина, историјско огледало и одличје Српства. Саживљени са срећом и несрећом рода свога којем на земљи свијећу гасе, српски му романтичари љепотом и снагом стихова обезбјеђују вјечно боравиште и слободу. Црногорце цијене високо, узносе их у прозачна пјесничка пространства, крунишу их слободом, као њиховом једином и највећом завјетином.

Кад поетске слике, изнијансиране, живе, стилски сочне и надахнуте, разгранате, својим склопом и поруком прерастају до звучног, језгровито језичког артизма у некој књижевној форми, оне задовољавају екстазу душевних стања и имају пјеснички смисао. У пјесничком портретисању имају појачани смисао. У пјесничком портретисању Црне Горе српски романтичарски имају слике, љепоту и моћ ријечи. Патриотска осјећања и саосјећања овдје су у највећем распону и успону. То је светковина црногорског лика, поетски причест слободе и јунаштва. То је глорификација Црне Горе и њеног истрајавања у очувању слободе и Српства. Ови пјеснички прилози су упечатљива слика, доживљај, морално правило, а пјеснички однос дарезљив и присан. Ова поезија је блиска људској душевности и националном битствовању. То је поезија патриотске будности и свијести, сврсисходно јединствена. Митски и историјски домаћаји ових поетских творевина оплемењују, храбре, бране и чувају, доје наде и промисли нашег опстајања. Слике Црне Горе у поетској визији српских романтичара снаже, кријепе, да није тог треперавог језичког еликсира посустао би човјеков дух, а живот кржљао и губио смисао, духовно се раслојавао. Ова крепосна и надахнута поезија твори ону платформу без које би наши путеви били затворени, а осјећања замрачена. Осликавање и виђење Црне Горе у повоју српског пјесништва враћа топлину живота, поуздање и обасјава све тамне лавиринте и коморе кроз које корача савремени свијет. Овим пјесничким сликама доминира слобода и јунаштво, те слике су биле вјесници неког бољег живота, оне надрастају охолост, силу и ништавило у кругу трошних људских егзистенција, а својом анатомијом бесмртне су и вјечне.

Љепота језичко-поетских творевина српског романтизма, заслужено додијељена Црној Гори, спаја слободарски дух, буди националну свијест, оснажује народно чуло и духовни интегритет нашег једнородног - двоименог народа, развија судбоносне импулсе и поруке над патологијом живота. Та поезија је свеприсутан драгуљ заједничког живљења и заједничко духовно добро које тежи људској срећи, слободи и вишем хуманитету.

ДВА СТАРА РУСКА ТРАГА О ВЛАДИЦИ ДАНИЛУ ПУБЛИКОВАНА 1788. И 1829. ГОДИНЕ

Сажетак: *Пушовање црногорској владике Данила Пешировића Његоша 1715. у Русију оставило је свој траг и у доцнијој руској литератури. Драгоцијен је запис руској историчара И. И. Голикова из 1788. који се односи на посјету владике Данила Русији, шито доућује наша досадашња сазнања о овом догађају. Други документ, објављен у „Руском зришељу“ 1829. године, заправо је једно нејознато писмо владике Данила Пеширу Курбајову 1721. године у којем владика Данило тврди да му је у Пољској, на иворајку из Русије, био ујрожен и животи.*

Кључне ријечи: *Пешир Велики, владика Данило, Пешир Курбајов, пољска земља.*

I

Запис Голикова

Руски историчар Иван Иванович Голиков (1735 - 1801) објавио је своје капитално дјело „Дејания Петра Великог“ 1788. године. У петом тому посветио је нешто простора посјети владике Данила Русији 1715. године. Владика Данило се 1714. склонио пред најездом Нуман - паше Ђуприлића на млетачко земљиште и преко Беча доспио у Русију.¹⁾ Ту је остао неколико мјесеци, сусрео се са царем Петром Великим, па је Цар, поштујући његове заслуге, одлучио да пружи материјалну подршку владци Данилу, истакнутим главарима и црногорском народу. Тај сусрет, почетком јула 1715. године, Голиков, је, на основу грађе коју је прегледао, овако дословце описао: „Почетком јула Монарх²⁾ је отпустио црногорског митрополита Данила Његуша који је молио помоћ од Његовог Величанства због пустошења његове земље од стране Турака и учешћа у протеклом рату између Порте и Русије.³⁾ Великодушни Господар⁴⁾ је отпустио овог архијереја с великом милошћу и с грамотом⁵⁾ свем народу*⁶⁾ кога је утјешио уносећи, поред осталог, слjedeће ријечи:... да је турска војска многе од ваших сународника посијекла и мучећи их убила, а друге послала у прогонство, манастире и цркве запалила, црквену опрему и ваше покућство опљачкала... Ми се по хришћанској дужности с вама саосјећамо и наредили смо да се по читавом нашем православном царству у божјим црквама за ове пострадале за вјеру хришћанску, овјенчане вијенцом мученика саборно моли Бог и помен чини.

Након тога је Велики Господар, захваљујући им за учешће у протеклом рату против Турака, наставио: “Па иако смо Ми због садашњег дуготрајног рата са шведским краљем⁶⁾, били присиљени да направимо много трошкова, како би га што прије завршили, не могавши достојанствено и према вашим заслугама да вас наградимо, ипак у знак Наше милости према вама шаљем сада вашим главарима сто шездесет златних медаља с Нашим ликом⁷⁾, новца 5000 рубаља као помоћ опљачканим људима, који су том приликом највише штете претрпјели, даћемо преосвештеном митрополиту (вашем) за исплату његових дугова, овом приликом добијених за обнову разорених цркава и манастира у његовој митрополији у износу од пет хиљада рубаља, а касније када Ми постигнемо повољан мир и ослободимо се претешких ратних издатака, не лишавамо вас због те ваше вјерне службе Наше царске милости, него ћемо вас још више наградити. У закључку им је Монарх савјетовао, пошто је принуђен да закључи мир с Турцима, да и они буду с њима у миру, али ако султан⁸⁾ наруши тај мир, и он ће бити приморан да узме оружје у руке, онда у том случају жели да добије помоћ и од њих једновјерних и од овог времена великодушни Монарх ће послати сваке године овим Црногорцима исту суму новаца“.⁹⁾

*) Грамота овом црногорском архијереју дата је 9. јула у Санктпетербургу, Историја с Венецијанској страном стр. 70, али према журналу (дневнику) Монарх је отпловио на море тог истог 6. јула, па се из овог види да се ова грамота потписана у Санктпетербургу уз изузетну бригу кад је монарх већ отпловио (ова напомена коју је дао својим читаоцима сам Голиков указивала је на неке чињенице: а) грађа коју је користио руски историчар се односила на односе Русије и Венеције, б) Петар Велики је припремао грамоту одмах након разговора с владиком Данилом, иако ју је потписао доцније на броду, в) одлазак царев на брод из састава руске флоте, а љубав према морнарици је гајио од малих ногу, није спријечила руског цара да заврши посао који је започео на копну, потврђујући да на односе са Црном Гором, малом савезницом против Турске, није бацио вео заборава *- примједба М.П. Р.).

II

Писмо владике Данила Петру Курбатову 1721. године

Руски канцелар Гаврил Иванович Головкин (1660 - 1734) је јавио 9. јула 1715. малоруском хетману Ивану Иличу Скоропадском (1642 - 1722) да се нађе при руци владици Данилу кад буде пролазио

кроз Украјину. Владика Данило је преко Пољске, Аустрије и Будима стигао у Црну Гору 1716. године. Успут је појединим српским свештеницима поклањао црквене књиге које је добио или купио у Русији.¹⁰⁾

Након пет година владика Данило се јавио руском племићу Петру Курбатову¹¹⁾ кога је свакако упознао приликом своје посјете Русији. За сваку похвалу је уредништво „Руског зрителџа“¹²⁾ које је објавило низ прилога из заоставштине Петра Курбатова, уз неке коментаре. Треба рећи да је његов породични архив тешко страдао у пожару 1812. године у доба Наполеонове најезде. Тада су уништене и књиге написане на источњачким језицима, али и бројни рукописи немјерљиве вриједности. Ко зна каква би била судбина преосталих рукописа у вихору времена? Међу публикованим рукописима писмо владике Данила је пето по реду, а писмо је мјешавина народног српског језика, руског и црквенословенског језика. Читаоцу ћу најприје предочити аутентично писмо, не дирајући у језик и стил владике, а превод сам приложио у напмени: 5.

Писмо црногорског митрополита Данила

Приложено писмо црногорског митрополита такође је у својини г. Курбатова. Оно је писано на једној страни малог листа на обичном сивом папиру и три реда су дописана са стране попречно. Начин писања је чудан: слово а нпр. слично је бројци 9, д подсјећа на 4, б је написано косо, в је у облику квадрата, ц означено курзивом као да се ради о слову Ћ (јат -прим. М.П.Р.) без доње хоризонталне црте, слово Ђ и њ (тврди и меки знак – пр. М.П.Р.) не разликују се; акцената нигдје нема. На обратној страни листа ударен је печат црне боје на којем је лик свеца, кружно се могу разабрати стенографске ријечи: Митрополит, Скендрија (вјероватно Скендерија или Скандерија – прим. М.П.Р.) и Приморја.“

„Високо сиятел’неиши г’њ и господарь Петарь Курбатовь.

Мы ниже подписани еше важивихь обретаемьсе: такое васе бл’гого ба воля: г’њ б’ь насъ милуе: и дароваеть животь нам: поплениенога народа.¹³⁾ бисмо се споменули ичесто писати: залюбва и милость ц’рскога величества: ивашее любви небисма заборавили: коюстенамъ наносили когда есмо били привисочайшему двору ц’рскому: али паки разумелисте какое била ова нова скоро рать и воина:¹⁴⁾ стурчином исцесаром исвенетияномъ: итое намъ многу сметнь учинило: инами инашему народу: иниесмо могли прежде писати:¹⁵⁾ амногусмо муку итрошак и на пут имали:

доклесмо донемачке земли дошли, иумало прекопољачке землієсвенеизгубисмо: иживотасенелишишмо:¹⁶⁾ писалисмо високо сиятельнеишему г'ну моему графу головкиню:¹⁷⁾ све право иистино б'ъ намъ естъ сведетель: иде тамо от'ць леонтиє архимандрить требински:¹⁸⁾ онцеви¹⁹⁾ изъусть сказать щосе деет насихъ странахъ нашихъ: молю васъ г'не мои предраги: будитему ходатаи дабисе пожаловало ему оно щое Паваль Арьколео²⁰⁾ узео: такоцеръ²¹⁾ и прочее монастирско: и скоро дасе намъ пише щасе тамо дееть: 1721 ген.І. Даниль митрополит Скандерие и Приморья: ва... вашъ б'гомалець вачрьнеи гори :---:---:--- “²²⁾

Найомене:

Своје напомене сам обилежавао бројком, а једину напомену руског приређивача означио сам звјездицом (М. П. Р).

¹⁾ Јагош Јовановић, Стварање црногорске државе... Цетиње 1947, с. 105 – 106 је запазио да је босански везир Нуман – паша Ћуприлић сурово казнио Црну Гору и извршио невиђен покољ, али није оставио никакву посаду у опустошеном Цетињу. Турци нису заробили озринићког непокорног главара Вукоту Вукашиновића, а сам владика се склонио у Паштровићима у неку пећину одакле је поручио кнезу Раду Петровићу на Његуше да се неће предати, пркосећи да је „Москов, Москов, Москов, говорим, говорим, говорим, а чи ја, тога и сва земља“ (История Черне Горе од искони до новієга времена, списана Симеоном Милутиновичем Сарайлиом, у Београду, 1835, с. 65 – 70; Александръ Кочубинскій, Сношенія Россіи при Петрѣ Первомъ съ Южными славянами и румунами, Чтенія въ Обществѣ Исторіи Древностей Россійскихъ (ЧОИДР), 1872, № 2, с. 88 – 92).

²⁾ Односно цар Петар Велики (1672 - 1725).

³⁾ Мисли на Прутски поход Петра Првог 1711. који се завршио поразом (Санктъ Петербурхъ Вѣдомости, г. 1711, № 11 - 14).

⁴⁾ Руски историчар ословљава руског цара, не помињући му име, различито: Монарх, Господар, Велики Господар, Његово Величанство.

⁵⁾ У више наврата у историјској литератури публиковане су повеле (грамоте руског цара) Казыване стары Требѣшана... у Београду 1842, с. 128 – 131.

⁶⁾ Карло XII (1682 – 1718, владао од 1697. године), звали га Александар Сјевера, али и Лудак Сјевера. Повео у почетку успјешно Велики сјеверни рат против коалиције Данске, Русије и Пољске,

али га је Петар Велики разбио 1709. код Полтаве, па је умакао у Турску и ту био затворен 1712 – 1714. године. Утекао је из затвора, домогао се Шведске и погинуо у рату против Норвежана.

⁷⁾ Петар Велики употребио је за себе израз „Ми“, а тако си чинили и други европски владари.

⁸⁾ Султан Ахмет III (1673 – 1730, владао од 1703. године), провео реформу пореског система, основао прву турску штампарију, покушао да европеизује Турску. Збачен је од јаничара и задављен.

⁹⁾ Од тог времена Црна Гора је до своје пропасти 1916. добијала сталну помоћ од Русије (Голиков, Дејнија Петра Великога, мудрога преобразитеља Русије, т.у, Москва 1788, с. 45 -47).

¹⁰⁾ Владика Данило је дао поклон манастиру Комговини, поред осталог, „... и за душевни споменъ, родителѧ моих раба божја Степана и монахиѧ Анне“/ Стари српски записи и натписи, књига II, фототипска издања, Београд 1987, с.37-39/. Дароване књиге црногорског владара и владике нашле су се и у цркви Ђелије код Ваљева. Такав поклон добио је и јеромонах Григорије из Будима, поријеклом из Кратова у Македонији.

¹¹⁾ Руски племић Павле Васиљевич Курбатов (1642 - 1747), син дијака (писара), пратио Петра Великог више пута док је цар путовао по Европи, обављао дужност помоћника старјешине Колегије иностраних дјела, доцније савјетник Посолске канцеларије.

¹²⁾ Русский зритель, Москва, 1829 год, ч.5, № 17 -20, с. 198 – 199.

¹³⁾ Мисли на поход Нуман – паше Ђуприлића на Црну Гору 1714. године. Владика Данило се, кришом, преко млетачке територије докопао Беча да би кренуо у Русију (Глигор Станојевић, Црна Гора у доба владике Данила, Цетиње 1955, с. 102 - 110).

¹⁴⁾ Мисли на рат Млетачке Републике и Аустрије против Турске (1714 - 1718), кога зову и Први Карлов рат.

¹⁵⁾ Црногорци су се придружили Млечанима и борили се 1717. године код Бара.

¹⁶⁾ У низу историјских монографија о Црној Гори нигдје се не помиње никакав испад Пољака који су угрозили живот владике Данила. Да ли је у питању испад пољских католика према православном архијереју који је долазио из православне Русије?! Или је можда владика изазвао Пољаке тако што је хвалио руског цара и Русију? А није искључено да су тај инцидент изазвали обични бандити. И сам владика Данило нам не каже гдје се то десило и под каквим околностима, напомињући да му се вратило спокојство кад се домогао њемачке земље.

¹⁷⁾ Гаврил Иванович Головкин (1660 - 1734), први државни

канцелар у Русији. Он је 1706. био на тој функцији и на челу Посољског приказа, а касније Колегије иностраних послова. Након смрти Петра Великог био је члан Врховног тајног савјета у доба Катарине I. Као тотор малољетног Петра II сачувао је свој утицај, па је после његове смрти спалио опоруку Катарине I која је отварала пут даљим потомцима Петра Великог. Како се они не би домогли пријестола, Головкин је уништио поменути документ и тако је царица постала Ана Јовановна, кћи Петровог полубрата Јована.

¹⁸⁾ Лепонтије Аврамовић (друга половина XVII в. и прва половина XVIII в.), припада требињском братству које се склонило у доба Кандијског рата (1645 - 1669) из Херцеговине и населило се у Боки. Отац Леонтије је два пута путовао у Русију и тамо је добио новац (1000 дуката) који је, на превару, отуђен из манастирске ризнице. У Бенковцу се 1731. кандидовао за архијереја Далмације, Дубровника и Боке, опирајући се да православци прихвате унију (Горан Комар, Савински архимандрит Леонтије Аврамовић, ЗМСИ, бр. 75 – 76, Нови Сад, 2007, с. 113 – 120; Ст. М Димитријевић, Грађа за српску историју из руских архива и библиотека, Споменик СКА, III, други разред 45, Сарајево 1922, с. 57 - 58).

¹⁹⁾ Тачно би било „он ће ви“ (он ће вам). Но како нисмо имали у рукама оригинално писмо владике Данила него недовољно тачан руски препис, у питању није слово „ц“ него се ради о слову „ћ“ које су Срби већ употребљавали

²⁰⁾ Павле Аркулеј се појавио 1712. у јуну мјесецу у Црној Гори и успио је да добије из ризнице Требесинског манастира у Боки 1000 дуката издајући се да је упућен као поморски капетан од цара Петра Великог. Како ова „позајмица“ није враћена, владика Данило је послао архимандрита Леонтија да добије новац натраг. Ту је постигао успјех, па је новац враћен.

²¹⁾ Треба „такођер“, али је руски преписивач писма слово „ћ“ замијенио са „ц“.

²²⁾ Савремени српски превод писма би гласио:

„Високо свијетли господине и господару Петре Курбатов.

Ми долепотписани још се налазимо међу живима, тако је у свему благога Бога воља, Господин Бог нас милује, и дарује нам живот због свог милосрђа и да се потврди, и да окупи овај опљачкани народ. Ми бисмо се сјетили и често да пишемо за љубав и милост царског величанства, и ваше љубави не бисмо заборавили којом сте нас обасипали кад смо били при високом царском двору, али опет разумјели сте да су биле ове доскорашње битке и рат против Турчина, а (у савезништву) с ћесаром и Венецијанцом, и то нам је многе сметње учинило и нама и нашем народу, и нијесмо

могли раније да пишемо. А много муке и трошка смо имали на путу докле смо дошли до њемачке земље. И умало преко пољске земље (Пољске – пр. М.П.Р.) све не изгубисмо и живота се не лишисмо, писали смо високо свијетлом господину мом грофу Головкину све право и истинито, Бог нам је свједок. Иде тамо отац Леонтије архимандрит требињски, он ће вам усмено рећи шта се догађа у овим нашим земљама. Молим вас, господине мој предраги, будите му при руци да би му се дало оно што је Павле Аркулеј узео, такођер и све остало што припада манастиру. И да нам се ускоро пише шта се тамо дешава. 1721. јануар I. Данило митрополит Скендерије и Приморја у... ваш богомољац у Црној Гори.“ (скраћенице сам у преводу изоставио)

КРИТИКА

КРИТИКА

Светислав Пушоњић:
ПРОИЗВОД НЕЧЕГА ДРУГО

Зоран Лакић:
РИЈЕЧ О КЊИГАМА
ГОРАНА Ш. КОМАРА

Ђорђе Брујић:
КАДМО И ХАРМОНИЈА,
МИТ И ПРИЧА

Сима Ћирковић:
НЕОДГОНЕТНУТИ ОПРОШТАЈ
ОД УТОПИЈЕ

Петар Рмуш:
ДУХОВНА СКЛОНИШТА У РОМАНУ
СКЛОНИШТЕ СЛАВИЦЕ КНЕЖЕВИЋ

Светислав ПУШОЊИЋ

ПРОИЗВОЂАЧ НЕЧЕГА ДРУГО

(Вуко Велаш: *Карневалски бјесови*, Слово, Никшић, 2008)

“Карневал који траје дуже од једног дана, друго је име пакла”, каже Вуко Велаш, недавно упокојени професор српског језика и књижевности из Херцег Новог. Његова књига “Карневалски бјесови”, чији је излазак из штампе, иако на самрти, ипак дочекао да угледа, три дана пре него што ће испустити душу, породила се из Велашевог тешког и болног животног искуства. Она је настала као резултат тридесетогодишње борбе коју је, не само као професор херцег-новљанске гимназије, него и као аутентичан представник бокешког завичаја и српске културе водио против носилаца разноврсних идеолошко-инструменталних, дубоко малигних процеса чијих је разорних последица по своје непосредно, али и шире окружење, био сведок. Сад под овим сад под оним знамењима, програмима и начелима (југословенским, комунистичким, медитеранским, еуропејским, монтенегристичким), ти су “напредни процеси” мутили и загађивали живе изворе аутентичне српске баштине, разграђивали духовне темеље и на њима подигнута здања, обесмишљавали идеале и тековине хиљадугодишњег “дурања и деверања”, како тегобан ход нашег народа кроз историју назива честити професор Вуко.

Сав тај шарениш деструктивних стихија, многоструких и расплнутих, често непрепознатљивих, необјашњивих, па и несазнатљивих, аутор је обухватио речју Карневал. Запањујући је значењски потенцијал ове наизглед безазлене речи, којом Велаш именује грозомору духовне померености, потпуне вредносне конфузије, дубинске растемељености једног друштва, растемељености саме људске личности на којој такво друштво почива и исто тако - инверзију и деградацију свих људских вредности као последице свега побројаног. Неодговорност, површност, плиткост, размаженост, помодност, покондиреност, арогантна надувеност истовремено су и одлике и последице карневалског духа, у свим његовим историјским фазама, очитујуће кроз целокупан начин размишљања, понашања, говорења и делања карневалом обузетих маса. Од узгредне појаве у животу једне

заједнице (безопасне уколико, по речима аутора, не траје дуже од једног дана), карневал се, попут духа пуштеног из боце, разрастао у свепрожимајућу разорну стихију, попримивши несагледне размере страшне духовне болести која се шири геометријском прогресијом. На врхунцу свога “прогреса” тај карневал прераста и у отворени скврневал, стање високонапонске деструкције, која поред изругивања и омаловажавања тежи и потпуном брисању и уништавању исконских људских вредности.

Реч карневал као ознака за вишедеценијски (па и вишевековни) безоблични инструментаријум лажи, привида и зла, са свим својим видљивим и невидљивим појавама, артикулисаним и неартикулисаним “звукovima и гестовима”, Велашево је откриће од прворазредног значаја. Тешко је пронаћи бољу, адекватнију и “тежу” реч да се обухвати целокупно историјско анти-биће, које сукцесивним анти-догађајима и небројеним пипцима својих идеологија исисава сокове живог живота, убија душу, празни од суштине, инструментализује или поништава најискреније напоре и најузвишенија људска постигнућа. “Језуитска потреба карневалских кадрова за рационализацијом сопствених мана и могућност за овјеру сопствених опачина”, аутор види као дуготрајан анти-историјски подухват из кога се рађа “мјесечарство карневализоване масе”. Те се масе више не управљају “по искри разума, сузи љубави и зрну соли”, како Велаш назива оне изворне, божанске клице човекове личности из којих ниче све ваљано и вредно, већ по слепом диктату “онеређене осјећајности, болесног секташтва, самопрезира и очаја, буке и бијеса наопаког кола карневалског”.

“Типање” у том “наопаком колу” представља вишедеценијско “слојевито лудило”, додатно увећавано небројеним укрштајима све новијих и новијих карневалских стихија. То “наопако коло карневалско”, када је о нашим просторима реч, заиграно је још од 1945. године, па и раније, и до дана данашњег оно се непрестано увећава, постајући све гласније и бешње, усисавајући у своје гротло оно што аутор назива “јединичним вриједностима номиналне културе”. Под номиналном културом Велаш подразумева, не некаву апстрактну и безличну конструкцију, вештачки саздану на формализаторским принципима теорема и идеологема, него живу и постојану духовну творевину која има своје име и презиме, свој “номинатив и генитив”, своју “родну и радну књигу”, пуну окрепљујућих, конкретних садржаја, подстицајних за ново стваралаштво и нове “радне могућности”. Насупрот тој и таквој култури стоји бесомучна, нељудска, подљудска и антиљудска

“карнавалска продукција” која нас “онеређује, обезличава, онечовјечује, бркљачи, дудукљачи и мрцини”.

Почетна мотивација за Велашево изванредно дело јесте његов Предлог за промјену имена школе, како и стоји у поднаслову књиге. Али указујући на све што стоји на путу његовог остварења, Велашев Предлог израста у културолошки обрачун са злим дусима карневала, старим и новим, чија здружена дејства и укрштаји производе културоцид несагледних размера. И данашња “држава” Црна Гора резултат је тог културоцида, она је наказно чедо ужасног родоскврнућа, противприродног блуда над сопственим српским бићем. Над сопственим језиком, писмом, вером, завичајем и пореклом, што је започело још са предратним проуштаким активистима у Црној Гори попут Савића Марковића Штедимлије и Секуле Дрљевића, преко комунистичких кадровика који су наставили процес десрбизације Црне Горе, да би врхунило са тзв. “дукљанистима”, “монтенегристима” и “еуропејцима” Мила Ђукановића, здушно помаганих логистиком ватиканских и хрватских подлих наума (Велашеву Боку Хрвати већ извесно време зову “заљев хрватских светаца”!!!). Дејством ових и других “секташких идеологија” у вишедеценијском континуитету, Црна Гора је доспела у стање потпуног духовног слепила, онеређености и безумља, грабећи странпутицом добровољног самолажирања, самонегирања, па и самоуништења. Ту гротескну ситуацију ништа боље не илуструје од коментара Велашевих ђака о Његошу и другим истакнутим Србима (из Црне Горе и ван ње), од којих неки гласе овако:

“Његош је лош извјештач са једног нејасног и неважног догађаја”.

“Његош је геноцидан писац”.

“Његош је, уз Вукову помоћ, Црногорцима наметнуо/украо језик”.

“Његош није Црногорац. Његуши су однекуд из Босне”.

“Андрић је писац за служавке”

“Нећемо са гуслама у Европу”.

“Немањићи (- из Рибнице, Подгорица - нап.аут.), освајачи и поробљивачи Црне Горе”.

“Карађорђевићи (- из Васојевића, Брда - нап. аут.), србијанска династија, поробљивачи Црне Горе”.

“Обреновићи (- Из Братоножића, Брда - нап. аут.), србијански владари, водили империјалистичке ратове и спроводили великосрпски хегемонизам” итд.

Засут оваквим и сличним коментарима на својим часовима, Вуко Велаш не крије у коликој га мери они шокирају, боле и онеспокојавају, напомињући: “Оваква разумјевања изричу ученици који нијесу прочитали предвиђена дјела, али су их пресрела извјесна “објашњења”. Очито је да су чули нешто друго, спремни да без напора рада и разумјевања усвоје нешто из нечега друго, спремни на хљеб без мотике и преко погаче, спремни на преварне рационализације да би и сами били преварени и препарирани за кадрове, водоноше или мајмуне карневала”. Ипак, сматрајући адолесценте “младим житом” и “невиним жртвама карневалске продукције”, Вуко Велаш изричито наглашава: “Ученици нијесу криви. Само они.”

Штета је, међутим, што болест карневализације Велаш сувише третира као појаву локалног карактера, дакле изразито национални проблем, испољавајући насупрот томе помало утопијско поверење у “просвећени свијет” (очигледно под њим подразумевајући земље Западне Европе, иако их изричито не помиње), сматрајући да се он наводно “успјешније бори” са том пошашћу. Делимично саблажњен струковном демагогијом, које се његов бескрајно проницљив и разборит дух није успео до краја отрести, аутор идејама и појмовима тзв. “просвећеног свијета” придаје претерани значај, пропуштајући да уочи оно што му се као закључак само собом наметало - како баш већина тих “идеја” (западноевропски схваћене просвећености) чине историјску праоснову карневализације, коју нам иначе тако сјајно и надахнуто предочава. С обзиром на то да се као вишедеценијски просветни радник остваривао у временима најжешћих идеологизација свеукупног живота, ти су пропусти у извесном смислу били неизбежни, па је то оно што Велашевим прворазредним открићима помало ограничава домет, задржавајући проблем карневализације у оквирима локалних бивствених раскола и ометајући га (само привремено) да се разоткрије као пошаст светског карактера - сверазарајућа стихија која се као проблем не иставља само пред Србе, него буквално све народе на планети, у првом реду западноевропске. Наравно, Велашево поверење у “просвећени свијет” нема баш ничег заједничког са вулгарним

европејством “напредне интелигенције”, оно се добрим делом рађа из духа саборности какав аутор поседује у великом степену и у извесном смислу представља здрав обновитељски импулс свега ваљаног и вредног ма одакле долазило, нарочито ако је у односу искрене узајамности са српским животом, памћењем и стваралаштвом. И управо је божански дах свечовечанске обнове карневалом порушеног, обесмишљеног и обезљуђеног, оно што Велашевим делом струји као снажна животворна матица која буди и надахњује, те јој се мора посветити нарочита пажња. Сентенцизно уобличени искази, задивљујуће дубоки и оштроумни, пуни страсног истинољубља и искрене љубави за надвременско и непролазно, куљају из његове душе са вулканском силом.

Велаш је потпуно свестан да се једино обнављањем изворних националних вредности обнављају и универзално људске. Зато инсистирање на завичају и самониклим вредностима завичајне културе, које рефренски одјекује кроз Предлог, није случајно. Човек и његов завичај у дубоко су личном односу - постаје нам све јасније током читања - они су потребни један другом и живе један кроз другог. Темељи завичаја темељи су човекове личности. Човек се храни завичајем, испуњава његовим невидљивим животним соковима; преко завичаја усваја конкретна знамења и значења логоса и захваљујући томе расте у складну и целовиту личност. А и Завичај се на тај начин потврђује кроз човека, живи и обогаћује кроз човека и уздиже човеком. Та веза насушна је и нераскидива, осим на штету (реалну, практичну штету) и једног и другог. Без завичаја и свега што он представља, што је запамтио и похранио у себи и изнедрио из себе, човек доспева у грозно бестежинско стање, постаје Његошева “сламка међу вихорове”, балон испуњен хелијумом кога разнородне ваздушне струје односе у бестрагију и неповрат.

Вуко Велаш то зна, као што зна да су духовни темељи Боке, његовог завичаја, српски и православни, да Бока у себи чува велика духовна завештања и дубоке слојеве српске приморске културе. Зато и не може, као што то чине тотњуми (локални израз за људе “мртвих очију и равне душе”) мирно да гледа како процеси “европеизације, медитеранизације, монтенегризације, кроатизације”, изопачују лице српске Боке, лажирају њен идентитет и баштину, поништавају њен “номинатив и генитив” и претварају је, како каже, у “акузатив и инструментал” “карневалског скврна и опачина”. При том Вуко Велаш не одриче медитерански и европски карактер свога завичаја, сугеришући нам да су они могући једино као “часни атрибути”

његовог “номинатива и генитива” и никако другачије. Јер било какав универзализам који се гради на негирању, порицању и уништавању конкретних, јединствених и непоновљивих вредности завичајне културе, лажан је и треба му се по сваку цену супротстављати.

Међутим, лакоћа одрицања од имена, писма, језика, вере, порекла и завичаја, од Божијег, личносног и номиналног, од свега важног и светог, могућа је, с обзиром на то да је опјањеним људским душама овладао лакоћа карневалског понашања. Та лакоћа је испражњеност од пуноће бивства, од конкретних духовних садржаја, од било какве супстанцијалности, смислености и целисходности. Она се најпотпуније очитује у личностима самих предводника карневалских колона, али ништа мање и у масама хипнотисаних следбеника. Јер савремени политичари, интелектуалци, бизнисмени, спортисти, глумци, певачи, ТВ-водители, манекени, небројени “забављачи” и други представници тзв. “елите” и нису друго до личности карневалског типа, отуђене од исконских темеља живота, од пуноће логоса у себи и око себе (што значи и од самих себе), услед чега су постали карикатурални и прозирни, а да тога у својој површности, празнини и надувености, нису ни свесни.

У светлу Велашевих открића питамо се шта је представљао титоизам, југословенство, братство и јединство (потом и милошевићизам као слепа грана истог тог стабла), ако не комедијашко-позерско махнитање обесловешћених гомила чије је дивљаштво прогреса онередило миленијумску баштину ових простора, погазило њене усеве, поништило оригиналне вредности, тековине “дурања и деверања” претходних генерација никле из крви, патње, зноја, вере, љубави и јуначког самопрегора? Шта представља и данашње “еуропејство” Бориса Тадића, Чедомира Јовановића, Ненада Чанка, Мила Ђукановића ако не облик карневалског лудовања, уображено бенављење другости, мимо себе и сопства, ван сваке памети? А исто тако и “патриотизам” у форми Томислава Николића, Александра Вучића, Ивице Дачића, Вука Драшковића, Велимира Илића, Војислава Коштунице и других, као наводни опозит том “еуропејству”? Није ли Тадићево играње баскета пред камерама зарад предизборне кампање, Вучићево спремање лазања и “плесање до снова” по телевизијским студијима, Драшковићево љубљење Медлин Олбрајт у руку или Коштуничино дељење бецева као вид “борбе” против отимања територије такође део карневалске продукције?

Може ли нормална, духовно уравнотежена свест људи

назбиљ (Велашев често употребљавани израз), неизлуђена карневалским бјесовима било које врсте, уважити ишта од тога, прихватити поменуте личности и оно за шта се залажу на озбиљан и достојан начин.

И умножавање фестивала, прослава, концерата, спортских надметања, “гуча”, “егзита” и других “забавних садржаја” и “игара без граница”, сразмерно је порасту карневалске свести и карневалског самоизлуђивања. Гостовања Мадоне, Ролингстонса, светских ди-џејева, репера и панкера славе се као историјски датуми, а уподобљавање чак и спољашњем изгледу тзв. “звезда”, ма колико био карикатуралан, готово да је једнодушно. Тениском турниру или фудбалској утакмици придаје се важност историјске битке, а спортисти-победнику карневализоване масе уприличују дочек какав се некада приређивао императорима, војсковођама и херојима. Његова спортска победа постаје ударна вест ТВ-дневника, као да је у питању догађај од националног или светског значаја. Те карневализоване масе на челу са својим карневализованим вођама, у исто време показују потпуни немар према разградњи националног идентитета, отимању територија, лажирању духовности, историје и баштине, сваковрсним геноцидима и културоцидима над сопственим бићем, док евентуално незадовољство испољавају само кроз масовне скупове и протестне шетње, дакле опет на карневалски начин. Очигледно је, дакле, карневалско лажирање и унижавање свега правог: вођа, генија, хероја, битака и буна.

У атмосфери пенушаве карневалске лакоће нема озбиљног рада и стварања, нема дубине, тежине, висине и ширине. Има, како каже Велаш, “брундања, бректања, кликовања, избркљачених емоција, издудукљачених садржаја”, има “тикова, трикова и зазеба финоће”. Заглушујућа бука карневалског “лудовања и таламбасања” онемогућава да се здрави, подстицајни, стваралачки импулси народне душе уобличе и пробију до људских срца и умова. Да се дела, планира и развија у стању духовне уравнотежености, по “регулама присног свијета”. Уместо тога, данашњим карневализованим животом и културом руководи “секташка главатост”, “сљепило увећаних стомака” и “мјесечарство неронских ћуди”.

“Карневал не уочава проблеме”, закључује аутор, “Не рјешава их. Он етикетира и омаловажава људе, оговара, подмеће, производи непријатне излучевине, слини сплинове... Тражи кривце, слијеп за властити гријех и лудило.”

Тако је и Велашева иницијатива да се актуелни назив новљанске гимназије, која још увек носи име хрватског песника Ивана Горана Ковачића, промени у складу са “регулама номиналне културе” адекватнијим називом који ће бити “дубљих корјена, пунијих садржаја и подстицајнијих значења за струку, средину и друштво у цјелини”, наишла на бројне карневалске реакције које је писац сажео у следећој реченици:

“јаа о тому ништа не зна, неећу ни да знам јаа, баш ме брига, меене, онако јаа осјећам се, онако хоћу јаа, јаапаја, све остало тотњуму...”

Или:

“Ми таман запутили у Европу, а ови ретроградни мрачни типови хоће да нам мијењају Горана. Као да ће вас тамо ико ишта питати и за ово и за било које друго име? Можете ли живјети од тога вашег завичаја?”

Или:

“Великосрпскишовинисти. Хегемонисти суто. Хегемонисти мрака. А ми и Горан дали вишевековну слободу и толијеранцију.”

Овакве и сличне какофоничне реакције само су потврдиле у коликој се мери злодух карневала запатио не само у душама Велашавих земљака, већ и целокупног савременог српства, односно до ког је степен “онеређености” доспело наше укупно биће. Преплављујући сав радни простор номиналне културе, карневал се шири попут масовне епидемије и увлачи у све поре друштвеног живота, сва поља делања и стварања. Неприметно се интегришући у мисли, осећања, међуљудске односе, карневал изопачује и саме основе човекове личности, тако да више нико од нас не може бити сасвим сигуран у којој мери је подлегао овој опакој пошастии.

Предлог, наравно, није усвојен, а септембра 2004. године, због протеста против преименовања српског језика у Црној Гори, Вуко Велаш је, заједно са још тридесет професора из других крајева Црне Горе, отпуштен са посла, након пуних тридесет година рада.

“Ипак, лакше је, јер је часније и честитије”, закључио је после свега, “бити на мети карневала него сачувати људско достојанство у карневалском дудукању”.

Упркос свим невољама које су га снашле, Вуко Велаш је могао напустити овај свет мирне савести, јер је целим својим животом и делом одужио дуг завичајној Боки, Црној Гори и Српству у целини, а на тај начин и непролазним људским вредностима, односно вечно важећим принципима логоса. Осим што је “антрополошка студија, поема, свједочанство и опомена” како каже Веселин Матовић, Велашев састрадалник и један од приређивача његове књиге, “Карневалски бјесови” су и својеврсна опорукa сународницима, садашњим и будућим нараштајима, за дугу и истрајну борбу која је у току и која тек предстоји. Борбу за очување српског лика и логоса, а против карневала у себи и око себе.

Јер, уколико се не ослободимо карневала, карневалског поимања и поступања, карневалских метода и знамења, уколико не искорачимо из његових самоубилачких махнитих колона, духовним изопачењима, мутацијама и ретардацијама неће бити краја, они ће попримати све горе и наказније облике. С обзиром на то да је карневал “произвођач нечега друго”, односно “чињење за друге и многе”, како нас опомиње истинољубиви бокешки мислилац, нужно је, према томе, вратити се ономе што је прво, тј. себи, логосу у себи, у завичају и у ближњима. Уместо да се срамотно “згуримо под туђим надимцима”, како то већ дуго времена чинимо, неопходно је усправити се у “номинативу и генитиву” сопственог лика, душе и духа. На дугом и тешком путу еманципације од карневалских бјесова, којима српска мисао и српска душа неким чудом ипак успевају да одоле (што, поред других, доказује и Велашево дело), требаће пуно вере, љубави, истрајности и јунаштва, као што је то, уосталом, у историји одувек и било.

РИЈЕЧ О КЊИГАМА ГОРАНА Ж. КОМАРА

(*Бока Кошорска. Тирилични сјоменици 17, 18 и 19 вијека (acta serbica), Мјешовића грађа*, Херцег – Нови, 2009 – изд. Друштва за архиве и повјесницу херцеговску,

Прва књиџа Тоџаљске ошћине. Темелна акџа, Београд/Херцег – Нови – изд. Друштва за архиве и повјесницу херцеговску и Слободне књиџа, Београд)

Својевремено је Максим Горки записао мисао за памћење: ”За све што је добро у мени – захваљујем књиџама.” Одиста се сваки радознали читалац обрадује појави нове књиџе. Поготово књиџа које доносе одабрану архивску грађу, какав је случај са овим књиџама које представљамо. Оне су ме подстакле да се сјетим ријечи нашег нобеловца, доктора историјских наука и познатог књижевника Ива Андрића, изговорених и записаних баш овдје у Херцег – Новом: ”Ја и сувише лепих часова, и скромних али радосних открића дугујем архивима и архивским радницима, да не бих, када год ми се за то укаже прилика, рекао о њима реч истине и реч похвале, као о потребним друштвеним чиниоцима.”

За нас историчаре је архивска грађа – суво злато. Она чува истину о прошлим временима. Непремостива је брана свима који би жељели да историја од њих почиње и да историју пишу побједници. Зар је то мало, питамо се сви заједно.

И прије нас и нашег времена, стварана је и писана историја. Многе истине о нама су одавно научно расвијетљене и верификоване. О њима говори и ова књиџа. Ако би неко хтио да их преиначује, мора за то имати јаку аргументацију. Одавно је свима показано да се на силу не може наметати ”нова истина.” Силом се у науци – не може! Научна мисао је непремостива препрека – увијек и свуда.

Нови ”тумачи” историјских процеса и личности су, примјера ради, оклеветали и хајдучког харамбашу и народног заштитника ових простора, надалеко познатог Баја Пивљанина, да је бечки плаћеник. Замјењујући тезе, мјерилима једног времена, пројектују и цијене оно што се дешавало у неком другом, давном времену, како им кад одговара. По њима су гријешни и они потомци који подигоше споменик Бају Пивљанину, чувену Бајову кулу, недалеко одавде. И који га држе у лијепом сјећању као див јунака, као хајдука што гони хајдуке, како пјесник каже. Таквим антинаучним и антицивизацијским приступом, они, као од шале, претварају хероје у издајнике. Још кажу да је у нас

најдуже владао мир и ред у вријеме турских зулума, о којима читамо и у овим књигама. Само су замјенили мир живих са тишином мртвих. Ситница! Исти такви су писали о хиљадама убијених родољуба након уједињења 1918. године, а у оваквим књигама су прецизно наведена имена и презимена само њих неколико десетина. Приче о легитимитету тих историјских догађаја свODE се на пуко допадање или недопадање њима, симпатије или антипатије. Све што им одговара, то је по њима легитимно. Гладни новца и брзе славе, умјесто дијалога, изабрали су монолог и монопол на историјску истину. Може им бити! Увеличавају злочин једне стране у најновијем рату, а прећуткују злочин друге стране у том истом рату. Такво писање о прошлости, није далеко од злочина, оног најтежег, геноцидног и духовног злочина.

Ријечи лете, а списи остају, гласи стара мудрост. А наша народна мудрост упозорава – са извора тече бистра вода. Ова и овакве књиге архивских извора супротстављају се таквим тумачима историје. Зато ће јој историјска наука пожељети добродошлицу и одати заслужено признање аутору. Остаће за сва времена, како сам већ истакао, непремостива брана свима који би жељели да историја од њих почиње и да историју пишу побједници. Зар је то мало питам се и питам вас.

Др Горан Комар је изузетно вриједан, врло упоран и даровит истраживач.

Ове књиге се одавна припремају. И прошле године смо доста говорили о њима. Очекивао сам, право је рећи, да ће њихов издавач бити ЦАНУ. На крају крајева, битно је да је књига публикована и да је пред читаоцима, односно пред стручном и научном јавношћу.

Доста тога о овој књизи садржано је у њеном наслову. Дакле, ријеч је о Боки Которској, која је и овим књигама посматрана и представљена као историјски јединствено и цјеловито подручје, што је врло битно са становишта неких актуелих међудржавних односа, у центру којих се ставило питање: Чија је Превлака. Ћирилични споменици 17, 18 и 19 вијека које сам аутор са пуно разлога означава као "acta serbica", подсећајући нас да је ћирилица старо писмо и да се, управо, на овим просторима водила дуга и тешка стручна и политичка борба за њен равноправни статус са латиницом и латинским писмом. Вјероватно је аутор имао у виду и упорну борбу Стјепана М. Љубише, тадашњег народног представника ових крајева у Бечком парламенту. У наслову прве књиге, такође је речено да је први документ који она доноси настао 1608. године и да се књига завршава грађом из 1917. године.

Покривена су, дакле, више од три вијека богате историје Боке и овога града. Па то је заиста подухват достојан изузетног уважавања.

Знамо, не само као историчари, да је то вријеме великих превирања и великих сучељавања, оних најмоћнијих: још увијек моћне Отоманске империје која је успоравала развитак ових простора, затим снажне Млетачке републике, још силнијег императора Наполеона, који ју је укинуо, и који је запријетио да ће Црну Гору учинити црвеном, ако се не повинује његовом хтијењу, па затим увијек моћне царске Русије која је штитила свој државни интерес и овдје, од 1711. године, када су успостављене прве званичне везе између огромне царске Русије и малене и сироте Црне Горе, и коначно, Аустроугарске империје и других трабаната који се само промовишу у њене насљеднике. У том друштву великих, Црна Гора је била само једна тачка у простору. И ако мала била је чврст и поуздан ослонац народних покрета, који су се кретали са ових простора, или пак, допирали до њих, дајући им раскошни историјски и природни колорит.

На око 750 страна и пратећег додатка од још 100 страна, који је аутор насловио ”Прва књига Топалске општине. Темелна акта”, нашло се на једном мјесту толико битних и занимљивих детаља да се и не усуђујем да их анализирам или просто набрајам. Било би ми потребно много више времена од оног које је предвиђено за ово излагање. Од пуно инспиративних детаља уочио сам да се тада више говорило о српству него данас; неко ће се запитати зашто, и наравно, наћи ће одговор. Други ће, опет, размишљати и најранијим презименима са ових простора, која су све рјеђа, или, пак, нестају. Неке ће опет потаћи на размишљање представке упућене ондашњим властима, па ће се запитати има ли то какве везе са филозофијом времена и навикама људи. Сви ће, међутим, апострофирати записе о слободи, њих је највише, која је увијек била на високој цијени у разматраном тровјековном раздобљу.

Уместо тога, још једном чу подвући немјерљив значај оваквих књига. Помажу нам да се оријентишемо у времену и простору: да знамо ко смо и шта смо. Ко су наши преци и чији смо потомци, какви су нам коријени. Драгоцјена је прича о завичају који у крајњем смислу опредјељује људе и усмјерава их свим временима, временима бура и бонаца. Мало је завичајаца који се могу похвалити оваквим књигама. Једном ријечју, Новљани су овом књигом добили свезнање о себи и својем крају.

Преостаје ми да искрено честитам Горану Комару на великом истраживачком и издавачком подухвату и да га замолим да нам говори о неким деатљима књига од којих је саткао историју.

Херцег – Нови, Трг од књиге, 22. јули 2009. године.

Ћорђе БРУЈИЋ

КАДМО И ХАРМОНИЈА,
МИТ И ПРИЧА

(Гара Јовановић, *Кадмо и Хармонија*, Књижевна заграда СНВ
Црне Горе, Подгорица, 2008.)

Нови роман књижевника Гара Јовановића «Кадмо и Хармонија» сигурно је једна од најзанимљивијих и најузбудљивијих прозних књига које су се у последњих неколико година појавиле на књижевном простору Црне Горе.

Потребно је, да би било јасно, у самом почетку рећи да се ради о митској причи о градњи Будве, али и о целој Црној Гори, о њеној менталној и духовној плохи, о равнима које упркос искривљеним светлима приповедања успевају да препознају вешти читаоци, вични сналажењу у замагљеним просторима пуним античких алегорија и знања, али не само знања о перспективи у коју је смештена радња. Дакле, о градњи не само Будве и свему ономе што градња по себи подразумева, него напротив и о градњи Црне Горе, ма шта то у овом тренутку значило.

Синтагма *јловити са Кадмом*, на оној већ митској *Ластавици*, ускоро ће, захваљујући баш Јовановићевој причи, на нашим просторима постати метафора, образ/одраз трансцеденталног, архетипског, оног праизворног које својим бескрајним и непогрешивим зрацима преноси дух или душу из једног у друго време, из једног у други простор, «из других светова» у човекову безграничност, или из човекове безграничности у «друге светове». И типолошким приступом овом делу проналазе се везе међу догађајима, сликама, алегоријама или параболома, а посебно су, чини се, значајне такве везе међу догађајима и ликовима у различитим временским тачкама. Тако се у овом смислу филозофски или егзистенцијални приступ неком феномену препознаје у неколико различитих нивоа. Мешају се приче о старогрчким јунацима са голооточким казаматима, митолошке слике са оновременим сликама, уводе се пресеци у приповедању, а роман, кроз посебан систем приповедачких интервенција, одједном, на изненађење читаоца, постаје филм. Ту аутор експлицитно развија неколико говора – један, који је у ужем смислу говор романа, односно његове основне приче, други који је говор режисера, односно филмске екипе која у ствари снима филм по овој тематици, до онога што се у

данашњици зове административни говор или говор заједнице, а не треба заборавити ни на жаргон, сленг, говор улице, кафане, неких затворених друштвених група...

Јовановић је «употребио» митолошки предложак како би «приказао неке друге светове», оне ближе и даље, спољне и унутрашње, оне светове које се изучавају и у хришћанској егзегези као елементарне поставке човека, света и поретка у том свету, а затим и њихови међуодноси са «оним вишим световима». Развој оваквог приповедања, које, како смо већ у једном облику рекли, просликава иконе из једних у нека друга постранства, омогућава да прича постане преегзистенцијална, не само ликовима и догађајима из приповедачког времена, него и лицима и дешавањима у данашњици, па чак и самом аутору, а на крају, коначно, и читаоцу.

Сама чињеница да је веома тешко исприповедати основу, резимирати, сачинити сиже «Кадма и Хармоније», који је и по савременим схватањима романа, у првом реду кроз примену онеобичавања, али и кроз (не)очекиване приповедне поступке – прекидања радње, увођење других времена, документа и предложака – досегао «потребну дозу експерименталности и зачудности», показује да аутор упркос «историјском светлу» не ствара само «историјски роман», у оном књиженонаучном смислу, него и свевремену лирску причу која се бави основним људским запитаностима.

У Јовановићевом роману не препознаје се само, већ поменуто, митологичност, него и митотворност, јер писац не тежи да искључиво интерпретира или реинтерпретира мит, него и да створи мит. При томе не треба изгубити из вида да су и један и други поступак иманентни миту као књижевнотеоријској, ако хоћемо и културолошкој појави, која је у савременој књижевности усвојена не само као предложак, него и као психолошки, социолошки, религиозни, филозофски погледа на свет, човека и човеково место у свету.

Ако се жели проверити шта је то ново Гаро Јовановић кроз роман «Кадмо и Хармонија» увео у књижевност, романескност, приповедаштво, којим је то новим поступцима, било на основном, реченичном, сликовном или на плану укупног дискурса, приказао овај свет, или ове светове, онда се без сумње може рећи да он, поред свега осталог, кроз алегије покушава да изрази не само тајну човековог живота и свега онога што за њега посредно или непосредно може бити везано, него и да се употребом језика и његових законитости, настоји што више приближи самом средишту смисла, па схватали га ми као смисао приче или смисао живота.

Са друге стране, никако не треба пренебрећи оно што је апсолутна карактеристика укупног Јовановићевог прозног стваралаштва – лиричност, али и фантастику, па чак и претеривање – хиперболе, чиме се уз нагомилавања која расту до гротескности добија нови поглед на свет и све његове подсистеме, а у коначности - слика света онаквог какав би могао да буде. Други је приступ ауторов прилаз ка мање или више прикривеном паганству, демонском, оностраним и граничним, као што је у онтолошком смислу песма гранична црта преко које се лако прелази из једне у другу тајну.

Дело је и специфичан лексички зборник, у којем се проналази говорни материјал рибара, травара, крчмара, морнара, античког ратника, гатара, орнитолога, чаробнице... и нема сумње да је веома занимљиво прочитати, на пример, све оне називе биљака које су у «Кадму и Хармонији» сложене као у хербаријуму.

Неопходно је на крају обратити пажњу на још један поступак, својствен више драмским текстовима – увођење пописа ликова у роману/филму, којим ово дело и завршава.

У том ономастикону проналази се Кувар, митска краљица Фригије Мида, Капетан Гарушина, игуман Мијат, Вилењак, Бициклист, «култни гљивар Иван Фохт», морски вилењаци, Новица Тадић, Одисеј, Свети Сава, Режиер, Тантал, Пјесник (...), а под «одредницом» Кадмо, Јовановић између осталог пише:

«А права Кадмова мисија, осим да подигне град и спаси Хармонију, је да на ову дивљу обалу донесе цивилизацију, донесе побожност, културу, писменост. Са њим као морнари долазе и Словени, дио народа који је бројан као звијезде на небу, а који ће овдје да се настани, и остави сјеме за будуће ратнике, свештенике и књижевнике».

НЕОДГОНЕТНУТИ ОПРОШТАЈ ОД УТОПИЈЕ

(Уз *Мирис дивље ружје* Ранка Крстајића)

Микрокосмос у коме обитава литерарно острво Ранка Крстајића веће је од сваке тајне, од оног Аријадниног предива које је понео из куће, када је пошао у „фрефт“, да нађе пут у тајну постања, сваковрсну мистику живота. У њему има Ингерсолове идеје да је живео у свим животима и у свим временима и да је сад закорачио у пред-будуће време и његову оностраност. Наслов нове књиге прича (*Мирис дивље ружје*, Чигоја штампа, Београд 2008) минуциозно инкрустрираних, слуги мистичност Истока, али је то западњачки изаткан вео који вас води у антикварницу заборави у чијем лавиринту буја један пред-модерни свет, где нема врата, већ су то екседре, где стално ходите магичним одајама пастелно урешених зидова, где налазите највеће тајанство света, недокучивост нечег давно снатреног.

По проседеу, Крстајић је један од најмодернијих писаца, ако је модерност прикладна реч, јер његова поетика, у нијансама исказано, философија трагалачког, загонетно нуди више од читалачког уживања. У његовом тоболцу за мудре (Раскин), куратори још неоткривених скрипторијума, магични волшебници, пронаћи ће недосегнуту свежину литерарног натапања посебно глачаних збитија који се, вољом скривеног демијурга, претварају у фабержеовске минијатуре које вам одузимају сваки зев и невидљивим концима вас везују за реченице које из стања палимпсеста прелазе у непоткупљиво штиво истине.

Једног дана у пред-будућности, тајанствени руски монах носиће сребрни дивит са виртуелним чивитним модрилом, да испише сву загонетност и магичност Крстајићевог литерарног сижеа, који има борхеовску потку и недокучивост Едгара Алана Поа, оног који нас додирује својим порукама као нешто пресањано, а пресно по својим сигнификантним литерарним ударима у свест и магију уобразиље.

Мирис дивље ружје је више од збирке, то је хербаријум предлогака за многа постмодернистичка остварења, интерлудијум за филм, ново романескно ткање, изазов за слику која се стапа у подсличице тајних одаја, улазак у тајанствена здања и мистагогичне

вести које живе само хиц ет нунц, и никад више, па опет улазе у тајанствени карусел. Крстајић пише инспиративно, чистих потеза, без сувишних пастуозних намаза, у непрекинутом духовном колориту. Извор му је једна магична планина, трајна спона са тлом постања, она која је реперна каријатида његових литерарних трагања која су космополитска, а тако удаљена од сплыва заборав који кружи над Балканијом, земљом коју убија тектоника повести. По дару причалац посебног тембра, смиран од мере и искре надахнућа, Крстајић се сврстао у први ред наших апартних приповедача, који знају да литерарно никад није и конфабулирање, те траје чистотом своје поетике.

Неки би рекли да је он зналац светске баштине магијско-фантастичког приповедања, који је побегао од тишине Балканије у светску вреву. Но, то је привид који је, у ствари, увећана слика његове трансценденције доживљеног. Не крије да је путник, не крије да је сањар, не крије да је скровити пророк. То чини зарад уметничког поступка, јер је причалац у разним образинама, увек тајанствен, јер има безброј лица, оних који се представљају као тајна и тајанствено.

Рекло би се да Крстајић писац анти-утопије, али он је писац свакидашњег, додирнутог Милошћу Створитељовом која од писца ствара мирног чудотвоца, путника у сан, у нестварно, у тајанствени сјај магичног света. Његов сликарски дар, његова фино нијансирана четкица, тек је она недокучива асистенца, сликаров сигнум, тек невидљиво присуство. Један француски импресионист насликао је врт у коме се само инфант забавља, а Крстајић стрпљиво гради пређу каква одавно није била на читалачком непцу, као фина интелектуална наслада, слика унутрашњих ритмова који траже праслику, прво божје помазање, улазак у непоткупљиви двор уживања. У пратвари спистељског је вечити путник, неоткривени Ахасвер, а то је Крстајић врелином свог дара и мирноћом исказаног.

Крстајић има неугасиву складност исписаног, избрушен стил, цени читалачку интелигенцију, па је код њега све у тихим обртима, оним који плене око и срцу дају задовољство. Ваља га читати, а неке свари читати наглас, као молитву, као планинску јеку, као додир са оним сакраментима који ретко извиру из типографских записа, а што су ређи, то су драгоцености. Нову књигу Ранка Крстајића ваља, пре свега, схватити као амајлијски запис онима који знају шта је фантастичка утопија и опроштај од ње, да би јој се вратили као заветној причи, оној која нас води у пред-модерно доба. У свет који је ту, овде и сада, али још није

разбокорен, јер писац има Тајну, сакраментални запис, Молитву која је повесница непрестана, дуго путовање у дане који су пред нама. Непоткупљиво и недоживљено, јер Борхес је у Балканији нашао свог чувара вечног плама списатељског, оног који нас води до Јеке, коју само чују посвећени. Можда је све ово филм, омнибус прича, или серијал који ћемо тек сањати. А свуда вас Чека Р. К., викарни крстоносац, писац који са Врхова Тајне, креће у сусрет Вама. Писац Тајне, а типографска игра је утопијска магија, додир промисли којој се ваља радовати. Овде и сада!

Петар РМУШ

ДУХОВНА СКЛОНИШТА У РОМАНУ СКЛОНИШТЕ СЛАВИЦЕ КНЕЖЕВИЋ

Романескно перо модернистичког рукописа, уз већ три подарена романа. *Милева, Анђео и уважени њрофесор, Излої у сребрној лисици, Генетска њрича*, ауторке Славице Кнежевић, исписало је и поетизовало роман *Склонишиће*, објављен у издању Народне књиге, а у склопу библиотеке Мегахит, књига бр.616.

Роман *Склонишиће* је суплетивна књижевна концентрација разуђене медитативне комплексности. У његовој структури обликована су три поглавља: *Биљка, Проклејсїтво* и *Склонишиће* које асоцијативно назначује стваралачко и животно уочиште изабрано, као сабирно сочиво, за назив дјела. Поглавље *Проклејсїтво* чине концепцијски и смисаоно назначена, међусобно издвојена, и креативно-значањски копулативна потпоглавља: Дворац, Златно одело, Сусрет, Стадо, Преко «седам мора и седам гора», Хлеб, Јаје, Болест, Смрт, Цвеће, Стадо, Комета, Судбина и Гроб. Очита необична текстура и смисаона креација, сабрана и укрштена језгра оваплоћена одливима прошлости, заснована актуелном и сложенем садашњошћу, искричаво назначена несагледива будућност – творачка су својства и оригиналност фабулативног обликовања. Оплемењеност временских токова, што дјелу даје јединство животне пројекције и моћ кондезованог перципирања, осмишљена је догађајним и асоцијативним низовима, израженим феноменима егзистенцијалне и медитативне одабраности. Књижевно-теоријски речено, садејствују реминисценција, ретроспекција и интроспекција. Дакле, отвара се, загледује, уочава и открива виталитет живота. То је књижевно понирање, захватање и освјетљавање скривених набоја неуслишених одзива и неизречених порука заметених пространствима животног таласања. Редовима ове прозе одговара и у њих се уклапа Гетеов диктум «мрско ми је све што ме само поучава, а не подстиче моје делање».

Роман *Склонишиће* артикулисан је модерним стваралачким проседеом, апстрактна су и метафорично-алузивна имена јунака: Биљка, Лепа Јелена, Мушка Мајка, Светски Човек, Граничар,

Грчка Трагедија, Господин Стаљин, Водник, Јесам Ли Вам Рекао, Каранфил, и Кадифа, Локум, Комесар, Крсто Тајмић, и друга; латентног је дискурса, креативне митологије, живе и бујне имагинације, а двострукост језика и концепцијско-композициони разлив мијењају форму изражену стилизованом вербалном енергијом. Лепа Јелена је у фокусу породичних, пријатељских и друштвених збивања. Она је актер на чијој животној позорници се смјењују играчи чије су животне роле везане и за њу. Тако се открива, профилише и дефинише животна реалност добијајући нови креативни, интелектуални и интуитивни вид. Све је у знаку животне драматике и ребрења, осјенчено феноменом савременог антрополошког песимизма, насталог пред ударцима и понорима живота. Смјењују се лица и слике, прошло боли, садашње влада, будуће измиче. Мало је среће («Само мала места у срцу тињају жаром наде»); импресивни су утисци («Од хладноће дрхте звезде»); болна су сазнања («Расукан је људски живот»), морално је упориште спас од «сјене стида», а «царство доброте је у царству суровости»...

Супротстављени су идилично и нови тип човјека. Људска деструкција и суровост живота актуелизују социјална гивања откривајући поремећај и патологију људског трајања и трагања. Ништавност и промашаји људских судбина откривају пукотине и опекотине животне збиље. Емотивни пропламсаји подгрију душу, озаре лица, бљесну зеницама и падну на срце мелодично звучни, одозвања лајтмотивска арија чежњивог сагласја: некако с прољећа, увијек мени долута нека чежња тамна...

Све актере романа погађа живот, више је суноврата и патње а мање среће и наде. Снови постоје, али се руше. Чежње и заноси увиру. Слобода нестаје, сила и моћ руше и ломе човјека. Сви посустају: траже склониште. То је она атмосфера «безизлазног круга» 20 вијека који је Умберто Еко назвао «инфарктним стољећем». Коначно, роман *Склониште* затвара живот у чијем се заклону њедре нове наде и нови видици.

ЗАПИСИ

ЗАПИСИ

**Катарина КОСТИЋ:
ДУХ СЛОВЕНСТВА**

**Момир ВОЈВОДИЋ:
ОСВЈЕТА ЊЕГОШЕВЕ БРАЋЕ**

**Јован ДУЈОВИЋ:
ЗМАЈЕВ ЦРНОГОРСКИ ДНЕВНИК**

Катарина КОСТИЋ

ДУХ СЛОВЕНСТВА

Поводом Дана словенске писмености у Саратovu на Волги

Моје веровање и сазнања о Русији као највећој православној словенској земљи, усредсређеној на то да буде постојани стожер и чувар словенске духовности, традиције и културе и да у томе пружи окриље свим братским народима веома су се обогатила и продубила после мог овогодишњег учешћа у прослави Дана словенске писмености и културе у граду Саратову, на Волги. Осећање братства распламти се у сваком Словену у току једног оваквог заједничког празновања. Полазећи од тога да све словенске земље данас имају наглашени, чак и пренаглашени синдром европејства, у оквиру општег процеса глобализације који никако не треба потценити, духовно-културне манифестације словенског карактера, као што је Дан Тирила и Методија, светих апостола, родоначелника нашег писма, омогућују нам да помажемо једни друге у очувању своје традиције и културног блага и да се дивимо и поносимо разноврсношћу, и специфичностима сваке словенске нације понаособ. Описала бих тај доживљај као присуствовање концерту вољене музике са пребогатим варијацијама на исту тему.

После паузе од неколико деценија, 24. мај се, почев од 1986. године, поново традиционално обележава као Дан Тирила и Методија. Од 1991. проглашен је државним празником. Његова особеност је у томе што је то први државно-црквени празник. По решењу Синода Руске Православне Цркве и с благословом Светог Патријарха Московског и све Русије Алексеја II, један од председника Одбора за прославу Дана словенске писмености, већ дуго година је Митрополит Крутицкиј и Коломенскиј Јувеналиј. То је заиста празник духовности и као такав представља изузетан значај у културном и политичком животу свих словенских народа, јер их повезује и зближава на основу сличности језика и писма, хришћанске духовности и етике, омогућавајући истовремено смотру многообразности словенских културних традиција. Специфичност овог државно-религијског празника је и у томе што се сваке године одржава у другом граду.

-2-

Што се тиче саме организације, било је видно да је велики број посвећеника уложио много труда у току протекле године, да би цела Русија не само обележила, већ и празновала тај Дан. Организовани су фестивали културе и спорта, мноштво позоришних представа, концерата, изложби ликовне уметности, домаће радиности, народних ношњи, историјских костима, музичких инструмената, како у дворанама, тако и на улицама и трговима.

Програм за делегате и госте из словенских земаља, био је веома интензиван и добро осмишљен. Споменућу неколико који су ми се веома урезали у сећање. Празник за очи је био церемонијални дочек гостију већ на самом саратовском аеродрому, као и испред Саратовске регионалне универзалне научне библиотеке: три «василисе прекрасне», у свечаним костимима светло плаве боје. дочекивале су нас са погачом и сољу, као што се то чини у Србији. Сазнали смо да библиотека има 42.000 регистрованих читалаца. Посетили смо Саратовско академско позориште где се одржавао отворени час словенске писмености и културе. Уједно смо погледали изложбу графичке илустрације књига «Словенски мотиви», посвећених Ћирилу и Методију. У изложбеном простору саратовске обласне Думе разгледали смо врло садржајну изложбу под називом «Заборављене фотографије руско-турског рата (фотографије су сабране из Руског државног архива филмско-фотографских докумената, као и из приватних колекција). Присуствовали смо концерту духовне и класичне музике у Саратовском конзерваторију. У државном музеју К.А. Федина обишли смо две изложбе: «Руски писци и православна црква» и сценски приказ историјских догађаја под називом: Празник «Браћа Словени» Веома снажан доживљај било је освећење храма Св. Тројице, а затим Божанска литургија, у граду Вољску, као и народни празник на главном тргу тог града. Као да и сад видим насмејана лица деце обучене у предивне, разнородне и разнобојне народне ношње, задивљујуће стрпљива према фотоапаратима пролазника и туриста, непрекидно према њима уперена.

Централни догађај био је откривање и освећење споменика великим словенским просветитељима, солунској браћи Ћирилу и Методију, на тргу Саратовског државног универзитета по имену «Чернишевски». Церемонија отварања «Дана словенске писмености и културе» започела је концертом звонара црквених звона. Величанствено! При сваком уласку у позоришну или концертну дворану показивали смо позивнице, репрезентативно

урађене. Понекад смо те позивнице могли и да заборавимо, а ипак су нас пуштали у дотичне дворане. Али на главно вече, одржано 24. маја у Саратовском академском театру опере и балета, под називом «У почетку беше реч», улазак у дворану без пропуснице био је неостварљив, због превеликог интересовања за ту представу. У маестрално изведеном сценско-музичком остварењу, једна тачка се звала «Српске игре», у извођењу Московског државног фолклорног ансамбла.

Леп доживљај је био крстарење Волгом чија је ширина код града Саратов 2 км и 400 м. Том приликом било је највише дружења и фотографисања са песницима из разних словенских земаља. Узбуркани таласи најчешће су у складу са узбурканом мислима и емоцијама песника. Није изостала размена е-мејл адреса, а поруке су ми од браће по перу стигле пре него што сам се вратила у Торонто (после Саратова, чекали су ме бурни књижевни догађаји у Москви. Довољно је да споменем говорење стихова 24 сата у подножју Пушкиновог споменика, посутог безбројним букетима цвећа, као и сваке године на Дан рођења великог руског националног песника).

Антологија *Из века у век*

Видно је било присуство песника у програму прославе Дана «Ћирила и Методија». Одржано је неколико песничких вечери. Аутори су говорили своје стихове на матерњем језику, а руски драмски уметници су читали превод на руски. На једној таквој вечери сам и сама учествовала, заједно са песникињом Златом Коцић из Београда. Главно књижевно вече било је посвећено Антологији «Из века у век», у присуству њеног идејног аутора и једног од састављача, песника и антологичара Сергеја Главјука. Овај грандиозни културни пројекат, сачињен од девет томова поезије словенских народа, преведене на руски језик, остварен је уз свесрдну подршку Министарства за културу Руске Федерације.

У Саратову је представљен најновији, девети по реду, том јакутске поезије у двојезичном издању, са назнаком на првој страни «Поезија народа ћириличне азбуке». У предговору, са насловом «Азбука – то је судбина народа», објашњена је судбинска улога ћириличне азбуке у очувању територије, као и нераскидива веза између народа чије је писмо ћирилица. Јакутски језик је особен, разликује се од руског, али захваљујући истом ћириличном писму, менталитет и култура тог народа у великој мери су испреплетани са руским цивилизацијским токовима. У дружењу са јакутском песникињом Наталијом Харлампевом, за време крстарења по

Волги, за коју је руски језик комуникације ван њене земље, стекла сам лично искуство и сазнање о тој појави.

Ова тема о значењу и значају ћирилице у зближавању народа и очувању њихове територије захтева посебан осврт и студијско изучавање. Даћу се у потрагу за књигама које изучавају и расветљавају тај феномен. То је спонтано интересовање, будући да смо и ми народ који мисли и осећа на ћирилици.

Као ћирилични словенски народ имали смо привилегију да антологија савремене српске поезије (обухвата другу половину двадесетог века) међу првима буде састављена, одмах после македонске и да доживи већ два издања, а у припреми је и треће. Значајна новина у састављању антологије српске поезије је да се српска књижевност не дели на матицу и њену дијаспору. То ће још више доћи до изражаја у трећем проширеном издању антологије српске поезије на руском. Наравно, да због таквог критеријума са великим интересовањем очекујемо ове јесени посету Торонту антологичара Сергеја Гловјука и г. Бориса Иванова, главног саветника Министра за културу Руске Федерације, који се много заложио за остварење књижевног пројекта «Из века у век». У првом издању Антологије савремене српске поезије на руском језику већ је заступљен један наш песник из Торонта – Ранко Радовић.

Посета Канади двојице значајних представника руске културе има за циљ њихово повезивање са катедрама за славистику и универзитетским библиотекама. Али су они изразили жељу да поред руске, упознају и српску заједницу, пре свега овдашње српске песнике, као и да се преко руске цркве повежу са Епархијом канадском СПЦ. Потрудићемо се да српско-руско дружба у Торонту и другим канадским градовима буде у духу православног братства и богатог стваралачког садржаја.

Кво вадис, Србијо

Словенске земље су заступали заменици министара за културу, научни стручњаци из славистике и лингвистике и наравно, песници. Србија је била једина земља која није имала представника на државном нивоу. Била сам веома нерасположена због тога, јер су словенски православни народи са Балкана били присутни у пуном саставу. Бугари и Македонци су истицали значај ове манифестације и свој понос што су Ћирило и Методије дали писменост свој словенској браћи. Бугари су прокламовали нераскидиву везу преко језика и писма и вечно братство са руским народом, са којим никада нису ратовали и од кога никаква дневна политика не може да их раздвоји. Гордили су се ћирилицом као најсавршенијом

азбуком коју су они први применили у десетом веку, нешто пре Руса. Осетила сам велико поштовање према бугарском народу који са толико поноса и свести чува своје корене.

Песникиња и преводилац за руски језик, Злата Коцић која је, у име Удружења књижевника Србије, заступала своју земљу, својим надахнутим, песнички интонираним говором о братској љубави између српског и руског народа, донекле је ублажила српски хендикеп. Нас две смо као српске песникиње учествовале у вечери словенске поезије у градској библиотеци и ту се једино званично манифестовало присуство Срба. Ако званичној Србији није место на скупу на коме се велича њен језик и њено писмо, њено цивилизацијско и културно наслеђе, где је домаћин скупа уважава и признаје њену државност и обраћа јој се са братском љубављу, где је онда Србији место? Зар постоји неко боље место.

Постављала сам питања. Са руске стране добила сам јасан одговор да су свим министарствима за културу словенских земаља послати позиви и да су Руси као домаћини веома предусретљиви према свима који су заинтересовани за дружбу словенских народа у домену у коме постоји природна блискост и сродност међу њима, а то су: хришћанска традиција, култура, језик, а кад су у питању православни Словени, ћирилично писмо је та нераскидива спона међу нама што су и Бугари потенцирали. Сама сам се уверила у све што су рекли. Бугари, Белоруси и још неки делегати прокоментарисали су да саучествују са страдалничком судбином српског народа и да треба да се повезујемо међусобно.

Не престајем да самој себи постављам питање зашто више верујемо другима него себи самима, зашто бежимо од оних који су нам блиски и који могу да нас заштите, а јуримо у друштво оних чија листа рестрикција и санкција према нама као извиканим «лошим момцима» је бесконачна. У бесомучној јурњави за «улазак у Европу», све више се одричемо себе. Па Србија је, као и остале словенске земље, део и то врло значајан, те Европе. Самим тим, важни европски процеси као што је интеграција морају се и на њу односити. Да би Србија обезбедила за себе место равноправне чланице Европске заједнице мора у њу ући сачуваног интегритета и са статусом државотворности. Зар на томе не инсистирају све остале европске земље. Чему журба за улазак у друштво у условима дискриминације. Треба истрајавати у борби за своја права, а у међувремену удруживати се са онима међу којима смо као народ равноправни и као држава признати.

У сећању на словенско славље у Саратову моје одушевљење ће се увек спотаћи о чињеницу да се званична Србија оглушила о

позив на њега. Надам се да је ово била баксузна година, а да ће следеће бити наклоњеније лепшим данима за српску будућност. Други народи верују у своју будућност, па и српски народ мора веровати у своју, а не само у туђу. Нисмо ни сами ни незаштићени. Православна словенска браћа нас очекују поред себе, да се не изгубимо у мелтингпоту, да будемо своји и распознатљиви, како бисмо са осталим делом света одржавали везе на најразличитијим нивоима, без опасности да ћемо се обезличити.

Срби треба у што већем броју да буду присутни на светковинама духовности и врхунских уметничких остварења словенске културе, где и сами имају шта да пружи. Волим концерте класичне музике, али неограничену моћ и лепоту музике, блажено успеће моје душе према небу доживела сам у Саратову, кад су се на пријему које је за госте приредио Митрополит Јувеналиј, ујединили гласови свих присутних свештеника у здравици НА МНОГАЈА ЛЬЕТА. У тим речима и савршеној хармонији снажних гласова садржана је несаломљива снага и благодат словенског духа, чије непресушно извориште је православна хришћанска етика.

Порука Министра за културу РФ, г. А.А. Авдејева, на пријему који је последње вече приредио у нашу част, у саратовском хотелу «Москва» такође указује на заједничке корене и заједнички пут словенских народа, а то и јесте разлог за обележавање Дана Ћирила и Методија, као духовног и културног празника свих Словена:

«Подвижност Ћирила и Методија је врло важна, не само зато што су нам дали писменост и културу. Они су нам дали и етичке вредности које се преносе с колена на колена. И данас можемо обогатити своје знање, културу и духовност не само колективним трудом као грађанско друштво засновано на закону права, већ и на духовном подвижништву и таленту свакога од нас појединачно. Угледајући се на дело Ћирила и Методија можемо много постићи. Зато је наша порука да следите животни пут, смелост и истрајност хришћанских подвижника, Ћирила и Методија.»

Идуће године Дан Ћирила и Методија прослављаће се у Москви. Надам се да ће Србија послати делегацију на државном нивоу и да ће учествовати приличан број песника.

Момир ВОЈВОДИЋ

ОСВЕТА ЊЕГОШЕВЕ БРАЋЕ

У кули војводе Мине четира је напунила пушке за напад на Смаил-ају Ченгића на Мљетичку

Завјеренички ноћни напад чете осветнице Његошеве браће на табор Смаил-аге Ченгића на Мљетичку, у кишној октобарској предзори, 1840. године, извршен је под командом војводе Мине Радулова Радовића, Његошевог јединог писменог сенатора, а пушке је чета напунила у кули војводе Мине, у селу Убалац, у Горњој Морачи. Чета је прије тога причешћена у манастиру Морачи, причестио је архимандрит Димитрије Радојевић – «добар старац» Мажуранићевог спјева *Смрти Смаил-аге Ченгића*. Стрже су чувале све излазе из Горње Мораче према Дробњаку и Мљетичку, да ко не би изнио глас да чета код куле Војводине чека знак за покрет пут Мљетичка, на ком је отаборио силни Ченгић, дошао по харач у Дробњаке, на позив његовог кнеза Ђока Маловића, учесника завјере осветничке коју је заумио и организовао Владика Раде, уз помоћ Морачана, војводе Мине, и дробњачких истакнутих првака: Ђока Маловића, Новице Церовића, који је имао осветнички разлог за згуби силнога Ченгића, јер су му Турци оца попа Милована повели у Таслицу (Пљевља) и посјекли на кориту градске чесме, затим Шуја Карацића, који је и раније пуцао на Ченгића, при одбрани чардака Алексића на Малинску, Мирка Алексића и ускочког харамбаше Петра Кршикапе. Ченгић се није надао да ће га «горски миши» овог пута изненадити. Имао је повјерење у свог кнеза Ђока Маловића и кавазе Новицу и Шуја...Свима је донио из Херцеговине на дар херцеговачког дувана чувеног, да га не гуше из њиних лулица стрљаним сувим лишћем од кромпира. «Чиме ме то угуши, Ноко, из те твоје лулице?», пита Ченгић, у кући Ђока Маловића, а кад му Новица покаже дуванкесу, љуто га прекори: «Поред твога аге, Ноко, срамота је да пушиш ово загушило! Донеси ми, Сафере, онај дуван што сам спаковао за мога Нока!» И Сафер донесе Агин дар Новици. «А што ми ово нема Жујова (тако је Ага звао Шуја Карацића), да ми се није окренуо Морачи и Цетињу, кнеже Ђоко?» А Ђоко одговара: «Није, није, честити Аго, добра је он раја!» У тај час прилази Шујо, покорно, испалих лактова из сукненог капута, и прилази Агиној руци. Ага, врло задовољан што му и Шујо дође на поклоњење, пита: «Добро, Жујове, уједе ли ме ти лањске јесени за

сједало у Буковици? Једва су ми извадили пурак из дебелог меса! Једва сам дојахао до Гацка!» Шујо покорно одговори: «Уједох, честити Аго!» Ага рече: «Нека си, просто да је јунаку! Иди, Сефере, и донеси ми онај дар за мог Жујова!» Сефер отрчи и донесе и Шују херцеговачки дуван, дар од «честитога аге».

Тако се водио разговор са «честитим Агом», коме су били припремили мазију попару на Мљетичку, гдје су били чадори његове пратње и коњаника никшићког војводе Баука.

При пуњењу пушака за напад на Ченгића, војвода Мина је рекао свом сину Стефану, најбољем стрелцу свога доба, да добро контролише да влажан прах (барут) не оде у пушке, пошто је било јако кишно вријеме. Бојао се Војвода да их пушке ватром не преваре кад ударе на чадоре Ченгићеве и Баукове. Наредио је да струкама од козје кострети увију цефердаре и тако их сачувају од закишњавања. При пуњењу своје пушке Ристо Јанков Дуловић је ланчићем (синцирчићем) повезао два пурка и рекао. « Ја га гађам са два метка синцирима!» Сви су добро чули његове ријечи. И по томе се касније сазнало да је Ченгића, од свих педесет пушака што су заватриле на његов чадор, само Ристова диљка погодила. Пошто је чета силазила с узвишице у раван, све су пушке пребациле чадор Смаил-аге, а само га је једна згодила право у потиљак, при узјихивању коња под самаром, на коме су били догнале печене овнове за вечеру његовом табору. Смаил-агиних шест јахаћих коња је био попутио, у тмуши, пред напад, Шујо Карацић, тако да је узалуд Сафер трчао да му доведе коња, кад је напад почео. Узалуду је Ченгић викао. «Коња, коња, Сафере!» Сафер му је, за невољу, привео коња са самаром, на коме га је, при узјихивању погодила пушка суђаја, - изнио се синцирлији на путању. Оба пурка су дошла на Цетиње у његовом потиљку. За тај погодак Ристо је, касније, добио од Његиша признање сердарско. Зато су нагађања, око тога чија је пушка погодила Ченгића, само пуке брбљарије. У старој сенилији, чак је и Шујо причао како га је он убио! Баба снила што би рада била! Шујо је у завјери одиграо своју улогу «путикоње» без погрешке. И то јесте убило Ченгића. Јер, да се дохватио било ког хата од мегдана, Ченгић сигурно те зоре не би био погођен синцирком Ристовом, него би начинио покољ као на Граховцу, када је својом сабљом исјекао Његошеве Петровиће, празних пушака, иза шенлука.

Нико није видио како је Ченгић пао. У метежу, у тмуши, пред чадором, с угашеном ватром, у невиђелици, случајно је, уз блесак муње, хитри Мирко Алексић умотрио непокретног Смаил-агу, у локви крви и кише, ханцаром му одрубилу главу и турнуо је

у тур од широких сукнених чакшира, како не би због Ченгићеве изгубио своју главу. Скинуо му златне пушке иза паса, ћемер са дукатима и златни сат цепни, па узмакао узбрдицом за једну гомилу, иза које је згугурио себи грудобран, шанац од крша и крља, и ту сачекао расвит. А кад се убрзо разданило, уочено је Ченгићево трупло без главе и поред њега украшена пушка. Ту је пушку, по несрећи својој, узео за себе харамбаша ускочки Петар Кршикапа, побратим војводе Мине.

Кад су почели да распитују ко је одрубио Смаил-агину главу, јавио се озго, из брда, иза гомиле, главосјек Мирко Алексић и запријетио: «Имам пет пуних пушака, Ноко и Ђоко, и боље је да ми јутрос не прилазите! Ја носим Владици главу на Цетиње!» Војвода Мина му је пред свима то и загарантовао: «Ти ћеш са свога ханџара додати Владици главу његовога крвника, главосјековићу!» Нагодивши се тако, Новица, Мирко и Шујо су одјахали пут Цетиња на Агиним хатовима.

Војвода Мина је бануо на Цетиње из Мораче, на сједницу Шената, а Мирко, Новица и Шујо су дојахали право са Мљетичка са главом и свим ставрима Ченгићевим. Његош је ту на оцаку узео од Мирка Алексића златни сат стамболски, и поклонио га Новици Церовићу, ког је именовао баном. Од тада га је присно звао «бане Ноко». Мирку је узео и обје позлаћене мале пушке Ченгићеве и јагаган посребрени. Мирка Алексића и Шуја је назвао војводама. То је било празно звање. Од тога су имали само част, а Новица и благо. Новица је казао Његошу шта је Петар Кршикапа рекао за пушку Ченгићеву.

Новица је био mudar и храбар. Његова мудрост ваљала је пуно Црној Гори, не само у Његошевим данима, него и касније у данима оба књаза Петровића. А што се тиче награђивања Дробњака, у вези с тим, остала је у Морачи Горњој попјевица за Ченгића. «Убила га пушка Дуловића,/ посјекао ханџар Алексића,/а појела кућа Церовића!»

На једном Смаил-агином хату бојном одјао је у Доњу Морачу са мегдана морачки архимандрит Димитрије Радојевић. Међутим, кад су банули Његошеви посланици да тога хата Брњаша доведу Његошу на Цетиње, Архимандрит га је гурнуо са водопада Светигора у Морачу и Његошу упутио писмо у коме је био и овај пријекор: «Кад си тако наумио, Петровићу, да све узмеш за себе са мегдана мога, од данас нам је граница Ивашев до!» (То је међаш Роваца и Пипера.) У олтару манастира Мораче уписао је на зиду врхунчићем ханџара или пињала (ножа бојног) по повратку са разбоја на Мљетичку, на знање потомству кад је и гдје погинуо

гатачки мусели Смаил-ага Ченгић и уз њега седамдесет три истакнута агина рамкаваза.

Његош је ову свађу са морачким архимандритом прегорио, али није опростио пушку Ченгићеву Петру Кршикапи и за његову ријеч да је «пушка за хајдука, шта ће она Владици, неће са њом бити вране по Цетињу», очима наредио Сенату (Шенату) да осуди «манитог Кршикапу» на смрт мушкетањем. И присутни сенатори су, ту на оцаку, сједећи на ниским трупцима, Његош је сједио на височијем трупцу, гласали да гвардисти оду и донесу пушку Ченгићеву а Петра Кршикапу да мушкетају. Само су војвода Мина и војвода Мијајло Бошковић гласали да не треба мушкетати Кршикапу.

Но кад је Његош рекао војводи Мини: «То учињех, војводо морачки, убих ти побратима», Мина му је одговорио: «Ни Турци се не би сјетили како боље да освете Ченгића од тебе, Господару!». Његош се умах покајао и упутио седам гвардиста да трче и престигну оне који су били пошли на Петра. Међутим, Петар је већ био добио писмо од Мине и наређење да одмах донесе пушку, па је сам кренуо на Цетиње. И кад је био између Гарчева, Малог и Великог, умотрили су га први Његошеви гвардисти, начинили му засједу и убили га, а с њим и његовог синовца, који га је старог паратио. Они други гвардисти који су скоро били пристигли прве, махали су озго на оне доље да не пуцају на Петра, но било је касно. То мјесто погибије Петра Кршикапе и данас се зове Петрови доли. Његош је потом Петровог сина Суља, тако званог због урока, назвао капетаном.

Његош је осветом своје браће и убиством Смаил-аге на Мљетичку окренуо ватру освете Ченгићевог сина Дедаге на све Дробњаке, које је десетак година Дедага харао, па су Дробњаци зимовали у Горњој Морачи, збјегу јунака и српског језика. Шујо Карацић је осам зима избјегличко у кући Мине војводе, а бан Новица је имао склоник на Цетињу код Његоша, а кад је Његош умро, нашао је уток у конаку манастира Морача, код архимандрита Димитрија Радојевића.

Овај мој каз о коби Смаил-аге Ченгића на Мљетичку, у октобру 1840. године, дио је живог предања морачког о том собитију. Мој предак, морачки војвода Мина и једини сенатор Његошев писмени, био је командант те освете Његошеве браће, изгинуле 1836. на Граховцу, а у кући војводе Мине су пуњене пушке за Смаил-агу Ченгића. Данас је та кула урушена. Нијесу је урвали потоци него танки потомци и њени власници; она вапи да је поново озидано од истог камења њеног, а то камење памти. Пето

кољено сам од војводе Мине и добро сам слушао каже старијих и попамтио доста детаља које сам изнио у овом запису. Сва данашња нагваждања племенска, присвајања заслуга, личе на нас, а прича да је ико од Дробњака пуцао на Ченгића је само накнадна рајинска жеља, пошто су у Ченгићевим данима оружје имали само хајдуци, никако рајини. Рајини су смјели само да носе бритвице, кустурице, не дуже од кажипрста, и то за учкур од чакшира привезане опутом. А нагваждање да је чета осветница причешћена у манастиру Подмалинско је смијешна, пошто тада тамо није било ни попа ни крста, а зна се и прича што су попови носили ошишане браде и почупане у данима Омер-паше Латаса; зато што су им њини вјерници руке вољели браде чупати. То су се жалила два попа Латасу. Према томе нема лакрдије око озбиљних тема и још клампрдања да је Мажуранићев славни спјев Његошев.

Златни цепни сат Смаил-аге Ченгића

Када је 1846. године, шест година након Ченгићеве погибије, хрватски бан Иван Мажуранић послао Његошу алманах «Искру», у ком је био објављен, први пут, његов спјев *Смрти Смаил-аге Ченгића*, Његош га је на оцаку Биљарде читао завјереницима, морачком војводи Мини Радулову Радовићу, бану Новици Церовићу, предсједнику Шената војводи Стевану Перкову Вукотићу, сенатору Мијајилу Бошковићу и другим сенаторима, и том приликом је рекао Новици: «Ноко бане, лијепо те опјевао овај бан Хрваћанин, иако те назвао Турчином, Дураковим сином!» А мудри бан Ноко је одговорио: «Чујем добро, Господару, и не смета ми то што ме је тај пљесник тако назвао. То је да му пљесна буде љепша. А могу ли ја овај сахат Ченгићев да дарујем том пљеснику за ту лијепу пљесну, која ће ме сачувати од заборава?» Његош му је рекао: «Можеш, Ноко, ако ти га није жао! Ја ћу му га послати од тебе!» И тако је бан Иван Мажуранић од бана Новице Церовића, преко своје канцеларије у Бечу, добио златни цепни стамболију сат на дар за спјев *Смрти Смаил-аге Ченгића*. Мажуранићев син је по очевој смрти Ченгићев сахат вратио музеју на Цетиње, који га је чувао све док није дошао генерал-лајтнант Брозов Пеко Дапчевић и узео га на реверс. То је било у данима реверсовања свих музеја. Силници су узимали што им се свиди. Музеју су потом узалудно чували реверсе.

Но кад је Мирославу Крлежи додијелена «Његошева награда» за тек објављени први том седмотомног романа *Засиаве*, и када је дошао да је прими, по Титовом наређењу («Ћуј, Фриц,

немој да ми љутиш ове Црногорце! Жале ми се да си им послао жиро рачун и да не каниш доћи на Цетиње. Кад им ја долазима на ноге, ућини то и ти!»), из руку Андрије Мугоше, предсједника Црне Горе, Крлежа се онако пургерско-цинцарски спрдао са црногорском прошлoшћу и традицијом. Тражио је да му покажу златни сахат Смаил-аге Ченгића. Сага није било у музеју. Настала је трка. Крлежа је јавио Титу. Тито је брекнуо. Пеко је првим авионом из Београда долетио са Агиним сатом. Одмах су га показали Крлежи. Фриц га је загледнуо и без ријечи турио у свој џеп. Нико није ни кинуо, ни зинуо. Сви су дрхтали пред Титовим «Фрицом». Кад је дошао у Загреб Крлежа је сат поклонио свом куморднеру (собару) Енесу Ченгићу уз ријечи: «Ченгића сат у Ченгића кућу опет дође!» Тако је Крлежа извршио одмазду главе Смаил-аге Ченгића; извршио «хисторијску правду». О, времена и обичаји!

Морача,
24. октобра 2009.

Јован ДУЈОВИЋ

ЗМАЈЕВ ЦРНОГОРСКИ ДНЕВНИК

Књаз Никола се ипрудрио да к себи ипривуче знамениије ијеснике, а Јовану Јовановићу-Змају, иоклонио је чак и вилу уз свој дворац на Тојолици у Бару. Доносимо Змајев крајњи дневник његових иуишовања ио Црној Гори 1888. иодине

Недеља, 12 авјуси

- Ујутру, 7 сати и 15 минута кренуо сам из Беча за Трст. Платио за другу кл. 20 фр. и неколико новчића за пртљаг – 1 фр. и 48. У 8,23 у Виенер Нојштаду етц. Око Љубљане стављају крстине да не покисну. Увече, пре девет сати, стигох у Трст. Одсео у хотелу „Квила нера“.

Понедеоник, 13 авјуси.

- У једанаест сати на броду „Делфино“ сео на море. Дивно. На броду познао Ђорђа Самарцића Кривошијана, који се враћа из затвора у Кподистрији у коме је четири године тамновао. Око шест сати пред вече стихли у Пулу. Ту сам почастио вечером Самарцића. У брод даље. Ужасна врућина ноћу у кабини.

Ушорак, 14 авјуси.

- Ујутру, после осам сати стигли у Задар. Дочекали ме Бјелановић, Симић и још један одличан Србин. Састао се случајно са конте Војновићем. Изишао да ме испрати Марко Цар. Пре пет сати поподне ево нас у Шибенику, где ће остати брод до сутра ујутру. Шетао са по Шибенику. Увече вечерао на баиру. Ту био богослов (али обучен у свештеничко одело), син проте которског. Интелигентан, млад човек. И Ивковић компањон Луке Јоцића из Новог Сада.

Среда, 15 авјуси.

- До подне у Сплету – Бакотић етц.

Четвртак, 16 авјуси.

- У пет сати поподне у Котору. Гутеша етц. Ноћио у хотелу „Грац“.

Петак, 17 август.

- Поподне с Матавуљем кренуо за Цетиње. Ноћили на Његуше.

Субота, 18 август.-

- Дошао у Његуше г. Божо Новаковић по нас. Око десет сати стигли на Цетиње. А јутрос рано беше стигао Винер с неким Хамбургером. Кренули се око седам сати, стигли на Цетиње око пола девет.

Недеља, 19 август.

- Био код Књаза. Вечерали код Књаза (Љепава, Душан Јовановић етц).

Понедеоник 20 август.

- Увече банкет на Цетињу.

(Овом приликом Змај је одржао приодан говор који је сачуван у његовој „Бележници“ и који гласи:

„Кад би се искало да и ја данас рекнем коју, али да рекнем како је у мени, био бих необичан говорник. Али ево, ја никада нисам био говорник, нити сам сада, нити ћу бити, али и да сам највећи оратор, не бих нашао речи којима ћу да опишем како је човеку којег су идеали и наде целе његове младости и целог му века неразделно сплетени са крајевима овим, како му је кад у јесење дане свога живота дочека да дође и да види ову земљу, па још кад у тим хладним стенама наиђе на овако топао дочек.

Ја дакле имам само толико речи да вам кажем: прво хвала светломе Господару, који ме је као скромног књижевника увек одликовао како никад заслужио нисам, и који ми је долазак овамо допустио и омогућио. А затим: хвала грађанству цетињском!“)

Уторак 21 август.

- Доподне видео наследника. Увече код Јове Павловића и код Књаза.

Среда 22 август.

- Зором рано кренули са Цетиња рано преко Ријеке и Плавнице те стигли око три сата поподне у Подгорицу.

Четвртак 23 август.

- Поподне на Дукљи код војводе пиперског Мијаила. Увече банкет у Подгорици.

Петак 24 август.

- Са др Симоновићем рано кренули натраг. Ручали на Вирпазару па преко Сутормана стигли око 11 сати ноћу у Бар и Тополицу.

Субота 25 август.

- Овамо-онамо по Бару.

Недеља 26 август.

- Ујутру „Сибилон“ у Улцињ. Ручали на Св. Николи на Бојани. Ноћу натраг до Котора.

Понедеоник 27 август.

- Ја и Корнел (Змајев брат – Ј.Д.) сели у Котору на брод „Архидукс Максим“ и упутили се у Беч. С нама два млада Црногорца – Митар Ђуровић из Душине (*Душила*) и Мих. Вукчевић из Дражевине у Љешанској нахији.

(На овом мјесцу је Змај-Јова, због повраћа кући у Беч, прекинуо писање дневника, да би га отио наставио када се у јесен исте године вратио у Црну Гору.)

Субота 27 октобра.

- Кренуо сам у Црну Гору по други пут. У Ријеку стигао у 11 сати. Сандук ми негде заборавили (али зато беамтери лепо мацарски говоре). Одсео у хотел „Деак“.

Недеља 28 октобра.

- У Фијуми. Распитао се. Тек у четвртак лађа полази. Телефонирао Виенеру и Корнелу.

Уторак 30. октобар.

- У Фијуми време као усред лета.

Четвртак 1 новембра.

- Ујутру, у 6 сати кренуо се лаом „Нил“ за Котор. У Задру предао писмо за Арсу.

Петак 2 новембра.

- Путујем у пола десет пре подне за Шибеник. У лађи путује Хенингс, секретар кр. Данског у Копенхагену, Мата Шарић етц. У Сплету код Бакотића са Метличићем и Бутијером.

Субота 3 октобра.

- На лађи Трипун Радоничић, наименовани али још непосвећени бискуп которски. Јанкомире. Незгодно. Увече око 8 сати шћасмо стићи у Корчулу, али се пре тога поквари макина. Морадосмо стајати целу ноћ.

Недеља 4 октобра.

- Путујемо с некако поправљеном машином.

Понедеоник 5 новембра.

- Ујутру, у 5 сати стигли у Котор. Одсео код Корнела у хотел „Пава“. Ручали с Вуком Јевтовим у истом хотелу. Поподне кренуо с Корнелом и заноћили на Његуше.

Уторник 6 новембра.

- Ујутру пре седам кренем се с Његуша (Корнел се врати за Котор) и стигнем после девет сати на Цетиње. Ту одседнем у Корнелијевој собици код Кромића.

Среда 7 новембар.

- Митровдан на Цетињу.

Четвртак.

- Ручак код Вука Јфтова. Увече у „Локанди“ горњој кући.

Петак 9 новембар.

- Ручао код Вука Јефтова. Пред вече стигао Књаз из Подгорице.

Субота 10 новембра.

Пре подне био код Књаза.

Недеља 11 новембра.

- Био код митрополита, код Боже. Међутим, траже ме да идем у Двор.

Понедеоник 12 новембра.

- Био сам код Књаза и опростио се. Таки сео на кола да стигнем кнеза Петра који „Сибиллом“ путује. Срео Корнела више Котора. Били код Рамадановића па онда барком до куће Марка Пурковића (старог капетана). Кренули се јахтом око 8 сати. С нама Славомир Ђурковић. 14 новемра ујутру стигосмо на Ријеку где сам одсео у хотел „Еуропа“.

Мада је ово по лапидарности и готово шифрантском стилу, особен дневник, ипак између редова може да се наслути, који је разлог да се велики српски пјесник под старост упути на ово далеко и ризично путовање. Очит је разлог и његовог наглог повратка из земље у којој му је поклоњен дом.

Пошто је Змај и поред таквог његовог чина, захваљујући књазу Николи на вили у Бару, на Тополици, уз сам његов дворца, изричито одбијајући да је и користи, инсистирајући да буде уступљена његовом брату Корнелију, којег је вратио с пола пута, сретнувши га на ловћенским падинама и довео собом у Беч а потом и у Србију.

Поносни Чика-Јова, ниједном ријечју није наговестио - да се не би сеирило - како се све уствари одиграло. Књаз није имао воље да таквим поклоном почастује иког мање значајног од Њега, гласовитог пјесника, макар он био и његов рођени брат.

Слично је прошао и Ђура Јакшић, којег је Књаз звао али никад и дозвоа, пошто му је Јакшић одговорио да све чиме би га у његовом сиромаштву потпомогао, може да му достави на београдску адресу, зашта Господар није хтио ни да чује.

„Или уз јуначкој ијесника и Господара, или ијде грајо. Воља им!“

КЊИГА СЛОВА

КЊИГА СЛОВА

Вуко ВЕЛАШ:
КАРНЕВАЛСКИ БЈЕСОВИ (6)
(ПРЕДЛОГ ЗА ПРОМЈЕНУ ИМЕНА ШКОЛЕ)

Вуко ВЕЛАШ

КАРНЕВАЛСКИ БЈЕСОВИ (6)

(Предлог за промјену имена школе)

ШКОЛА, АДОЛЕСЦЕНТИ, ЗНАЊЕ

☞ **Младо жито – невинне и чисте жртве** карневала формализације – данашње Батрића Перовића и Сестру Батрићеву – али и најчистију оптужбу против карневалске продукције, наћи ћемо у школи.

Ученици гимназије, поред осталог, одговарају –

„Његош је лош извјештач са једног нејасног и неважног догађаја“.

„Његош је геноцидан писац“.

„Његош је, уз Вукову помоћ, Црногорцима намет-нуо/украо језик“.

„Његош није Црногорац. Његуши су однекуд из Босне“.

„Андрић је писац за служавке“.

„Нећемо са гуслама у Европу“ (нећемо са самима со-бом у Европу.)

„Немањићи (- из Рибнице, Подгорица -), освајачи и поробљивачи Црне Горе.“

„Карађорђевићи (- из Васојевића, Брда -), србијанска династија, поробљивачи Црне Горе.“

„Обреновићи (- из Братоножића, Брда -), србијански владари, водили империјалистичке ратове и спроводили великосрпски хегемонизам (- а Црногорци водили јуначке, ослободилачке ратове -).“

„Петар Лубарда – слике искре ликовности – *Косовски бој*, сликарев обрачун са косовским митом; *Бијка на Вучјем голу*, величање црногорске борбе за слободу...“

Све – изван себе, мимо свијета, испод разума. ОСС. СОС.

Оваква разумјевања изричу ученици који нијесу прочитали предвиђена дјела, али су их пресрела извјесна „објашњења“. Очито је да су чули нешто друго, спремни да без

напора рада и разумјевања усвоје нешто из нечега друго, спремни за хљеб без мотике и преко погаче, спремни на преварне рационализације да би и сами били преварени и препарани за кадрове, водоноше или мајмуне карневала.

О гуслама и Европи ћемо касније, да се не понављамо.

Због Његоша и Андрића коментар не би био потребан – тамо гдје има разума и разумних регула. (Занимљиво је да се више образованих људи негативно одредило само према деградацији Андрића, а Његоша и народну пјесму стришо препустили карневалу). Међутим, коментар је потребан, насушно потребан: због теме Предлога и због нас, карневализованих; првенствено **због ученика, адолесцената, због њиховог поимања, усвајања и практиковања вриједности**; потребан је и због цјеловитијег увида докле су стигле карневалске опачине које, у предметном садржају Предлога, почињу са именом школе. Коментар је насушно потребан и због искре разума, капи љубави и зрна просвећености.

Укратко.

☞ **Ријеч** је о спјеву у коме је Његошева стваралачка имагинација рефлексijом обухватила **три миленијума** – вријеме гетеовског поимања културе – муке и весела еманципаторског искуства, универзалног и нашега... Баш у тој перспективи можемо да тражимо и сигурно ћемо наћи – естетске вриједности и еманципаторске могућности пребогате – и часне – трпезе Владичиног спјева, у умјетничкој продукцији звука и слика, знакова и значења, означеног и означитеља, у којој је српски језик изразио своје литургијне могућности међу језицима свијета. Према томе, такво Дјело, Догађај и Појава, какав је Његошев спјев, у милошти је вјечности, у милости је словености, хуманизма, слободе и еманципације, то је **знак** који стиже из сва три времена па и из четврте димензије, и милеме је Богу приступачан, те би и наше разумјевање требало да има бар нешто од тих вриједности.

Међутим, *Горски вијенац* није у милости карневала, није у милости трафиковања, није у милости инструментализма, није у милости бркљачења и дудук љачења, није у милости диктатуре тотљумаштва, није у милости језуитизма који се – цинично, сви – крију под маскама интернационализма, космополитизма, европејства, медитеранства... *Горски вијенац* није

у милости мјесечарске главатости – „јааа о томе ништа не знам нећећу ни да знам, таако ја осјећам се, и хоћем тако јаа, моје заслуге нијесу мале“.

Одговори ученика чији потенцијал може више, боље и љепше, може радније, тврде, међутим, ову биједну формализацију која сугерише значења:

- *Горски вијенац* је мање од пристојне дневне вијести;
- Његошу треба укинути плату, под шибе га треба, у крвавог зеца;
- *Горски вијенац*, то је „ум... дам... ам... би... ну... но... на... -ша... ра...“;
- Вриједности не постоје, нема истине, љепоте и талента, нема искре разума, нема сузе љубави, нема свијета људи, нема језика и пјесничког језика, нема веселога царства поезије... има пакла, нема просвећености... има распамећене негације свијета људи, знања и културе; нема потребе универзалног – изван себе, мимо свијета, испод разума.
- Нема те грађе, нема чињеница духа, ми не постојимо, нема човјека (- има да буде „нови човјек за два пето-годишња плана“ -); нема људских напона и напора... има само глади и сљепила, слијепе глади и гладнога сљепила... (*џрим.* свијет људи, акузатив сљепила, посље-дице остају само овдје.)
- Свако и свашта, сваки Пркељан може бити Гениј и Појава. „Могу и јааа, хоћу и јааа, не заборавите ни меене, јер тако се осјећам јааа, моје заслуге... изградићемо но-вога чојка за два петогодишња плана...“ – (*џрим.* По-гледај, Пркељане, представу „Краљ Иби“, у продукцији Зетског дома, Цетиње. И једног великог глумца у на-словној улози. И погледај јато љепотица, карневале, и види што им радиш – види ако можеш, ако већ нијеси мртвих очију и равне – непоправљиво извитоперене – душе.)

Ту слијепу, извитоперене душе, формализацију, изриче најважније, најосјетљивије и најнеизвјесније мјесто на свијету. Изречена је из главе **адолесцената**. Та млада, мезгава глава, адреса је свих мамаца и револтина К–а мреже; мрежу одго-ворно именујмо и по главном лику из **епистеме** број 8, **Ви-лина Гора**, библ. **Луча**, књ. 33, Граф. завод Тг, 1971.

Формализације о којима је овдје ријеч, нихилистички поништавају све **вриједности** доступне људском искуству, све вриједности уз које се **мучно и весело** гради свијет људи, тако да, након формализације, преостају само ћудљивости, зловоља и самопрезир, трафиковани очај несрећне супербије, преостају занати и алати свих опачина против, **ипак**, одрживог свијета људи. Зловоља предметне формализације тежи да њена ентропска ћуд тријумфује над креативним могућностима духа, да антилогос задолига логосу, да логосу суди ништавило. Да преостане нешто – тотњуму – нешто без снаге и форме; нешто спарушено, крмељаво, без живота, извитоперено, без душе. Нешто тотњуму – мртвих очију, равних душа, механичких удова. Главата супербија. Увећани трбуси.

Кад карневал суди логосу и животу, не требају темељи, не требају почела и начела, не треба памет и памћење, не треба класика, култура и просвећеност, не треба X и 1, не требају Генији, Појаве и Свечи, не требају Витезови, не требају учитељи и занати. Нема људи. Нема духа.

Карневалу смета трнови вијенац и аура; Велики петак и Васкрс; сметају Олимп и Голгота, Атос и Ловћен. И Херцег од Светога Стефана и Светога Саве, и Старац са камена и Невјеста Јадрана. И Ловћен, Митрополија и Цетиње. Смета и Монте Казино – чим га употребљава формализаторски, инструментално, лажљиво...

Карневалу не треба ништа што треба свијету људи. Све је дозвољено. Циљ оправдава средства. Све може да се не би могло. Да би свијету људи одзвонило.

Карневалу свијет људи је соврња што је наносе плахе стихије.

Кад карневал, суџерибија и онеређена осјећајности (- К-а трибунал, диктатура шојњумаштва –) суде, смета чистиав свијет људи. Понајвише сметају – искра разума, суза љубави и зрно соли – то је карневалу баук од кога подивља...

Ако желиш некога да уништиш, треба му уништити свијест о вриједностима и одговорности. Лако би било доказати да се код нас награђују управо сљепо за вриједности, бичевање вриједности и тмаста неодговорност за вриједности.

И поноћно кртичење.

Смислиоцима и кирицијама ових смицалица које и **ученици гимназије** већ изговарају, неопходна је психотерапија и душевна потпора. Треба им пожељети и веома дуг живот. Неколико стотина година. Макар. Можда ће за то вријеме постати **људи назбиљ**. Можда ће се „великим прасцима бесова“ уши напунити водом...

Карневали сваког инструментализма формализују чак и могуће вриједности за које се, могуће је, залажу. Запињући мреже – разуму, знању и просвећености, јавности и грађанству – **адолесцентима** – К–а и онај домаћи лорго и алтер его – за-пињу и себи трапуле – пацоловке. Шта су, за кога су, њихова „дјела узорита“? Избркљачени томови, јел’ да? Издудучени опус, мој господине? Генијални роман, ненаписани, постмо-дернисти? – У ствари – све то нема значаја. К–а, његов домаћи алтер его и њихови питомци, раде искључиво по онеређеној осјећајности, у медијском марцању ирационалности. Марцају сапуницу властите – менталне и ине –нехигијене.

Карневал је очај и самоирезир.

Карневал се не савладава скврневалом.

*Карневал се савладава **рагом** искре разума, сузе љубави и зрна соли. Нико не може све, али сви можемо доста. И ша-га, сусирејнућом карневалу, много и одвише осјаје...*

☞ **Његошу** је карневалска шпица ударена, одавно и систематично, наopakим статусом у наставним програмима...

☞ **Његошу** се карневалска шпица удара и тезом о нехуманом ставу према женама.

Извор тезе може бити само онај – исто карневалско знаветање – који тврди да је Андрић „писац за служавке“.

У ствари, Његошеви ставови о **жени** су надмоћно витешки, силно еротски и катарзично трагични као у ријетко којој – **ниједној** – великој духовној структури – осим у народном предању, баш у витешкој нам матици предања. Те ствари се у стручном и естетском промишљању виде сасвим другачије него у карневалском дудукању. „Турци не воле да пишу...“ (Вук) „... а ови наши (?) ни да читају“ (Михаило Лалић). Наши (?) воле да трикују вицење, марцају ирационалност и да, пре-пуни супербије, вребају мemento за кљунове и канце, поткре-саних крила.

☞ “Његош је геноцидан писац. “

Ова фраза је у све широј употреби.

Ако је то тачно, онда нема великог идеала **слободе**... Нема 1500 година номиналног дурања и деверања, нема тога трпљења и трпељивости, нема те **толеранције**... Нема исто-рије... Нема културе... Нема ни три миленијума Европе и Азије, нема старога свијета Медитерана, нема чак ни „честитог Османовића“... Нема ни времена ни вриједности... Има само култимолох-дарвинизма и гробља људи и културе. Свијет живота и културе само је мртва и празна модла... Све приче о слободи и правима, привиди су... Нема расуђивања ни есте-тике... Ни епистемологије, од хомосапиенса до данас. Има са-мо слојевитог лудила – кљунова, канци и поткресаних крила.

Тај инструментализам, дакле, грузија чак и оно за што се привидно залаже.

☞ **Његошу** и његовом културолошком и књижевном систему удара се шпица раздора тврдњом да између његовог свијета и свијета Боре Станковића нема и не може бити додирних тачака. Ова мисао стигла је и до **ученика**. Међутим, њен смислилац и кириције заборавили су могућности сазна-вања:

- језика и говора; језика, књижевног језика и пјесничког језика;
- књижевног система, књижевних епоха, књижевних жанрова; стилских формација и конвенција;
- компаративних могућности проучавања;
- предмета, тема, идеја; језичког и књижевног развоја...;
- и превидјели су – већ на први поглед – ако не гледамо мртвим очима инструментализма и равним душама мјесечарства, **убједљиве сагласности** у Његошевој и Станковићевој слици свијета: – *Сесџира Баџрићева, Софка, Кошџана; Баџрић Перовић, Томча; – Вук Манџушић, Газда Марко, Миџке, сви млади; – Вук Мићуновић, Миџке; – веома истакнуто улоју жена и младих у рефлексјама оба џјесника; – џревидјели и саџласности нечеја групо –*
- Мустај Кадија, Ефенди Мита и смислилац (и кириције, по заслуги) ове смицалице... Итд...

Његош је **епифанија** Боре Станковића. Епифанија **обојнице** – свијет људи и судбина културе.

Епифанија Мустај Кадије, Ефенди Мите и смислиоца смицалице (и кириција, по заслуги) – бјесови лажних посланица, обојене магле и зашећерене водице.

Људи, ствари, појаве, чињенице, рефлексије – друкчије се виде из стручне перспективе него из инструменталне зловоље. Једно припада **култури** – знању, радиности, просвећености – друго је нешто друго, нижеразредно и нездраво. Једно је **моћ креације**, друго слијепана сила карневалска... грдна сила онога другога...

☞ „Његош је, уз **Вукову** помоћ, Црногорцима *наметнуо / украо* језик.“

Нека се крневали најприје договоре да ли су Вук и Његош крадљивци језика или су језички намет на вилајет.

Из цитираног исказа јасно је:

- Вуков и Његошев језик су једно;
- Вуков и Његошев народ су једно;
- Његошева и Вукова вјечно озарена прича **једно јест**.

То су **три чисте** ове приче. Вук и Његош су **неимари куће бића**.

А смислилац смицалице (и кириције, по заслуги), слијепана супербија нечега друго.

☞ **Андрић** – „писац за служавке“.

Ко не би подржао, радом, радошћу и знојем, друштвену и културну еманципацију свих људи, не само жена, не само жена из струке у овом исказу? Треба се залагати за бољи социјални статус и могућности запослених у свим дјелатностима. – Међутим, у овом исказу – „Андрић је писац за служавке“ – не ради се о бризи за статус и за радне могућности људи, ради се о формализацији **јединствених вриједности** Андрићевог дјела. О формализацији вриједности. О формализацији потребе за вриједностима. Ради се о формализацији стваралаштва, еманципације, слободе, духа, љепоте, неимарског рада и талента. Ради се о формализацији **три чисте** у људским могућностима. Ради се о конзумистичкој рационализацији несрећне супербије

да читаво друштво, посебно **адолесценти**, постану слуге карневала и слијепи новаци његовог „прогреса“.

Требало би нешто учинити за душевну релаксацију свих – баш свих – инструменџалиста, посебно у школи и просвећивању. Док не постоји озбиљност из ирице еци-ици-ици. При том, никако их не пуштајти у школу, никако, ни по коју цијену, на врхове, иланинске и културне, ништо близу жи-вим изворима.

Ова формализација, пружена и **адолесцентима** на увид, нужно претпоставља презрив однос према **женама**, према једном тешком и лоше плаћеном **занимању** и према **јавности**. Она садржи јасна обиљежја полне и радне дискриминације, као и криминалан однос према **образовању младих**.

Културоцид је у чистој форми.

Андрић несумњиво јест и писац за слуге еманципације. Андрић је ирач биљурних кристала еманципације. Наклон Херману Хесеу.

Чији је играч и слуга карневал инструментализма?

У ствари, ово питање је празно, реторско. Карневал неронски види себе као бога, из епистеме бр 8, **Вилина Гора**, библ. **Луча**, књ. 33. Наклон народном предању, које је, тврди Андрић (- Књига, Хомер, Пиндар, Данте, Гете, Пушкин, Његош, Достојевски, Томас Ман, Лалић, Елиот, Бродски, Сабата, Данило Киш -), дубље, мудрије, трајније и истинитије од било које појединачне памети и памћења.

Група оних који **ипак** читају Андрићева дјела и налазе **вриједности** у њима, деградирајуће је означена појмом служавке. У тој групи посебно су омаловажени они млади људи, **ученици**, који читају Андрићева дјела и налазе у њима естетске и еманципаторске вриједности. Омаловажена и **струка** ко-ја има лијепу дужност да **младе** упућује у еманципаторску **љепоту** поезије овога писца и да их упућује у еманципаторски значај **љепоте** у игри стваралачке слободе човјекове, у **музику** веселога царства живота и културе. – Музике, поезије и **љепоте** – обреда и неимарства - само у паклу нема, посвједочио је Данте.

Омаловажено значење **Нобелове** награде. И плаве **Грације** из тога догађаја и из **честите куће**, на капији Хипербо-реје. Наклон Исидори, Десанки и Црњанском.

Омаловажен и **систем културе, језика и књижевно-сти** овога писца. И **језици (и културе)** на које је Андрић пре-вођен.

И **ово мјесто** које је Андрић одабрао за своје боравиште.

И Андрићева **прича** о мостовима и ђавољим ждрије-лима, на земљи у историји и у људској души.

И што је најстаријашње, антиројолошки најстаријашње: ова формализација, оним младим људима, оној мезаивој пошеници човјечности и очовјечења, оним младим људима који чинијају Андрићева дјела, уживају у њима и трајају за вриједностима, дијаболочно предвиђа нимало лијепо будућности – биће служавке нечега друго.

Служиће брљачићима, грљачићима и гудукљачићима, чим не служе вриједностима, еманципацији, слободи, љепошти...

Назначена формализација само је пука саморефлексија скврневала: у њој, он самога себе предлаже као господара, е'ее, јел'да, мој господине, мекетави, лајава госпо узорита... Екете бекете, банда тамбура карневалску музику, за сјајну забаву под маскама... – („разуздани су, слијепи, непредвидљиви, непоздани... храбро се боре... али ми не разликујемо у чему је смисао и циљ њихове борбе... права би срећа била привести их светој столици“ -)

У ствари *што скврневал зашине пацоловку самоме себи*. Док се осјећа као бог у цардину свога лудила, а **младе** који су на прагу и трагу љепоте, види као нуле у акузативу властите – скврневалске – граматике.

За кога су њихова дјела узорита и генијално ненапи-сани романи? Ако су Његош, Андрић и народна пјесма оно што кажу? Чију ће милост они задобити? Онога који спаја људе вриједностима, у литургији еманципације или никога ко-ји у људе сије црно сјеме раздора, шодери човјечност, кртичи очовјечење, гребе у души урвине?

То скврневал запиње пацоловку самоме себи. Тако је по регулама свијета људи и културе.

Ваљда је вријеме, земан и вакаџи, мейшар, ора, сџађун и лакаџи, да њосустџанеш, скврневале, бре, ошџија, море, болан!

Крневалима је важно да се осјећају као богови стида и срамоте, очаја и самопрезира својих опачина. Могу тако јер крневали не знају за метар и лакат, конац, висак и либелу. Не знају ни за правила игрице еџи–пеџи–пеџ. Не знају за путоказе, мореказе, поготово не знају за небоказе. Мртвих очију и равне душе, деру културолошко писмо и могућности његовог озаренијег раста.

Посљедице свих формализација трпе овдје, само овдје, трпи **свијет** у коме се дешавају: трпи јавност и грађанство; трпи рад и радно практиковање вриједности; трпи знање, просвећеност, култура... Трпи читаво друштво коме карневал задолигава прогрес своје обијести.

Посебно трпе **млади** и будуће могућности друштва.

Други и многи су имуни од тога „прогресивног знавџања“.

У лажи су кратке ноге, лажи немају корак за ина и важећа тржишта. Те радње инима и иностима пружају невјероватне могућности.

Кад је на језику лаж, под језиком је грдна рачуница.

Продукцију враџбина из карневалског лонца, поред **Дантеа**, **Шекспира** и европске **пикарске** (–лупешке и преварне–) традиције, приближавали су разумјевању – **Гете**, у *Валиурџиној ноћи*, вјештичјег карневала; Бајрон, у *Дон Жуану*, **Његош**, ликом вјештице из *Горској вијџнаџа*; **народно пре-дање** о варалицама и пијетловима – лажовима; **Достојевски**, у своме опусу, посебно у *Бјесовима*; **Старац Милија** и **Џорџ Орвел**; **Андрић**, у *Проклејој авлији*; **Лалић** – непрочитани пјесник – у *Злом ѡрољећу*, *Лелејској ѳори*, *Хајџи*...

Не пада снијег да покори свијет него да звјерке и програми покажу свој траг.

Најласимо: само учениџи, само они, нијџсу криви за изречене оџачине. Они су, ѳио данашње младо жсџиѳо, чистѳе жрѳѳиве нечеѳа друѳо, заморчиѳи удруженоѳи, слојевѳиѳоѳи лудила. Они су живѳи Хрисѳѳи ѳред мрѳѳивим, а ѳако ѳрдним скврневалом и ѳред ѳеѳоѳивим олазарећеним кадровѳима, сѳтарим јарѳѳима, кириѳѳијама или ѳѳек уноваченим крѳѳовѳима. Они су данас, Баѳѳрић Перовѳић и Сесѳѳра Баѳѳрићева, ѳод краљѳем Ибијѳем.

Ученици нијесу криви. Ојачине морали су чуџи од неких лажа, из неких кажса, из брррр ложина, кужина и кажина; збој неких касина и касица. И збој, кажсу, данашњих банаана и вјечних 30 љоша. Ојачине морали су чуџи из нездраве свијести и савјести карневала. Из стиручној и моралној недокојизма. Из надкокојизма љреваре, који, зарад лудила, нуди вриједности свијета људи у ојлегалу нишџавила.

Ко адолесценте тако учи, презире их сада, загађује њихове мезгаве могућности, дере њихов раст, – и храст – мрзи њихову будућност. Ни на крај памети нема еманципаторске напоре који их чекају у будућој пракси. Учећи их из карневалске агенде трикова, разљуђује их, залуђује, залудним пословима ивери од поимања вриједности, прежвакава их, стари јарац, за новаке, водоноше и хајкаче, за булдоге, кртове и мајмуне карневала.

Као што смо у многим стварима оскудни, у много чему прави аутсајдери, орфелини и надути мискини – мора такав бити ко је изван себе, мимо свијета, испод разума – сигурно нијесмо први, главни и одлучујући ни у свијету трикова и преваре. У тим пословима, прваци су они који располажу силом и разрађеним мрежама језуитизма, те су нам и могућности преваре ограничене искључиво на самопревару у којој нема снаге за слободно тржиште. Ни за проактиван однос према Другоме (заинтересованом). Ни за уважавање од стране Трећег (заинтересованог, арбитражног)...

Карневализација школе и љросветије је дијаболчна.

Из карневала се у свијетџ на улази скврневалом.

Онеређене не џреба џушџаџи у школу.

Само ученици нијесу криви.

Њихови одјовори љредсџављају најчисџију оџџуџбу љроџив карневалској изловљавања (Xⁿ) кулџуре, стиручносџи, хуманизма и људских моџућносџи које, у љредмеџном садр-жају и љроблемском чворџиџу Предлоја, џочиње са именом школе.

Карневал џаволски добро обавља своје џослове. Ђаволски добро.

А ми, олазаређени, огризине трулих јабука и даље ку-само и рационализујемо да су једре, слатке и здраве. (Или се чешкамо по задњици. Кршимо руке. Преврђемо очима. Збла-

нуто се питамо – шта во би... Савалити, савалити, мама Хуани-та... шта во би... –). Многи настоје да их трафикују у вјечност. Мнозина чека свој мemento за песницу и долигање. Многима међу нама бесловесно кртичење (X^{-n}) је чин светости највише нас је у **тунелу тутњумаштва**. У ствари: вишеслојно помрачење и лудило, очај и самопрезир, културолошки недокотизам који се кочи као небарен папак, као несој у младости, као надкокотизам преваре.

Rubor et tumor cum calore et dolore. – Рекао би Андрић.
 – Црвени вјеџар сџида, дивље месо самопрезира, бунило и бол.
 – Ваљда је вријеме, земан и вакаџи, сџађун, ора и лакаџи, да џосусџанеш, скврневале, бре, ошџија, море, болан.

Ова подужа прича из наставне праксе може се некоме учинити као сувишна дигресија. Она се бави само са неколикореченица инструментала формализације класичних вриједности и настоји да укаже на несагледиву пошаст инструменталног формализма. И да укаже како вируси инструменталне формализације нападају све структуре живота, друштва и културе. **Посебно младе**, који су на прагу и трагу љепоте и еманципаторских напора, али и нечега друго што им нуди агенда карневалског инструментализма.

Према џоме, џрича није сувишна, од маџичне је џрађе и у џроблемском чворџиџу џредмеџа којим се Предлоџ мора бавџиџи. Прича има и жалосни насџавак.

Карневал трафиковања у школи, пред адолесцентима и са њима, наставља се.

☞ **Добили** смо „Књигу за промјене“, Гимназије, Подгорица, април 2001. године и њен 1. 4. параграф шизофреничног појмовника – очигледан примјер да је инструменталистима искључиво важно како се осјећају у грозничавој фебри инструментализма. Поменута књига је темељни докуменат просветног развоја...

☞ **Један** од знакова карневалског прогреса је и поноћно нестајање плочица „Српски језик и књижевност“, са кабинета, у овој школи, у граду Н. У прољеће 2002. године. И поново – нови мemento скврна – у прољеће 2004. године, неко је, опет,

под окриљем мрака – у поноћном часу личне неочовјечености и вођен тмушом управљачког програма – скинуо те ознаке. Након свих претходних формализација, мјесечаре – идиоте и нечисте силе – није имало шта да опомене да се то не може и не смије радити, а новаци и новакиње настоје да испредњаче... Не би ли се примакли оберу и његовој милости...

Ту радњу поноћне објести – касније је, својим одлукама – овјерила непросвећена власт.

Наравоученије: радње за које је мјесечарима и нечистим силама неопходна поноћ, непросвећена власт обавља по дану. Веза између идиотизма и мјесечарства, нечистих сила и непросвећене власти – очигледна је, јасна, прецизно јасна.

☞ **Знак** „прогреса“ је и настојање, последице свих трикова са преименовањем језика (прољеће 2004) да се мјесечарски језици уведу у наставу (љето 2004) по праву дјетета и националне мањине...

„Црногорски језик“, у Црној Гори, по праву национал-не мањине? Или по праву трулежи из секташког мјесечарства, 1946. године? Или план Савића Марковића Штедимлије, објављен у усташкој публицистици, 1944. године? И теорија „великог лингвисте“ Владимира Бакарића, објављена 1967. године, којом се разђипала потоња сапуница идеолошког карневала?

*Трафиковани, мјесечарски језици, по праву дјетета?
Из франкенишких програма „израђивања новог чојка за два
петдодесетогодишња плана“? – ОСС. СОС.*

Дијете има свето право на здрав живот, у социјалној сигурности породице и уравнотеженог друштва. **Дијете** има свето право на васпитање и образовање у здравим појмовима и научно утемељеним знањима. **Дијете** има свето право да му се омогуће увиди у математику, естетику и логос.

Карневал је **дјетету** укинуо право на здрав живот и хлеб, укинуо му је социјалну сигурност.

Скврневал му трафикује мјесечарско право, на миленијумски догађај, за који постоји читко и јасно културолошко писмо и науком – извјесностима математике и естетике – овјере-не чињенице. Жваком са бувље пијаци мјесечари **дјецу**.

Овим чином скврневал је задро у интиму и атрибуте приватности дјетета. **Све дјецу**. Задирање јавног сектора у ин-

тиму и приватност, знак је тоталитарног друштва, знак диктатуре, а у нашим околностима и знак диктатуре тотљумаш-тва. Жвака са бувље пијаце, у цепу дјетета, заштићена при-ватна својина. Душа дјетета, акузатив инструментала лудости.

Будућност је одавно почела. И хомосапиенс је постигао извјесне резултате.

Добре иновације се рађају само из здравих носталгија. Скврневал нас – све – гура у вријеме испод првог хомосапиенса... у Јура парк...

☞ Да ли у Црној Гори постоји познавалац **Словеначке** књижевности и културе који би, онима који не знају, приближио разумјевању шта се у словеначкој култури дешавало, тачно прије 150 година, са мјесечарским језиком? Да ли се – на овим измјесечареним просторима – зна за трафикинг људи и језика, након Вукове смрти (1864. године)? Који програми, методе, алатке? Шта креација? Шта конзумација?

Да ли се зна – на овим изможденим и измозганим просторима – шта се и зашто дешавало, прије стотињак година, са босанским језиком, у догађају чији је главни играч струке био нико други него први слависта свога времена – „велики Ја-гић“? Да ли се зна – на овим измјесечареним просторима – за расцијеп и разлоге, првог слависте, на политичара, крневала и научника?

„Не гијеши ко запише и памти“ (Пакао, Вергилијев савјет Дантеу).

„Вук је записао да Турци не воле да пишу, а ја бих до-дао да ови наши не воле ни да читају“ (Михајло Лалић, не-прочитани пјесник).

„Тешко оним душама које посијаше сјеме раздора међу католике и православне, међу Србе и Хрвате јер је то омело нагли развој укупне народности и језика“ (С. М. Љубиша).

Не љричајмо galgen вицеве.

Сви ови догађаји љоказују да актуелни карневал види и Црну Гору и црнојорсииво и љрава дјешетиа – све дјеце – види и науку и знање и љросвећену културу – као робље, каолошу робу и као акузатив своја лудила. Као жваку са бувље љијаце. Живољ мој, љвој, наши и међу нама – жвака са бувље љијаце, из црне љолићичке зоне! Неронско лудило! Магнит crimeп. Грђи скврн.

☞ У прољеће 2003. године добили смо налог да **исто-рију** треба учити из „јединог валидног уџбеника“. Са оваквим налогом овај, можда и добар уџбеник – у што сумњамо, с обзиром на ћуд налога и, на поменути 1. 4. параграф *Књије за ѿро-мјене* која му је претходила – морао би завршити на сметишту карневалских производа.

Тако је ѿласио и налоѿ за именовање ове школе.

Прије више од четири деценије. И он је био „једини ва-лидан“.

У међувремену карневал се ѿдсѿројавао и усѿоли-чавао „ѿроѿрес дикѿиашѿуре ѿоњумашѿива“ – од имена школе до ѿреименовања језика.

*Овај налоѿ и осѿали силни удари на ѿпросветѿу, садрже ѿризнање да је, иако инсѿрументѿално крајње искрѿиичена, си-лажирана и омаловажена, ѿпросветѿа ипак јака заѿрека ѿра-фиковању, мјесечарсѿиву, бркљачењу и дудукљачењу, да карне-вал није задовољан сѿручним и еманѿиѿашѿорским моѿућно-сѿиима **ове сѿруке** и заѿо насѿоји да је – ѿоред осѿало, ѿоно-ћним крѿиичењем и уѿрављачким одлукама – ѿоѿчини своје лу-дилу.*

Све ове налоѿе можемо разумјети као „укрѿиѿаје дик-ѿашѿуре карневала, скврневала и ѿоѿњумашѿива“.

Сви ови налози садрже ѿризнање да је карневал свјес-ѿан својих слабосѿи, да је бесловесѿан и развратѿан, болесѿан и очајан.

*Чим се и ѿрема **дјеци** односи као робљу и роби своја лу-дила.*

*У **здравоме друшѿиву** уравниѿежених људи и у околно-сѿиима **минималне ѿросвећеносѿи**, овакви налози и ѿјаве ѿраѿиично су немоѿући.*

Они су заѿо ауѿентѿичан ѿроизвод карневалске хиѿер-ѿродуѿције злочина и ѿријеха, сѿида и срамоѿије, очаја и само-ѿрезања лудила које ѿежи да се ѿрафикује у мрѿиви ѿроѿрес.

Првих шест бројева овога часописа изишло је под именом **Распеће језика српскога**. Часопис је настао 2004. године као израз отпора групе никшићких средњошколских професора насиљу над именом српског језика у Црној Гори. Од августа 2006. излази под именом **Слово**.

Др Драги Бојовић и др Петру Рмушу, нашим сталним сарадницима, честитијемо усјешно одбрањене докторске дисертације.

Редакција

Штампање овог броја помогао
Српски национални савјет за Црну Гору.

ЧАСОПИС ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК,
КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

ISSN 1800-6140

9 771800 614001

ИЗДАЈЕ:

НВО Актив професора српског језика
и књижевности - Никшић

РЕДАКЦИЈА:

Весна Тодоровић, Радмила Митрић-Маговић,
Борис Јовановић, Радинко Крулановић,
Милојко Пушица

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Веселин Маговић

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИЦИ И
КОМПЈУТЕРСКА ОБРАДА:

Радмила Митрић-Маговић, Милојко Пушица

ЛОГО И ДИЗАЈН:

Весна Сушић

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ:

VI црногорске Т-10, 81 400 Никшић;

Телефон: 068 664 392;

www.srpski-jezik.com;

e-mail: srpski@mtel-cg.net; srpski@t-com.me;

žiro račun: 530-11724-52

Montenegrobanka Podgorica.

ЦИЈЕНА: 3 €

Излази тромјесечно
Рукописи се не враћају